

Вісник Національного банку України

7/2007

Щомісячний науково-практичний журнал
Національного банку України

Видається з березня 1995 року № 7 (137) ♦ Липень 2007

Здано до друку 27.06.2007 р.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

КІРЄЄВ О.І. (голова),	КРЮЧКОВА І.В.,	РИЧАКІВСЬКА В.І.,
БУРЯК С.В.,	ЛАНДІНА Т.В.,	САВЛУК М.І.,
БАЖАЛ Ю.М.,	МАТВІЄНКО В.П.,	САВЧЕНКО А.С.,
ГАЙДАР Є.Т.,	МЕЛЬНИЧУК М.О.,	СЕНИЦЬ П.М.,
ГАЛЬ В.М.,	МІЩЕНКО В.І.,	СМОВЖЕНКО Т.С.,
ГАЛЬЧИНСЬКИЙ А.С.,	МОРОЗ А.М.,	ФЕДОСОВ В.М.,
ГЕЄЦЬ В.М.,	ОСАДЕЦЬ С.С.,	ХОФМАНН Лутц,
ГРЕБЕНІК Н.І.,	ПАЛАМАРЧУК А.Б.,	ШЕВЦОВА О.Й.,
ГРУШКО В.І.,	ПАСІЧНИК В.В.,	ШЛАПАК О.В.,
ДОМБРОВСЬКИЙ Марек,	ПАТРИКАЦ Л.М.,	ШУМИЛО І.А.,
ІЛАРІОНОВ А.М.,	ПЕТРИК О.І.,	ЮЩЕНКО В.А.,
КРАВЕЦЬ В.М.,	ПОДОЛІВ І.В.,	ЯРЕМЕНКО С.О.,
КРОТЮК В.Л.,	РАЄВСЬКИЙ К.Є.,	ЯЦЕНЮК А.П.

РЕДАКЦІЯ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ НБУ

Головний редактор	ПАТРИКАЦ Л.М.
Заступник головного редактора	КРОХМАЛЮК Д.І.
Начальник відділу з випуску журналу "Вісник НБУ"	ПАПУША А.В.
Заступник начальника відділу — редактор з питань бухгалтерського обліку, розрахунків та інформаційно-програмного забезпечення	КОМПАНІЄЦЬ С.О.
Редактор з питань валютного регулювання та міжнародних банківських зв'язків	БАКУН О.В.
Відповідальний секретар	ЛІПІНСЬКА С.М.
Головний художник	КОЗИЦЬКА С.Г.
Літературний редактор	КУХАРЧУК М.В.
Дизайнери:	ПЛАТОНОВА Н.Г.,
	ХАРУК О.В.
Коректор	СІЛЬВЕРСТОВА А.І.
Оператор	ЛИТВИНОВА Н.В.
Реклама і розповсюдження:	ГРЕБІШКОВ В.І.,
	ГРИЦЕНКО М.Р.
Фото:	МІЛЕВСЬКИЙ Л.А.,
	НЕГРЕБЕЦЬКИЙ В.С.
Черговий редактор	ПАПУША А.В.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ

просп. Науки, 7, Київ-28, 03028, Україна
тел./факс: (044) 524-96-25
тел.: (044) 527-39-44, 527-38-06, 525-38-25
E-mail: litvinova@bank.gov.ua
http://www.bank.gov.ua

Журнал зареєстровано Держкомвидавом України 09.06.1994 р., свідоцтво КВ № 691

Засновник і видавець: Національний банк України.

Адреса: вул. Інститутська, 9, Київ-8, 01008, Україна

Журнал рекомендовано до друку Вченою радою Київського національного економічного університету імені В.Гетьмана

Публікації в журналі Вищою атестаційною комісією України визнано фаховими
Видається у комплекті з додатком "Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності"

Передплатний індекс 74132

Дизайн: Редакція періодичних видань НБУ

Надруковано з готового оригінал-макета відділом видавничого обслуговування
Господарсько-експлуатаційного управління НБУ

Адреса друкарні:

просп. Науки, 9, Київ-28, 03028, Україна
тел.: (044) 524-96-26, 524-85-41

Формат 60 × 90 / 8. Друк. офсетний. Фіз. друк. арк. 8.0

Умовн. друк. арк. 9.0. Обл.-вид. арк. 10.7

Тираж 2000 прим.

При передруку матеріалів, опублікованих у журналі, посилання на "Вісник Національного банку України" обов'язкове. Редакція може публікувати матеріали в порядку обговорення, не поділяючи думку автора. Відповідальність за точність викладених фактів несе автор, а за зміст рекламних матеріалів — рекламодавець.

© Вісник Національного банку України, 2007

ЗМІСТ

БАНКИ УКРАЇНИ

В.Берегуля Банки Криму: традиції — основа для розвитку	2
Л.Патрікац, С.Ліпінська Інтеграція України в європейський та світовий фінансовий простір	26
Г.Карчева Використання методів непараметричної статистики для оцінки ризику ліквідності банків	31
А.Папуша Глобалізація у банківській сфері	40
Основні показники діяльності банків України на 1 червня 2007 року	66
Зміни і доповнення до Державного реєстру банків, внесені у травні 2007 р., а також зміни і доповнення до переліку операцій, на здійснення яких банки отримали банківську ліцензію та письмовий дозвіл Національного банку України на здійснення операцій, внесені у травні 2007 р.	68

НАГЛЯД, АУДИТ, КОНТРОЛЬ

В.Міщенко, В.Крилова, Є.Швець Еволюція банківського нагляду: європейський досвід	5
--	---

БАНКИ, ПРАВО, КОНСУЛЬТАЦІЇ

Практичні питання банківської діяльності: валютне регулювання та валютний контроль	11
--	----

МАКРОЕКОНОМІКА

О.Дзюблук Грошова система України: глобалізаційні фактори впливу	14
Основні макроекономічні показники розвитку України у травні 2001—2007 років	55

ФОНДОВИЙ РИНОК

Ринок державних цінних паперів України у травні 2007 року	22
Л.Долінський, А.Галкін Оцінка вартості облігацій з урахуванням ризику неплатежу	46

ДЕРЖАВНІ ФІНАНСИ

Д.Полозенко Управління державними фінансами України в умовах економічного зростання	23
---	----

БАНКІРИ І МИСТЕЦТВО

Бурштинове свято, подароване "Хрещатиком"	30
---	----

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК

С.Ігнатенко, Л.Барановська Правові та облікові особливості окремих різновидів факторингових операцій	34
Л.Кіндрацька Бухгалтерський облік в управлінні банком	49

БЕЗГОТІВКОВІ РОЗРАХУНКИ

В.Харченко, Р.Капралов "Електронний студентський квиток" — перший крок до впровадження "соціальної картки"	42
--	----

ФІНАНСОВИЙ РИНОК

І.Свиноус Кредитування діяльності особистих селянських господарств: сучасний стан і проблеми	52
Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України у травні 2007 року	67

НУМІЗМАТИКА І БОНІСТИКА

Про введення в обіг ювілейної монети "Іван Огієнко"	54
П.Рябенко Чеки... багаторазового використання	56
Про введення в обіг пам'ятних монет "Чиста вода — джерело життя"	65

ВАЛЮТНИЙ РИНОК

Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України один раз на місяць (за травень 2007 року)	69
Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, який встановлюється Національним банком України щоденно (за травень 2007 року)	70

АНОТАЦІЇ	72
----------	----

**Валентин
Берегула**

Начальник Головного управління
Національного банку України в
Автономній Республіці Крим

Для Криму традиційним є розвиток галузей економіки, супутніх відпочинку людей. Серед них — виноградарство, виноробство, плодоовочеве господарство, торгівля, різні культурно-побутові послуги та банківська справа. Попит на банківські послуги серед місцевого населення і приїжджих на відпочинок до Криму завжди високий. Історики стверджують, що в дореволюційний період провідні банки Санкт-Петербурга та Москви відкривали тимчасові сезонні філіали в Ялті.

Автор ділиться думками стосовно особливостей структури регіональної економіки, темтів розвитку банківського сектору, спільної роботи банкірів над поживавленням кредитного ринку.

Банки Криму: традиції — основа для розвитку

Банки в автономії розвиваються досить динамічно, йдуть у фарватері тенденцій, властивих усій банківській системі України. Темпи розвитку банківського сектору АРК істотно перевищують загальноекономічну динаміку в регіоні. Так, враховуючи поправку на некоректність порівнянь, слід зазначити, що активи банків, які працюють у регіоні, за 2006 рік зросли більш як на 50%, тоді як темпи приросту промислового виробництва — на 3%, будівництва — на 20%. На початок 2007 року банківські активи перевищили 10 млрд. гривень. Банківський сектор знаходиться в числі наймасштабніших секторів економіки регіону. Майже 20% прибутку, отриманого суб'єктами господарювання автономії, припадає на здобутки банківського сектору.

Темпи приросту кредитних вкладень в економіку перевищували темпи формування депозитних зобов'язань банків перед клієнтами, а за підсумками 2006 року вони майже вдвічі вищі. За рік кредитний портфель кримських банків зріс на 75%, за перший квартал — ще на 17% і на початок квітня 2007 року сягнув 6.4 млрд. грн. (див. графік 1). Автономія реально відчула приплив кредитних ресурсів. Кредитний портфель сьогодні майже на 1 млрд. грн. перевищує депозитні зобов'язання банків перед клієнтами (5.5 млрд. грн.). Факт залучення до Криму кредитних ресурсів іззовні — добра новина поточного ро-

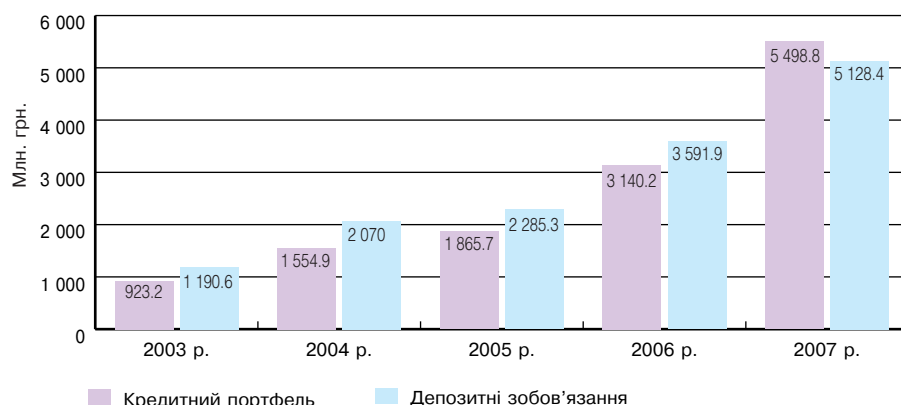
ку. Подібне у нашому регіоні було хіба що років сім тому.

Останніми роками на грошово-кредитному ринку регіону високими темпами розвивається роздрібний сегмент. Фізичні особи стають активними операторами: на частку населення припадає 53% від обсягу кредитних вкладень банків, а депозитні зобов'язання перед клієнтами більш як на три чверті (78%) сформовано коштами населення (див. графік 2).

Безумовно, розвиток грошово-кредитного ринку визначається особливостями регіональної економіки. Перш за все це чинники сезонності і структури економіки. В курортний сезон у Криму зростає активність усіх суб'єктів економіки, у тому числі й банків практично за всіма без винятку напрямками. Адже в середньому в сезон на відпочинок до Криму прибуває понад 5 млн. людей, а в окремі роки — й більше. За даними 2006 року, на одного постійного жителя Криму припадало троє відпочиваючих, а на одного працюючого — більше п'яти.

Ведучи мову про структуру регіональної економіки, слід зробити акцент на малому підприємстві, яке відіграє помітну роль у регіоні. У формуванні прибуткової частини бюджету його частка становить 20%, у цій сфері зайнято майже 30% усього працюючого населення Криму. 11.9% від загального обсягу реалізації продукції в республіці припадає на мале підприємство, а це майже вдвічі біль-

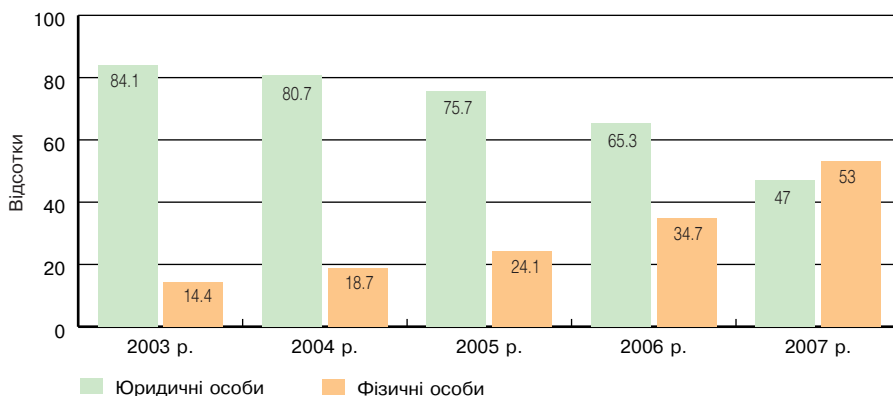
Графік 1. Співвідношення кредитного портфеля та депозитних зобов'язань банків АР Крим

Головне управління НБУ в АР Крим.

Графік 2. Співвідношення кредитного портфеля юридичних та фізичних осіб в АР Крим

ше, ніж у цілому по країні. Активний розвиток цього сектору економіки значною мірою зумовлює високу активність населення на грошово-кредитному ринку регіону.

Ураховуючи специфіку регіональної економіки, місцеві банки приділяють належну увагу розвитку кредитних відносин із суб'єктами малого підприємництва. Наприклад, на початку 2006 року **спеціальні кредитні продукти для малого бізнесу** пропонували 25% банків, що працюють у регіоні. Інші надавали кредитні послуги підприємствам цієї групи на основі базових кредитних продуктів, використовуючи індивідуальний підхід. До кінця 2006 року спеціальні кредитні продукти для малого бізнесу пропонував уже кожен другий банк.

У цілому на регіональному ринку представлено близько двох десятків спеціальних кредитних продуктів для малого бізнесу. Серед них мікрокредитування, кредитні лінії міжнародних фінансових організацій (ЄБРР, Німецько-український фонд), експрес-кредити, "стартовий кредит", "малий кредит", "основні засоби у кредит", "кредит на поповнення оборотних коштів", "комерційна нерухомість у кредит", "мобільний кредит" тощо. Отже, мож-

на стверджувати, що цей сегмент ринку розвивається динамічно — пропозиція кредитних продуктів розширюється.

Досить тісний взаємозв'язок банківського і реального секторів економіки простежується через призму галузевої структури кредитного портфеля банківської системи регіону. Можна сказати, що пріоритети регіональної економіки збігаються з банківськими. Серед провідних галузей регіону промисловість, будівництво, сільське господарство, курортно-рекреаційна сфера. На них же припадає й лівова частка кредитного портфеля (див. графік 3).

Як регіон, що приймає гостей, Крим має високий рівень кредитування торгівлі. На її частку традиційно припадає майже третина кредитного портфеля банківської системи регіону.

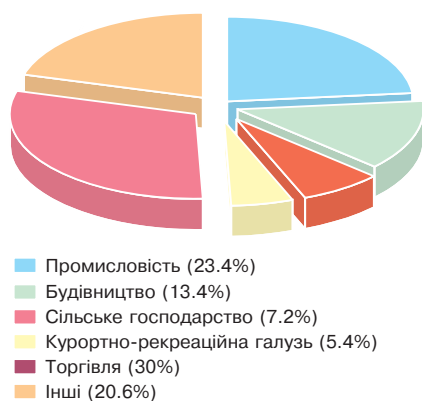
Завдяки своєму географічному розташуванню, природно-кліматичним умовам, соціально-демографічним особливостям Крим є ресурсним та інвестиційно привабливим регіоном. Сьогодні автономія — одна з пріоритетних територій і для банківської діяльності: республіка входить до групи регіонів із високою концентрацією банків. У Криму працює практично третина банків країни, половина банків з іноземною участю. В цьому зв'язку високий рівень банківської

конкуренції теж є особливістю регіональної банківської системи.

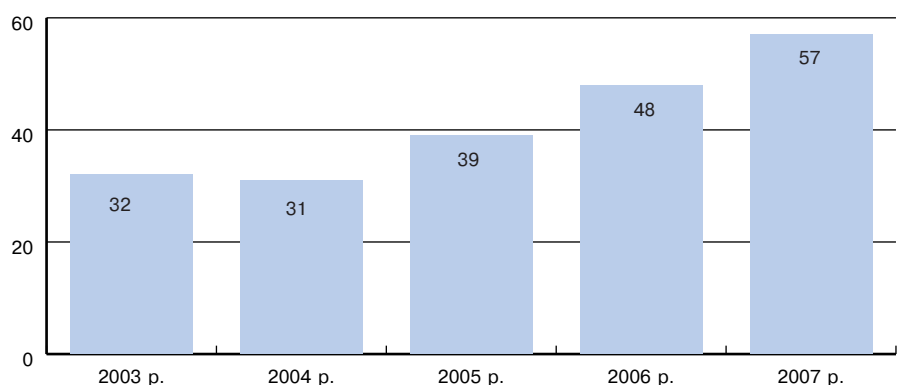
Протягом 2005—2006 років регіональний ринок приймав по 8 нових банків за рік. Нині тут працює 59 банків, установи ще кількох — у стадії підготовки до відкриття (див. графік 4). Природно, структура банківської мережі регіону формується під впливом загальносистемних тенденцій укрупнення банків, реорганізації, перетворення філій у відділення. В Криму мають філії всі банки першої групи, у зведених показниках банківської системи регіону їх частка є визначальною — 75%, цей показник більш як на 10 відсоткових пунктів вищий, ніж у цілому по банківській системі країни. Майже половина банків представлена в регіоні відділеннями. Це створює певні труднощі у взаємовідносинах Головного управління з представниками цих банків — часто деякі з них навіть не підключені до електронної пошти Національного банку України.

Головне управління надає особливу увагу підвищенню позитивного впливу кожного банку на стан економіки регіону. В практиці нашої спільної роботи є різні заходи щодо активізації кредитного ринку — це наради з керівниками банків, круглі столи за участю керівників підприємств. На такі зустрічі запрошуються представники Ради Міністрів автономії, Міністерства економіки, інших міністерств. У поточному році Міністерством економіки і республіканським розрахунковим центром ініційовано новий почин: напередодні професійного банківського свята у місті Сімферополі з метою розширення інформаційного простору навколо банківських послуг проведено виставку "Кредити, депозити, фінансові послуги". Доброю підмогою в нашій роботі зі зміцнення комунікації із суб'єктами регіональної економіки стали регулярні щоквартальні опитування щодо ділових очікувань підпри-

Графік 3. Галузева структура кредитного портфеля банківської системи АР Крим, %

Графік 4. Кількість банків, які працюють в АР Крим

емств. Зібрані у такий спосіб матеріали разом з оцінкою макроекономічних процесів дають динамічну картину стану ринку банківських послуг у регіоні.

Оскільки для регіону характерний активний розвиток роздрібного сегмента кредитного ринку, одним із перспективних напрямів ми вважаємо іпотечне кредитування населення на придбання житла. На жаль, як свідчать дослідження, іпотечне кредитування доступне поки що дуже обмеженому колу клієнтів банків. Так, за станом на початок 2007 року в АР Крим у фізичних осіб працювало 608 млн. грн. іпотечних інвестиційних кредитів, або 1 074 грн. на одну середньостатистичну кримську сім'ю. Якщо припустити, що в придбанні житла має потребу кожна десята родина, то на одну середньостатистичну сім'ю необхідно 10 740 грн. Це рівнозначно вартості 2—3 квадратних метрів житла, відповідно на кожну двадцятку сім'ю — 21 480 грн., що еквівалентно вартості 6.5 квадратного метра житла, тощо.

Причини такого стану ринку — в макроекономічній площині, основні з них, які стримують розвиток цього сегмента кредитного ринку, відомі всім. Це низькі доходи населення, високі ціни на житло, недостатня пропозиція житла на первинному ринку, низький рівень захисту прав кредиторів, відсутність широкомасштабної державної підтримки населення в придбанні житла.

На нашу думку, для подолання перелічених вище перешкод необхідно розробити і поступово втілювати в життя довгострокову державну програму розвитку системи іпотечного кредитування населення на придбання і будівництво житла. Програмою повинні передбачатися як мінімум два напрями докладення зусиль: захист

прав кредиторів відносно реалізації заставленого майна і розвиток державної підтримки населення.

На жаль, у Криму пропозиція житла на первинному ринку обмежена, до того ж немає бажаної взаємодії в роботі банків і підрядних організацій у питаннях спільного фінансування будівництва (фонди фінансування будівництва). Нині велика частина кредитів, котрі надаються на придбання житла, йде на вторинний ринок.

Банки, які приходять працювати в регіон, ми орієнтуємо на активізацію цих процесів.

Продуктовий ряд роздрібного сегмента кредитного ринку банки розвивають швидко. Як свідчить практика, певну відправну віху у взаєминах обох сторін на кредитному ринку дає наявність у клієнта поточного рахунку в банку. Більшість банків, що працюють у регіоні, приділяють достатню увагу питанню переказу виплат заробітної платні працівникам підприємств та організацій через карткові рахунки, тож робота над впровадженням зарплатних карткових проектів ведеться систематично. Достатньо сказати, що якщо в 2004 році готівки з кас банків було видано на заробітну платню на 50% більше, ніж через банкомати із застосуванням пластикових карток, а в 2005 році ці обороти майже зрівнялися, то в 2006 році з допомогою платіжних карток видано готівки майже на 2.5 млрд. грн. більше.

Але перерахування заробітної платні, стипендії, пенсії на платіжну картку та зняття готівки в день зарплати — це тільки половина справи, головне, щоб картка працювала щодня. Нині в Криму вже не проблема розрахуватися за придбані товари карткою, але широкомасштабними ці платежі ще не можна назвати. В розширенні безготівкових платежів населення за товари і послуги

банківська система регіону бачить своє перспективне завдання. Сьогодні власникам зарплатних пластикових карт банків регіону відкривають овердрафт, надають пільги щодо інших кредитних продуктів.

Зрозуміло, що експансія банків до Криму триває. Для управлінців за таких обставин чи не найгострішим стає питання кадрів. На даний час, на жаль, ми мусимо констатувати, що банки відчувають кадровий голод. Часто доводиться спостерігати невинуватену міграцію, коли працівників просто переманюють з однієї установи в іншу без видимих на те підстав. Така ситуація не завжди позитивно позначається як на іміджі банківської системи, так і на якості обслуговування клієнтів.

У Криму багато вищих навчальних закладів готують фахівців банківської справи. Головне управління співпрацює з ними над популяризацією банківської професії — проводяться дні відкритих дверей, спільні тематичні семінари. Щоб привернути увагу студентів до банківської діяльності, ми запропонували Таврійському національному університету ім. В.І.Вернадського провести конкурс студентських аналітичних робіт, присвячений Дню банківських працівників. Наша ініціатива зацікавила студентів, вони підготували 20 робіт. Підсумки конкурсу було підбито на нараді з керівниками банків напередодні професійного банківського свята, кращі студентські роботи відзначили призами, переможці отримали пам'ятні монети, книги "Енциклопедія банківської справи України". У банки регіону ми розіслали списки студентів — учасників конкурсу для подальшої їх підготовки до роботи в банку. Такий захід, на нашу думку, підвищить інтерес студентів до банківської професії.

□

Интер'єри будинку Головного управління Національного банку України в Автономній Республіці Крим.

Дослідження

Еволюція банківського нагляду: європейський досвід

Прозоре та передбачуване функціонування банківської системи досягається за допомогою системи банківського нагляду, яка ґрунтується на стандартах і принципах, розроблених Базельським комітетом із банківського нагляду. Розвиток фінансових систем країн світу, поширення процесів глобалізації фінансових ринків потребує глобально узгоджених систем регулювання і нормативного забезпечення фінансового сектору, зокрема банківського. Зростає потреба в координації зусиль наглядових органів. На основі аналізу змін організації банківського нагляду в країнах ЄС автори визначають сучасні підходи щодо організації системи банківського нагляду.

Банківська система країни об'єднує всі галузі економіки, тож, за європейськими стандартами, має працювати прозоро та бути передбачуваною в контексті забезпечення стабільності розвитку економічних процесів. Усі ці завдання досягаються за допомогою системи банківського нагляду, яка ґрунтується на стандартах і принципах, розроблених Базельським комітетом із банківського нагляду.

Із розвитком фінансової системи зростає потреба в координації зусиль наглядових органів. Однією з причин цього є ускладнення банківського бізнесу та посилення тенденцій щодо створення фінансових конгломератів, діяльність яких охоплює як ринок банківських послуг, так і ринки страхування та цінних паперів. Ці структурні зміни спричинили виникнення небезпеки, оскільки проблеми в одному секторі можуть послабити інший чи фінансову систему держави в цілому. Все це потребує посилення взаємозв'язку між регуляторами різних сфер фінансових послуг з метою отримання комплексного, а не фрагментарного бачення проблем і перспектив розвитку фінансової системи.

У деяких країнах Європейського Союзу (ЄС) зазначені зміни у фінансових системах привели до створення єдиного державного наглядового органу, який відповідає за діяльність різних фінансових секторів. В інших країнах значно розширено повноваження центральних банків у здійсненні наглядової діяльності, зміцнено структури, що відповідають за координацію взаємодії між наглядовими органами [1]. В окремих країнах, наприклад, в Італії та Нідерландах, обов'язки з банківського нагляду розподілені між двома різними агент-

ствами. Одне забезпечує надійність фінансових посередників, а інше контролює прозорість ведення фінансового бізнесу.

Моделі організаційних структур, що забезпечують нагляд різних секторів фінансових послуг у 25 країнах — членах ЄС, наведено на схемі.

Проте не можна стверджувати, що та чи інша модель організаційної структури органів нагляду за фінансовим сектором є кращою чи оптимальнішою. Кожна країна повинна обрати ту з них, яка буде ефективною, дієвою і відповідатиме архітектурі фінансової системи саме цієї країни.

Основою процесу контролю в банківському секторі є як регулююча, так і наглядова діяльність. Органи банківського регулювання у країнах ЄС розробляють обов'язкові для бан-

ків норми і положення, зокрема — форми звітності. При визначенні цих вимог увага приділяється необхідності отримання наглядовим органом достатньої інформації для виконання поставлених перед ним завдань.

У рамках ЄС функції регулювання банківської діяльності зазвичай розподілені між парламентом, урядом і власне органом нагляду. При цьому парламент ЄС розробляє загальні законодавчі рамки (наприклад, приймає кодекс про банківську діяльність), а уряд видає додаткові нормативні акти (наприклад, принципи бухгалтерського обліку та звітності), які здебільшого стосуються всіх секторів економіки.

Кодекси про банківську діяльність кожної країни — члена ЄС є транспозицією в національне законодавство Консолідованої директиви про банківську діяльність (нової редакції Директиви 2006/48/ЄС Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу від 14 червня 2006 року щодо заснування та подальшої діяльності кредитних установ), яка забезпечує мінімальне, але не повне, впорядкування банківського законодавства на всій території ЄС.

Нормативні акти, що видаються національними регулюючими органами, не підлягають уніфікації, і це є причиною відмінностей у положеннях національного банківського законодавства країн — членів ЄС.

Основне завдання органу банківського нагляду країн — членів ЄС полягає у здійсненні перевірки відповідності банків та інших кредитних установ нормам і вимогам, розробленим регулюючим органом, а також у

Моделі національних організаційних структур, що забезпечують нагляд за діяльністю установ у різних секторах фінансових послуг у країнах ЄС

Джерело: www.ecb.int.

застосовуванні заходів у разі виявлення недоліків у діяльності банку [1].

Право застосовувати певні заходи є одним із ключових факторів підтримання довіри населення до банківського сектору. Таким чином, функція банківського регулювання зазвичай забезпечується кількома інститутами, тоді як функція нагляду за будь-яким конкретним фінансовим сектором, як правило, закріплена за одним державним органом.

Контроль над банківською сферою є відповідальністю перед суспільством щодо забезпечення фінансової стабільності і надійності всієї банківської системи, що, у свою чергу, сприяє підтриманню національної економіки. Проте цей контроль має ряд обмежень. Скажімо, наглядовий орган не може впливати на виконання окремих договорів між банками і їх контрагентами та (або) припиняти їх дію.

У зв'язку з тим, що діяльність банків із кожним роком дедалі більше виходить за рамки окремо взятої країни і набуває глобального характеру, виникає необхідність у конвергенції національних норм, положень і нормативних актів з метою створення або підтримування єдиних правил ведення гри для всіх учасників. Так, запровадження євро як єдиної валюти на території 12 з 25 країн ЄС і створення єдиного ринку фінансових послуг стимулювало інтеграцію фінансових ринків, що позитивно сприйнято споживачами фінансових послуг, оскільки посилює конкуренцію серед банків.

Банк, нагляд за яким здійснюється неналежним чином, може зазнавати

значних труднощів при виході на міжнародні фінансові ринки або при отриманні від іноземних банків кредитів на розширення своєї діяльності, незважаючи на те, що при індивідуальному аналізі цей же банк може демонструвати добрі показники якості управління та фінансової стійкості.

Слабка банківська система або фінансова нестабільність однієї країни може негативно впливати на фінансовий стан інших держав.

Довгоочікуваним кроком на шляху до зближення корпоративного нагляду і контролю в масштабі всього світу було прийняття Європейським парламентом та Радою ЄС Директиви 2006/43/ЄС від 17 травня 2006 року про обов'язковий аудит річної звітності та консолідованої звітності, що вносить зміни до Директив Ради 78/660/ЄЕС та 83/349/ЄЕС і припиняє дію Директиви Ради 84/253/ЄЕС [2]. Зазначена директива є складним та всеохоплюючим комплексом законодавчих реформ.

На керівниках компаній та аудиторів лежить особлива відповідальність щодо представлення та захисту інтересів інвесторів через якість, глибину та широту відповідної наглядової діяльності. Сьогодні інвесторам необхідна впевненість у тому, що їхні інтереси належним чином захищатимуться.

Завдяки ширшій сфері застосування Директива 2006/43/ЄС закладає основу досконалішого, узгодженішого корпоративного управління, а також прояснює і зміцнює роль як керівника компанії, так і аудитора. Вона надає інвесторам впевненості в

тому, що регулятори вельми серйозно налаштовані щодо захисту їхніх інтересів і таким чином сприяє посиленню довіри до ринків.

Передбачені Директивою 2006/43/ЄС заходи прямо стосуються усіх 25 країн ЄС, а опосередковано її дія поширюється і за межі Союзу. Крім забезпечення міцного підґрунтя для гармонізації аудиту компаній по всій Європі, зазначена директива надає певні можливості індивідуалізації вимог на рівні окремої країни.

Директивою 2006/43/ЄС визначаються, по-перше, функціональні обов'язки аудиторської комісії (публічні компанії зобов'язані призначити аудиторську комісію, на яку покладатиметься більша, ніж раніше, відповідальність за управління ризиками, в тому числі — контроль за функціями внутрішнього аудиту і системою внутрішнього контролю); по-друге, — стосунки керівництва компанії з аудитором (відповідальність за підбір зовнішньої аудиторської фірми та нагляд за незалежністю аудиторів покладається на аудиторську комісію).

Зазначена директива вимагає призначення аудиторських комісій для перевірки публічних компаній. Це абсолютно необхідно для забезпечення надійних методів роботи в радах директорів. У складі таких аудиторських комісій має бути принаймні одна особа з кваліфікацією фінансиста, відповідальна за призначення аудитора. Ці пропозиції є важливим кроком у напрямі вдосконалення управління, тому деякі ради директорів прийняли їх ще до офіційного запро-

Таблиця 1. Порівняння положень Директиви 2006/43/ЄС і норм закону Сарбейнза – Окслі

Сфера	Директива 2006/43/ЄС	Закон Сарбейнза – Окслі
Аудиторська комісія	Обов'язкова для зареєстрованих компаній. Повинна бути незалежною і мати у своєму складі принаймні одного експерта з фінансових питань. Призначає або звільняє аудитора	Обов'язкова для зареєстрованих компаній, незалежна, має у складі принаймні одного експерта з фінансових питань, призначає або звільняє аудитора та вимагає дотримання процедур реагування на скарги від інформаторів
Методи внутрішнього контролю	Вимагає від аудиторської фірми звітування про основні проблеми, виявлені під час аудиторської перевірки, зокрема, суттєві недоліки у методах внутрішнього контролю, пов'язані з веденням фінансової звітності	Більшою мірою деталізовані вимоги
Громадський нагляд за аудиторською діяльністю	25 держав-членів та кандидатів у члени ЄС мають призначати ради з нагляду за аудиторською діяльністю, реєструвати фірми та встановлювати слідчі/дисциплінарні системи	Нагляд за аудитом публічних компаній, встановлення норм аудиту, реєстрації, контролю якості, етики та незалежності аудиторських компаній здійснюється Радою нагляду за веденням бухгалтерської звітності публічними компаніями
Незалежність аудиторів	Збільшує можливість повної заборони надання послуг неаудиторського характеру	Визначає конкретний перелік послуг та вимагає попередньої згоди аудиторської комісії на надання інших послуг неаудиторського характеру
Ротація аудиторських компаній/аудиторських партнерів	Передбачає ротацію аудиторських фірм або основних аудиторських партнерів (через п'ять років — для аудиторських фірм, через сім років — для аудиторських партнерів)	Вимагає ротації головного та допоміжного аудиторського партнера кожні п'ять років. Вимог щодо ротації компаній немає

Таблиця 2. Основні розробники міжнародних стандартів із регулювання секторів фінансових послуг

Назва організації	Місія щодо регулювання фінансового сектору
Базельський комітет із банківського нагляду	Розроблення широкого переліку стандартів, вказівок і рекомендацій щодо банківського нагляду. Зміцнення фінансової стабільності шляхом здійснення ефективного банківського нагляду, що поєднує в собі встановлення кількісних вимог і стандартів, яких мають дотримуватися банки (мінімальних вимог щодо капіталу), та стандартів якісного характеру
Рада з міжнародних стандартів фінансової звітності (IASB)	Розроблення єдиного комплексу високоякісних зрозумілих стандартів фінансової звітності, які забезпечують отримання прозорої та порівнянної інформації і які можуть бути використані в міжнародній практиці
Міжнародна організація комісій із цінних паперів (IOSCO)	Об'єднання регулюючих органів ринків цінних паперів, які відповідають за здійснення постійного контролю за ринком ЦП і стежать за виконанням нормативних актів, що регулюють порядок проведення операцій із цінними паперами
Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF)	Розроблення політики, спрямованої на мобілізацію політичної волі для проведення національних реформ у сфері законодавства та регулювання заходів протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму
Форум фінансової стабільності (FSF)	Забезпечення міжнародної фінансової стабільності за допомогою інформаційного обміну та міжнародної співпраці у сфері фінансового нагляду і контролю

вадження регуляторної реформи.

Директивою 2006/43/ЄС пропонуються також деякі фундаментальні зміни в стосунках ради директорів з аудитором. Позитивним є запровадження низки заходів щодо координації громадського контролю роботи бухгалтерів у всіх 25 країнах ЄС [2].

Серед інших моментів, які позначаються на стосунках з аудитором, варто виділити можливість вимагати ротації аудиторських фірм через сім років. Проте існує певна невизначеність щодо переліку послуг, які зовнішньому аудиту забороняється надавати клієнтові, котрий проходить аудит.

Ротація аудиторських фірм, на відміну від ротації аудиторських партнерів, є особливо складним завданням. Академічні дослідження переконують, що така ротація певною мірою підвищує якість аудиту. Адже найбільше аудиторських помилок виникає саме протягом перших двох років співпраці, потім їх стає менше. Тож якщо застосовується добровільна ротація, це є своєрідним застереженням як інвесторам, так і фінансовим ринкам. Обов'язкова ротація дає змогу уникнути загрози, а водночас і наслідків добровільної ротації.

Директива 2006/43/ЄС створює можливість запровадження додаткових обмежень, а потенційно навіть повної заборони надання аудитором неаудиторських послуг клієнтам із числа зареєстрованих публічних компаній.

Світові ринки капіталу потребують глобально узгоджених систем регулювання і нормативного забезпечення. Вагомим аргументом на користь зазначеної позиції є близька спорідненість

положень Директиви 2006/43/ЄС і норм закону Сарбейнза – Окслі США (див. таблицю 1) [3, 4].

Основними розробниками міжнародних стандартів з регулювання секторів фінансових послуг є кілька міжнародних організацій [5]. Основні з них та опис місії щодо регулювання фінансового сектору наведено в таблиці 2. Слід зазначити, що вказівки, рекомендації та принципи, які розробляються цими організаціями, не є обов'язковими для виконання з точки зору діючого законодавства будь-якої країни. Вони є результатом домовленостей між регулюючими органами та учасниками ринків фінансових послуг.

Діяльність цих міжнародних організацій дає змогу зробити банківські системи окремих країн порівнянними, сумісними та конкурентоспроможними.

Основними документами щодо міжнародних стандартів банківського нагляду є “Основні принципи ефективного банківського нагляду” (надалі — Принципи) та Базельські угоди про капітал [6].

Зазначені Принципи розроблено Базельським комітетом із банківського нагляду (надалі — Базельський комітет) у тісній співпраці із центральними банками і наглядовими органами країн, що увійшли до так званої “Групи десяти” (G-10). Вони доповнюють Базельську угоду, яка регулює міжнародну співпрацю у сфері банківського нагляду. Незважаючи на те, що Принципи розроблялися для банків, які ведуть активну діяльність на міжнародних ринках, вони заклали основу і для оцінки ефективності банківського нагляду, що здійсню-

ється міжнародними фінансовими інститутами.

Принципи складаються з 25 фундаментальних положень, які можна згрупувати за такими напрямками [7]:

- ◆ передумови для ефективного банківського нагляду — принципи 1;
- ◆ ліцензування і структура — принципи 2–5;
- ◆ пруденційні норми — принципи 6–15;
- ◆ методи поточного банківського нагляду — принципи 16–21;
- ◆ стандарти бухгалтерського обліку — принцип 22;
- ◆ заходи наглядового реагування — принцип 23;
- ◆ міжбанківська міжнародна діяльність — принципи 24–25.

Принципи розглядаються як мінімальні вимоги, що мають стати складовою частиною національного законодавства. Вони можуть значною мірою підтримати зусилля органів державної влади і міжнародних інститутів у зміцненні стабільності і надійності світової банківської системи. Базельський комітет упевнений, що запровадження Принципів сприятиме зміцненню фінансової стабільності на національному й міжнародному рівнях.

Головною передумовою для здійснення ефективного банківського нагляду є чітке визначення меж відповідальності, повноважень і цілей наглядового органу, який, у свою чергу, повинен бути незалежним і юридично захищеним.

Відповідно до Принципів банківський нагляд може бути ефективним лише тоді, коли він здійснюється:

- ◆ у відповідному макроекономічному середовищі;
- ◆ у режимі виваженої і стійкої макроекономічної політики;
- ◆ при добре розвинутій інфраструктурі;
- ◆ за ефективної ринкової дисципліни;
- ◆ за наявності процедур для ефективного розв'язання проблем, що виникають, і механізму, здатного забезпечити належний рівень системного захисту (або безпеки і надійності кредитних організацій).

Ключову роль у створенні умов розвитку надійної і стабільної фінансової системи відіграє (регулюючи доступ до фінансового ринку) процес ліцензування. Він повинен, як мінімум, передбачати оцінку структури власності банку, складу ради директорів і керівників вищої ланки, бізнес-плану і плану діяльності банку, прогнозних значень показників його

фінансової стійкості, а також системи внутрішнього контролю.

Не менш важливою передумовою забезпечення надійності і стабільності фінансової системи є оцінка репутації та фінансового стану покупця акцій банку. Мають контролюватися і великі банківські інвестиції або придбання, щоб у наглядового органу склалося чітке уявлення про структуру банківської групи.

Особлива увага в Принципах приділяється пруденційним критеріям. Вони включають мінімальні вимоги щодо капіталу для всіх банків, оцінку з боку наглядових органів прийнятої банком політики, практики і процедур з управління ризиками. Для розуміння суті і характеру ризиків та для переконаності в тому, що банки правильно виявляють, вимірюють, управляють ризиками і контролюють їх, співробітники наглядових органів повинні мати відповідний досвід у сфері управління такими ризиками. Ефективні системи, які дають змогу управляти кредитними, трансферними, ринковими, процентними ризиками, ризиками країни, ліквідності, правовими ризиками, а також ризиками втрати репутації, є ключовими елементами банківського нагляду разом із системами внутрішнього контролю, розподілом обов'язків та іншими механізмами корпоративного управління. При цьому достатність капіталу розглядається як основний показник діяльності банку, що повинен відображати ступінь ризику, який приймається ним.

Принципи, що розкривають методи здійснення постійного (поточного) банківського нагляду, орієнтовані переважно на способи забезпечення його ефективності. Однією з ключових організаційних вимог є поєднання документарного нагляду та інспекції. Співробітники, які працюють у цих двох напрямках, повинні підтримувати постійний контакт із керівництвом банку, аби мати повне уявлення щодо діяльності кредитної організації. Органи банківського нагляду повинні також мати в своєму розпорядженні достатні засоби збору необхідної інформації для проведення незалежної оцінки діяльності банку на неконсолідованій та консолідованій основах.

Інформація про діяльність банку повинна відображатися в звітності, що відповідає вимогам його облікової політики і дає повне та об'єктивне уявлення про фінансову стійкість і прибутковість. Інформацію слід подавати регулярно, а її достовірність по-

винна періодично перевірятися або наглядовим органом, або зовнішнім аудитором.

Принцип, що розкриває офіційні повноваження, в цілому передбачає надання наглядовому органу права на вжиття заходів та вчинення дій, спрямованих на корекцію діяльності тих банків, що не відповідають встановленим пруденційним вимогам, зокрема в тих випадках, коли під загрозу поставлені інтереси вкладників або фінансова система загалом. Такі повноваження повинні передбачати право наглядового органу на відкликання ліцензії або на рекомендацію її відкликання.

Принципи щодо міжбанківської міжнародної діяльності вимагають від наглядових органів здійснення глобального консолідованого нагляду за діяльністю банків, котрі проводять міжнародні операції. Вони також визначають основу взаємодії органів банківського нагляду, що припускає встановлення контактів та інформаційного обміну з метою забезпечення належного контролю за діяльністю міжнародних банків.

У Принципах визначаються мінімальні вимоги щодо ефективного банківського нагляду, які, на перший погляд, здаються достатньо простими для виконання. Однак аналіз звітів про відповідність вимогам і положенням національних стандартів та кодексів, а також поточних звітів МВФ і Світового банку свідчить, що багато країн як із розвинутими економічними системами, так і з такими, що формуються, не завжди успішно й повною мірою виконують ці вимоги [7].

Використання Принципів у національному законодавстві та розроблення відповідних нормативних актів залежать як від політичної ситуації в країні, так і від їх сприйняття банківськими секторами. Орган банківського нагляду також може стикнутися з проблемами, розв'язання яких потребуватиме проведення повномасштабного навчання персоналу. Успішне впровадження Принципів передбачає:

- ◆ наявність компетентних і професійних фахівців, котрі працюють у сфері банківського нагляду;
- ◆ наявність закону про банківську діяльність, а також норм регулювання і законодавчих актів, котрі сприяють проведенню стабільної і стійкої банківської політики;
- ◆ культуру кредитування, що передбачає розумну практику надання позик і механізми управління ризиками;
- ◆ наявність відповідних вимог що-

до ведення бухгалтерського обліку, складання звітності і розкриття інформації, виконання яких забезпечувало б фінансову прозорість банку.

Меті впровадження базельських підходів у практику нагляду слугують "Методи застосування Принципів", розроблені Базельським комітетом із банківського нагляду.

Окрім Принципів, комітет розробив і видав низку рекомендацій для банків з управління ризиками.

Банківська діяльність розвивається високими темпами. Впроваджуються нові технології, які значною мірою впливають на швидкість здійснюваних фінансових операцій та сприяють взаємопов'язаності ринків. Постійно пропонуються нові фінансові інструменти і продукти. Банківська система стрімко рухається до електронного банкінгу, що передбачає автоматизовані процеси обробки великого обсягу операцій. Це спричиняє різке підвищення рівня традиційних кредитних, ринкових ризиків і ризиків ліквідності, що, в свою чергу, висуває перед наглядовими органами нові складні завдання.

До Основних принципів ефективного банківського нагляду Базельського комітету додаються рекомендації та вказівки, які можуть стати базою для розроблення норм регулювання та нагляду за якісними показниками. Прикладом може бути документ "Основи систем внутрішнього контролю у банківських організаціях", виданий у вересні 1998 року [1].

Після майже п'ятирічного обговорення у червні 2004 року Базельський комітет з банківського нагляду прийняв переглянуту концептуальну основу Угоди про капітал. У листопаді 2005 року він також оприлюднив виправлену та доповнену версію угоди — Базель II.

Зауважимо, що Базель II не замінює попередні редакції Угоди про капітал, а лише доповнює їх. Із формальної точки зору Базель II є черговою поправкою до угоди, а не новим самостійним документом. Тому в ньому не міститься ні порядку розрахунку регулятивного капіталу, ні вказівок щодо мінімально необхідного значення адекватності капіталу — ці вимоги лишаються незмінними за попередніми версіями документа [8].

Водночас у Базель II окреслено новий концептуальний підхід до нагляду взагалі та до поняття адекватності капіталу зокрема. Зазначений підхід отримав назву "нагляд на основі оцінки ризиків".

Система нагляду переходить від

політики посилення жорсткості нагляду до політики підвищення прозорості. Саме тому Базель II в основному стосується управління ризиками і корпоративного управління з боку банків, а також удосконалення банківського нагляду та підвищення прозорості.

Досягнути цього можна завдяки застосуванню трьох компонентів, передбачених системою Базель II [9]. Вони є взаємодоповнюючими і жоден із них не можна розглядати чи використовувати окремо від інших.

Перший компонент — це вимоги до мінімального розміру капіталу, які тісніше пов'язуються з фактичними основними ризиками банків. Він включає методику розрахунку мінімально необхідного розміру капіталу для трьох ризиків: кредитного, ринкового та операційного. Цікавим моментом є наявність кількох альтернативних варіантів кількісної оцінки кожного з ризиків.

Відмінністю від попередніх версій угоди є намагання укладатися документа відійти при розробленні методики від підходу універсалізації та замінити його підходом індивідуалізації. Причиною цього — бажання зробити методику оцінки капіталу якомога точнішою для кожного окремого випадку, кожної окремої ситуації, кожного окремого банку, й усунути таким чином попередній недолік — “стригти всіх під один гребінець”.

Методика розрахунку регулятивного капіталу залишилася практично незмінною. Незмінним залишилося і кількісне значення адекватності — 8%.

Проте недостатньо покладатися лише на результати визначення мінімального розміру капіталу. Орган нагляду має бути переконаний у тому, що в банку є розуміння характеру його ризиків та що він достатньо капіталізований відносно них. Тому другим компонентом є перевірка органами банківського нагляду, яка забезпечує можливість давати оцінку визначенню банками своїх власних ризиків і встановлювати, якою мірою така власна оцінка обґрунтована.

Цього компонента в попередніх версіях угоди не було. Слід зазначити, що Основні принципи ефективного банківського нагляду [6] також регламентують мінімальні повноваження та обов'язки органів банківського нагляду. Найголовнішою відмінністю між положеннями другого компонента і Принципів є те, що Принципи стосуються всього спектра наглядової роботи — від реєстрації банку, організації його моніторингу та інспек-

тування до можливої ліквідації; тоді як положення другого компонента стосуються лише вузькоспеціалізованої ділянки оцінки адекватності капіталу банку. Цей компонент ґрунтується на чотирьох принципах, які регламентують обов'язки і повноваження банків та органів регулювання щодо оцінки адекватності капіталу. Без дотримання зазначених принципів говорити про повноцінне запровадження Базеля II не доводиться.

Третій компонент Базеля II стосується ринкової дисципліни, тобто посилення стимулів до зваженого управління ризиком. У ньому наголошується на необхідності ведення відкритої та прозорої банківської діяльності. Без розкриття інформації для клієнтів, оприлюднення звітності неможливо досягти стабільності банківської системи та довіри до неї, в чому, власне, і полягає завдання банківського нагляду.

Питання розкриття інформації у звітності банків регулюється не лише Угодою про капітал, а й іншими документами міжнародного рівня, зокрема обліковими стандартами. Так, із 1 січня 2006 року набув чинності Міжнародний стандарт фінансової звітності 7 “Фінансові інструменти: розкриття інформації” [10], яким відмінено МСБО 30 “Розкриття інформації у фінансовій звітності банків та подібних фінансових установ”, що до цього регулював зміст фінансової звітності банку.

Базель II доповнює облікові стандарти щодо звітності й вимагає від банків розкриття інформації кількісного (статей звітності, показників і коефіцієнтів) та якісного (інформації про корпоративну структуру банку, цілі управління різними портфелями, практику ризик-менеджменту тощо) характеру [9].

Стимули до підвищення якості управління ризиком, які включені до нової системи стандартів капіталу, а також гнучкість у її застосуванні залежно від місцевих потреб забезпечують дієвість цієї системи.

Впровадження Базеля II є значним кроком до укорінення стимулів постійного вдосконалення банківських систем управління ризиком.

Підвищенню рентабельності банків сприятиме зважене управління ризиком, засноване на якісному корпоративному управлінні. Система Базель II потрібна для практичної діяльності банків, оскільки забезпечує банківські установи методикою та інструментарієм для вимірювання ризиків, аку-

мулювання коштів на покриття очікуваних і непередбачуваних втрат.

Нагляд за виконанням банками встановлених вимог — це процес, за якого наглядовий орган, як контролер, перевіряє відповідність діяльності банків правилам і нормам регулювання. Вони можуть мати як кількісний, так і якісний характер, а це означає, що нагляд за виконанням встановлених вимог включає елементи як кількісного нагляду, так і нагляду за дотриманням вимог якісного характеру.

Банківський нагляд дедалі більшою мірою набуває превентивного характеру, коли головну роль починає відігравати організація безпечної та стабільної діяльності. Нині вже недостатньо покладатися на виконання банками кількісних та якісних вимог. Треба бути впевненим у тому, що банки в майбутньому зможуть уникнути значних ризиків чи виявляться спроможними покрити потенційні збитки, якщо такі ризики виникнуть.

Традиційно перевірка банківської діяльності зводилася в основному до перевірки окремих операцій з метою отримання оцінки фінансової стійкості банку, його внутрішньої політики, процедур і системи внутрішнього контролю. В умовах сучасного динамічного ринку банківських послуг перевірка власне операцій уже не розглядається як достатня для забезпечення безперервної, стабільної та безпечної умови роботи банку. Тому нині наглядовий орган звертає увагу насамперед на розуміння окремо взятим банком прийнятих ризиків та намагається переконатися в тому, що банк володіє інструментами, необхідними для виявлення, вимірювання, управління і контролю за подібними ризиками. У цьому й полягає головна мета ризик-орієнтованого нагляду [1].

При його здійсненні головним об'єктом контролю з боку наглядового органу є система управління ризиками. Програми управління ними можуть значно відрізнятися одна від одної за ступенем складності залежно від розмірів і складності операцій, що проводяться банком, а також від рівня ризиків, які бере на себе банк. Для невеликих кредитних організацій, зайнятих у традиційній сфері банківських послуг, достатніми вважаються найелементарніші механізми управління банківськими ризиками. Однак великі транснаціональні банки та фінансові конгломерати повинні мати досконалішу, розгалужену, бездоганно

налагоджену систему управління ризиками, що відповідає їх значно складнішій фінансовій діяльності.

Система моніторингу та інформування, що забезпечує раду директорів і керівництво банку необхідними для прийняття рішень даними, також повинна давати змогу правильно визначати й оцінювати ризики, які банк бере на себе.

Ризик-орієнтований нагляд за своєю суттю належить до нагляду за дотриманням вимог якісного характеру. Методи нагляду за виконанням встановлених вимог і методи ризик-орієнтованого нагляду певною мірою збігаються, однак їхня головна відмінність полягає у тому, що основна увага наглядового органу приділяється не перевірці виконання формальних регулюючих вимог кількісного характеру, а перевірці дотримання якісних вимог з акцентом на механізми та способи управління ризиками. У поєднанні з інформацією, якою володіє наглядовий орган стосовно прийнятих великих ризиків, це дає йому змогу оцінити можливість банку відповідати поставленим вимогам у подальшому, а також визначити, наскільки виважену політику з управління діяльністю банку проводить його керівництво та чи забезпечуватиме така політика стійкість установи у майбутньому.

Оскільки ризик-орієнтований нагляд дає змогу уникати багаторівневих і всебічних перевірок здійснюваних банком операцій на предмет відповідності нормам і вимогам, концентруючись лише на перевірці операцій, що мають підвищений ризик, навантаження на наглядовий орган зменшується.

При проведенні ризик-орієнтованого нагляду наглядовий орган повинен звертати особливу увагу керівництва банку на ті види діяльності та системи внутрішнього контролю, які забезпечують банку стабільний та впевнений розвиток в інтересах його вкладників і кредиторів та з метою зміцнення загальної фінансової стабільності.

Оцінюючи якість управління ризиками, наглядовий орган має переконатися, що банком виконуються такі умови:

- ◆ процедури управління ризиками і порядок надання звітів та інформації дають змогу охопити всі суттєві ризики, прийняті банком;

- ◆ ключові підходи, джерела інформації та процедури, що застосовуються для виявлення, вимірювання, моніторингу і контролю ризиків, адекватні, задокументовані та регулярно тестуються на придатність і надійність;

- ◆ звіти послідовно відображають діяльність банку та дають змогу здійснити моніторинг ризиків на предмет відповідності встановленим лімітам, цілям і завданням банку.

Аналізуючи якість управління банком, наглядові органи визначають своєчасність подання звітів керівництву та раді директорів, наявність у них інформації, необхідної для прийняття рішень. Рада директорів повинна періодично розглядати й коригувати ліміти ризиків, а керівництво вживати відповідних заходів для того, щоб банк мав штат високопрофесійних і досвідчених співробітників. Також керівництво повинно здійснювати належний контроль за поточною діяльністю банку і бути спроможним визначати нові ризики, які виникають у результаті змін на фінансовому ринку, аналізувати та контролювати ризики, що стосуються нових видів діяльності банку і нових продуктів.

Наглядовий орган також вивчає питання організації системи внутрішнього контролю і складання фінансової звітності. Це дає йому змогу переконатися у тому, що організаційна структура банку ефективно забезпечує розподіл повноважень та відповідальності за кожним видом банківських операцій; що підрозділи, які здійснюють банківські операції та інші правочини, незалежні від підрозділів, які здійснюють їх реєстрацію та відображення в обліку; що банком виконуються необхідні процедури, які забезпечують відповідність його діяльності чинному законодавству і нормативним актам.

Крім того, наглядовий орган має впевнитися, що система внутрішнього контролю відповідає профілю прийнятих ризиків, внутрішній аудит забезпечує проведення незалежної та об'єктивної оцінки діяльності банку, що в ньому регулярно здійснюються перевірки системи внутрішнього контролю та інформаційних систем і що оприлюднена звітність, яка надається банком наглядовому органу, та внутрішня звітність достовірно і точно відображають прийняті банком ризики; помилки вчасно виявляються та усуваються [1].

Досвід євроінтеграції низки країн засвідчує виникнення типових проблем у галузі банківського нагляду. По-перше, в більшості країн виникали труднощі із забезпеченням дотримання правил і вимог у сфері банківської діяльності. По-друге, виникала загроза прозорості і дотриманню

стандартів розкриття інформації на ринках інструментів участі в капіталі, причому особливі труднощі були пов'язані з проведенням операції купівлі-продажу відповідних інструментів інсайдерами. По-третє, гострою була потреба в інтенсифікованому розвитку ринку цінних паперів.

У банківському секторі країн Центральної та Східної Європи були прийняті переважно нормативні положення європейського законодавства. Проте здійснення дієвого банківського нагляду виявилось важким завданням через дефіцит кваліфікованих кадрів і недоліки інфраструктури, яка підтримує цей вид діяльності [11].

Після вступу країн-кандидатів до ЄС відмінності стандартів банківського регулювання та нагляду — особливо в частині забезпечення дотримання цих стандартів — стали причиною багатьох проблем. Виникали складні ситуації, коли діяльність банків, розташованих в одній і тій же країні, регулювалася у країнах їх походження з різним ступенем суворості. Отже, важливо не лише прийняти міжнародні стандарти банківської діяльності, а й забезпечити належний рівень якості у здійсненні нагляду та контролю за дотриманням прийнятих норм.

З огляду на викладене можна зробити такі висновки:

1. Слабка банківська система або фінансова нестабільність однієї країни може негативно впливати на фінансовий стан інших держав, тому світові ринки капіталу потребують глобально узгоджених систем регулювання і нормативного забезпечення банківського сектору;

2. З розвитком фінансової системи зростає потреба в координації зусиль наглядових органів, які працюють у різних секторах фінансової системи країни;

3. Наявна практика організації банківського нагляду свідчить, що органи банківського нагляду концентрують свої зусилля на питаннях перевірки відповідності діяльності банку встановленим вимогам. Проте наріжним каменем банківської політики досі є вимога до банків мати мінімальний капітал на покриття банківських ризиків (достатність капіталу);

4. У зв'язку з неухильним ускладненням банківської діяльності нині і надалі значну увагу слід приділяти сфері вдосконалення управління банківськими ризиками і вмінню своєчасного визначення потенційних загроз для життєздатності банку;

5. Органи нагляду повинні бути зацікавлені насамперед у здатності керівництва банку забезпечити його діяльність у безпечному й стабільному режимі. Це виходить за рамки суто технічної відповідності законодавчим нормам і вимогам, проте й не скасовує такої відповідності.

Література

1. Банковский надзор. Европейский опыт и российская практика: Пер. с англ. / Под ред. М. Олсена. — М.: Банк России, 2005. — 356 с.
2. Директива Європейського Парламенту і Ради Європи 2006/43/ЄС від 17 травня 2006 року про обов'язковий аудит річної звітності та консолідованої звітності, що вносить зміни до Директив Ради 78/660/ЄЕС та 83/349/ЄЕС, і припиняє дію Директиви Ради 84/253/ЄЕС від 09.06.2006 р. // УА, Офіційний вісник Європейського Союзу, № 157/13.

3. James S. Turley, *Get Ready for the EU's 8th Directive* // www.ey.com.

4. Sarbanes — Oxley Act of 2002 // <http://www.senate.gov>.

5. B. Spinoit. *Support for the Development of Certain Financial Services Legislation in Kazakhstan*. Reference No. 13/CP2/1- REV (Astana, June 2005).

6. *Core Principles for Effective Banking Supervision* // Basel Committee on Banking Supervision. — Basel. — 1997. — September // www.bis.org.

7. *International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards. A Revised Framework* // Basel Committee on Banking Supervision. — Basel. — Updated November 2005

8. Кротюк В., Міщенко В. Еволюція підходів до оцінки капіталу в Базельських угодах // *Банківська справа*. — 2006. — № 4.

9. Кротюк В., Куценко О. Базель II: нова концептуальна редакція Базельської угоди про капітал // *Вісник Національного*

банку України. — 2006. — № 3. — С. 2—5.

10. *Financial Instruments: Disclosure*. International Accounting Standards Board. International Financial Reporting Standard 7. — London, 2005 // www.iasb.org.

11. Lucjan Orlowski, *The Development of Financial Markets in Poland*. Center for Social and Economic Research Working Paper Series No. 33 (Warsaw: Central European University, 1999).

Володимир Міщенко,

доктор економічних наук, професор, директор Центру наукових досліджень Національного банку України.

Віра Крилова,

кандидат економічних наук, начальник відділу досліджень фінансово-банківської системи Центру наукових досліджень Національного банку України.

Євген Швець,

економіст.

Запитання — відповідь /

Практичні питання банківської діяльності: валютне регулювання та валютний контроль

На запитання працівників банків, бюджетних установ, органів влади та комерційних структур, пов'язані з практичними питаннями банківської діяльності, зокрема валютного регулювання та валютного контролю, роз'яснення дають фахівці юридичного департаменту Національного банку України.

Про притягнення до відповідальності за несвоєчасне подання, приховування або перекручення звітності про валютні операції.

Статтю 10 Декрету Кабінету Міністрів України “Про систему валютного регулювання і валютного контролю” встановлено, що порядок, види, форми і терміни подання звітності резидентами і нерезидентами про їхні валютні операції визначаються Національним банком України. Несвоєчасне подання, приховування або перекручення звітності про валютні операції тягне за собою відповідальність, передбачену статтею 16 цього декрету.

Критерії, за яких звітність вважається недостовірною, що свідчить про її перекучення, встановлені пунктом 2.8 Положення “Про валютний контроль”¹

(надалі — Положення № 49), пунктом 2.11 розділу 2 “Правил організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України”, затверджених постановою Правління Національного банку України від 19.03.2003 р. № 124.

За результатом аналізу цих нормативно-правових актів можна зробити висновок, що звітність вважається недостовірною (перекучення звітності) лише в разі допущення суттєвих помилок при її заповненні, які призвели:

— до зміни розміру на 1 % і більше будь-якого з показників (але не менше суми, еквівалентної 25 000 гривень за однією формою звітності за звітний період), передбачених у формі звітності;

— або до неправильної ідентифікації даних особи, яка здійснювала валютні операції;

— або до зміни суті валютної операції.

Відповідно до Інструкції до форми № 538 інформація за формою надається банком у разі здійснення ним за дорученням клієнтів (резидентів і нерезидентів, юридичних та фізичних осіб) та безпосередньо банком (за дорученням інших банків) протягом дня операцій з купівлі-продажу безготівкової іноземної валюти за безготівкову національну валюту, якщо сума купленої або проданої валюти дорівнює чи перевищує 50 000 доларів США або еквівалент в іншій іноземній валюті за офіційним обмінним курсом, установленим Національним банком України на дату здійснення операції з купівлі або продажу.

Мета отримання Національним банком України інформації за формою № 538 полягає у здійсненні аналізу кількісних та якісних показників за операціями з купівлі-продажу іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку України та

¹ Затверджене постановою Правління Національного банку України від 08.02.2000 р. № 49.

у встановленні конкретної особи за дорученням і за рахунок якої купувалась іноземна валюта.

Показниками, які розкривають сутність операції, що відображається в цій формі звітності, є дані про те, яка іноземна валюта купується, її обсяг, мета і підстави придбання, а також дані про особу, за дорученням якої купується іноземна валюта.

Неправильне заповнення цих показників призведе до зміни сутності операції й істотно вплине на її оцінку.

Оскільки інші показники є додатковими, їх неправильне заповнення не призведе до зміни сутності операції. Так, відповідно до Інструкції до форми № 538 у разі відсутності номера контракту в колонці 11 ставиться "б/н". Тобто номер контракту не є головним показником, який розкриває суть операції, він узагалі може бути відсутнім.

Інструкцією до форми № 538 також передбачено, що в колонці 12 зазначається дата укладення зовнішньоекономічного контракту (кредитного договору тощо) клієнта, на підставі якого виникли зобов'язання в іноземній валюті, для виконання яких купується валюта.

Оскільки ці дані не пов'язані безпосередньо з операцією купівлі іноземної валюти, а стосуються подальшого руху вже купленої іноземної валюти, вони також є додатковими показниками, неправильне заповнення яких не призведе до зміни суті операції.

Виходячи з викладеного, помилки в колонці 11 (номер контракту) і в колонці 12 (дата контракту) не є істотними, які призводять до зміни суті операції. Тому у наведеному випадку немає правових підстав стверджувати про порушення банком вимог валютного законодавства в частині перекручення звітності за формою № 538.

Щодо ліцензування операцій з придбання нерезидентом у резидента України векселів українських емітентів.

Відповідно до статей 1—4 Закону України "Про режим іноземного інвестування" придбання нерезидентом цінних паперів українських емітентів є іноземною інвестицією.

Порядок здійснення розрахунків за об'єкти іноземного інвестування регламентується розділом 2 Положення "Про порядок іноземного інвестування в Україну"² (надалі — Положення № 280).

Пунктами 2.2 та 2.3 цього положен-

² Затверджене постановою Правління Національного банку України від 10.08.2005 р. №280.

ня передбачено, що для портфельного інвестування в Україну іноземний інвестор має право, зокрема, перерахувати іноземну валюту на поточний рахунок торговця цінними паперами, відкритий в уповноваженому банку. Розрахунки за об'єкти інвестування здійснюються виключно через рахунки, відкриті в уповноважених банках.

Розрахунки між резидентами (небанківськими фінансовими установами — торговцями цінними паперами, що отримали ліцензію Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку на професійну діяльність на ринку цінних паперів) та нерезидентами-інвесторами за операціями з цінними паперами українських емітентів, які здійснюються через уповноважені банки, що мають банківську ліцензію та письмовий дозвіл Національного банку України на здійснення валютних операцій, а також здійснюють валютний контроль за операціями своїх клієнтів, не потребують наявності у цих резидентів генеральної ліцензії Національного банку України на здійснення валютних операцій.

Отже, у разі здійснення операції через уповноважені банки, що мають банківську ліцензію та письмовий дозвіл Національного банку України на здійснення валютних операцій, торговцю цінними паперами не потрібно отримувати генеральну ліцензію Національного банку України на здійснення валютних операцій.

Відповідно до пунктів 1 та 2 статті 5 Декрету Кабінету Міністрів України "Про систему валютного регулювання і валютного контролю" (надалі — Декрет) Національний банк України надає індивідуальні та генеральні ліцензії на здійснення валютних операцій, які підпадають під режим ліцензування згідно із цим Декретом.

Пунктом 4 статті 5 Декрету встановлено перелік валютних операцій, які підпадають під режим індивідуального ліцензування.

Виходячи із цього переліку, здійснення іноземних інвестицій в Україну не підпадає під режим індивідуального ліцензування і не потребує наявності індивідуальної ліцензії Національного банку України.

Отже, операція з придбання нерезидентом у резидента України векселів українських емітентів відповідно до пункту 4 статті 5 Декрету не потребує наявності індивідуальної ліцензії Національного банку України.

Який порядок ліцензування валютних операцій благодійних організацій?

Підстави для купівлі іноземної валюти визначаються "Правилами торгівлі іноземною валютою"³ (надалі — Правила № 281). Ними не передбачено такої підстави для купівлі іноземної валюти, як пожертвування для допомоги іноземній країні. Отже, юридична особа-резидент не вправі купувати іноземну валюту на зазначені цілі.

Щоб переказати іноземну валюту за межі України, відповідно до вимог статті 5 Декрету Кабінету Міністрів України від 19.02.1993 р. № 15-93 "Про систему валютного регулювання і валютного контролю" необхідно отримати індивідуальну ліцензію НБУ. Порядок і випадки отримання індивідуальних ліцензій на ці цілі визначено Положенням "Про порядок видачі індивідуальних ліцензій на переказування іноземної валюти за межі України для оплати банківських металів та проведення окремих валютних операцій"⁴ (надалі — Положення № 266).

За наявності індивідуальної ліцензії її власник має право купити іноземну валюту згідно з умовами, зазначеними в ліцензії (пункт 7 глави 4 розділу III Правил № 281).

Зважаючи на викладене вище, валютна операція благодійної організації з переказування іноземної валюти підлягає ліцензуванню в порядку, передбаченому Положенням № 266. Спрощена процедура отримання індивідуальної ліцензії на переказування іноземної валюти за межі України нормативно-правовими актами НБУ не передбачена.

Чи можливе здійснення валютно-обмінних операцій за допомогою банкоматів банку?

Здійснення валютно-обмінних операцій регулюється Інструкцією "Про порядок організації та здійснення валютно-обмінних операцій на території України"⁵.

Пунктом 4.1 глави 4 цієї інструкції передбачено, що валютно-обмінні операції для фізичних осіб (резидентів і нерезидентів) здійснюються касами банків (фінансових установ) і пунктами обміну валют згідно з порядком, установленим інструкцією.

Банкомат не є касою банку або пунктом обміну валют.

Отже, зважаючи на встановлений

³ Затверджені постановою Правління Національного банку України від 10.08.2005 р. №281.

⁴ Затверджене постановою Правління Національного банку України від 17.06.2004 р. №266.

⁵ Затверджена постановою Правління Національного банку України від 12.12.2002 р. №502.

порядок здійснення валютно-обмінних операцій на території України, на сьогодні відсутні правові підстави для здійснення банками валютно-обмінних операцій за допомогою банкоматів банку.

Щодо пред'явлення клієнтом оригіналу договору, необхідного для здійснення купівлі іноземної валюти.

Пунктом 5 глави 2 розділу II Положення “Про порядок та умови торгівлі іноземною валютою”⁶ (надалі — Положення № 281) передбачено, що купівля іноземної валюти має здійснюватися на підставі оригіналів документів, на яких робиться відмітка про таку купівлю.

Статтю 59 Закону України “Про нотаріат” і пунктом 37 розділу I глави III Інструкції “Про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України”, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 03.03.2004 р. 320/5 (надалі — Інструкція) передбачено, що документи, в яких викладено зміст правочинів, що посвідчуються в нотаріальному порядку, виготовляються нотаріусом не менш як у двох примірниках.

Отже, законодавство надає право сторонам у зобов'язанні оформити й отримати у нотаріуса необхідну кількість примірників договору.

Особі, яка нотаріально посвідчує договір про продаж майна і має на меті купити іноземну валюту з метою переказу за межі України, слід врахувати вимоги Положення № 281 та отримати від нотаріуса примірник договору.

Отже, оскільки отримання продавцем майна від нотаріуса оригіналу договору для подачі його до банку з метою купівлі іноземної валюти є можливим, банк повинен вимагати від клієнта для здійснення купівлі іноземної валюти оригінал необхідного договору.

Щодо необхідності ліцензування операції з переказування іноземної валюти за межі України за відступленням права вимоги.

Відповідно до підпункту “а” пункту 4 статті 5 Декрету Кабінету Міністрів України “Про систему валютного регулювання і валютного контролю” індивідуальної ліцензії потребують операції з вивезення, переказування і пересилання за межі України валютних цінностей, за винятком платежів у іноземній ва-

люті, що здійснюються резидентами за межі України на виконання зобов'язань у цій валюті перед нерезидентами щодо оплати продукції, послуг, робіт, прав інтелектуальної власності та інших майнових прав.

Пунктом 1.5 Положення “Про валютний контроль” передбачено, що майнові права — це права вимоги особи за зобов'язаннями, за якими вона є кредитором.

Таким чином, операція з переказування іноземної валюти за правочинном з відступлення права вимоги не потребує наявності індивідуальної ліцензії Національного банку України згідно з підпунктом “а” пункту 4 статті 5 Декрету Кабінету Міністрів України “Про систему валютного регулювання і валютного контролю”.

Чи потрібен письмовий дозвіл на сплату коштів за розподілені акції S.W.I.F.T.?

Відповідно до підпункту “е” пункту 4 статті 5 Декрету Кабінету Міністрів України “Про систему валютного регулювання і валютного контролю” від 19.02.1993 р. № 15-93 (надалі — Декрет) здійснення інвестицій за кордон, у тому числі шляхом придбання цінних паперів, потребує індивідуальної ліцензії Національного банку України.

Абзацом 1 пункту 1.1 Інструкції “Про порядок видачі індивідуальних ліцензій на здійснення інвестицій за кордон” (надалі — Інструкція № 122)⁷ встановлено, що інвестицією за кордон є господарська операція, якою передбачено придбання суб'єктами інвестицій основних фондів, нематеріальних активів, корпоративних прав, цінних паперів та їх похідних в обмін на валютні цінності з метою отримання прибутку або досягнення соціального ефекту.

Згідно із абзацом 2 пункту 1.1 Інструкції № 122 операції резидентів із перерахування коштів для оплати членських (вступних) внесків до іноземних (міжнародних) організацій та установ не є здійсненням інвестицій.

Підпунктом 5 пункту 2.3 Положення “Про порядок видачі банкам банківських ліцензій, письмових дозволів та ліцензій на виконання окремих операцій”⁸ (надалі — Положення № 275), встановлено, що інвестиції у статутні фонди та акції інших юридичних осіб здійснюються банками за на-

явності банківської ліцензії та за умови отримання на це письмового дозволу Національного банку.

Оскільки акції S.W.I.F.T. Scr1 купуються не з метою одержання прибутку, а лише надають банку право бути членом S.W.I.F.T. і користуватися його послугами, то вказана операція не може розглядатися як інвестиція.

Таким чином, за умови наявності у банку індивідуальної ліцензії Національного банку України на перерахування за межі України валютних цінностей, операція з придбання розподілених акцій S.W.I.F.T. Scr1 не потребує отримання письмового дозволу.

Який порядок та особливості розрахунків нерезидентів за акції українського емітента?

Пунктом 1.1 глави 1 Положення “Про порядок іноземного інвестування в Україну” (надалі — Положення № 280) визначено, що портфельна інвестиція — це операція, якою передбачається придбання цінних паперів, їх похідних та інших фінансових активів за кошти на фондовому ринку.

Відповідно до статті 3 Закону України “Про цінні папери та фондовий ринок” облігації підприємств віднесені до цінних паперів.

Згідно із останнім абзацом пункту 2.2 Положення № 280, пунктом 16.3 Інструкції “Про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземній валютах”⁹ іноземний інвестор має право перераховувати кошти в гривнях на поточний рахунок торговця цінними паперами з декількох джерел походження гривні на інвестиційному рахунку іноземного інвестора — як за рахунок доходів, прибутків, отриманих від інвестиційної діяльності в Україні, так і за рахунок інших коштів, включаючи кошти в гривнях, отриманих від продажу іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку України.

Отже, уповноважений банк може продати іноземну валюту, яка надійшла на інвестиційний рахунок нерезидента-інвестора для здійснення портфельної інвестиції, на міжбанківському валютному ринку України та зарахувати одержані від продажу іноземної валюти кошти в гривні на інвестиційний рахунок нерезидента-інвестора у національній валюті для подальшого перерахування цих коштів на поточний рахунок торговця з метою розрахунку за облігації українського емітента.

⁶ Затверджене постановою Правління Національного банку України від 10.08.2005 р. №281.

⁷ Затверджена постановою Правління Національного банку України від 16.03.1999 р. № 122.

⁸ Затверджене постановою Правління Національного банку України від 17.07.2001 р. № 275.

⁹ Затверджена постановою Правління Національного банку України від 12.11.2003 р. №492.

**Олександр
Дзюблук**

Завідуючий кафедрою банківської справи Тернопільського національного економічного університету. Доктор економічних наук, професор

У статті розглядається сутність глобалізації та особливості її впливу на національну грошову систему через утворення валютних зон і валютну експансію. Аналізуються позитивні і негативні аспекти доларизації та напрями економічної політики щодо мінімізації її впливу на економіку і грошову систему.

Дослідження

Грошова система України: глобалізаційні фактори впливу

Можливості нормального функціонування і розвитку національної економіки кожної країни вирішальною мірою залежать від ефективної організації її грошової системи. Адже саме грошова система є тим фундаментом, наріжним каменем, на якому будується весь цілісний механізм ринкових відносин у суспільстві. Без грошей неможливий обмін продуктами праці людей, а отже, неможливою є сама господарська діяльність. Якщо грошова система функціонує ефективно, опосередковуючи оборот валового внутрішнього продукту, це сприяє повнішому використанню виробничих потужностей і трудових ресурсів, забезпечуючи економічне зростання та підвищення добробуту людей. Якщо ж грошова система країни виявляє ознаки нестабільності, а національна грошова одиниця не виконує притаманні їй функції, то це стає додатковою причиною наростання кризових явищ у реальному секторі господарства, гальмує виробниче зростання, спричиняє підвищення цін, зниження зайнятості і доходів населення.

Природно, що за таких обставин одним із головних завдань економічної науки і тих проблем, які вона має вирішувати в сучасних умовах, є розробка на основі глибокого пізнання наявних реалій шляхів оптимізації функціонування діючої грошової системи, пристосування її до нових, вищих стадій суспільного розвитку.

Основною характерною рисою цього розвитку в сучасних умовах є посилення впливу глобалізаційних процесів на всі сфери життя суспільства. Потрібно розуміти, що жодна національна економіка на сьогодні не має закритого характеру (за винятком деяких авторитарних тоталітарного типу). Світ стає дедалі тіснішим, а економіки різних країн — взаємозалежнішими. Ізоляція не може бути альтернативою нормальному економічному розвитку. Що це означає на практиці? Це означає, що сучасні національні економіки мають здебільшого відкритий характер і залучені до міжнародного розподілу праці,

а відтак глобалізаційні фактори мають неабиякий вплив на динаміку їхнього розвитку загалом та грошові системи зокрема. У зв'язку із цим видається необхідною всебічна оцінка впливу глобалізаційних процесів на грошову систему України та розробка механізмів, котрі дозволили б оптимізувати її функціонування з огляду на певні негативні аспекти прояву глобалізації у перехідній економіці.

ЗМІСТ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНОГО ВПЛИВУ НА ЕКОНОМІКУ

До питання глобалізації на сьогодні не сформовано єдиних підходів щодо розуміння сутності цього економічного явища, а визначенням даної дефініції притаманна значна розмаїтість думок та підходів різних авторів. Так, найширший підхід полягає в тому, що глобалізація виявляється у зростанні міжнародної торгівлі та інвестицій, небажаний до цього диверсифікації робочої сили, значному підвищенні ролі транснаціональних корпорацій (ТНК) у світогосподарських процесах, загостренні глобальної конкуренції, появи систем глобального стратегічного менеджменту [1, с. 45]. Згідно з іншим підходом глобалізація — це зростання інтегрованості країн світу, особливо по лінії торгівлі і фінансових потоків [2, с. 38]. Ще одна характеристика глобалізації передбачає розгляд її як посилення взаємозалежності національних економік, взаємовпливу і взаємопереплетення різноманітних сфер і процесів у світовому господарстві [3, с. 15].

Наведені визначення мають здебільшого загальний характер, а тому для розгляду впливу глобалізаційних процесів на вітчизняну економіку і грошову систему їх розуміння слід дещо конкретизувати. Під глобалізацією необхідно розуміти процес зростання інтеграції національних економік у єдиний загальносвітовий ринок товарів, послуг, капіталів і робочої сили. Значення національних кордонів за таких обставин різко зменшується, а колишні

зовнішні фактори економічного розвитку починають впливати не лише на транснаціональний бізнес, а й на національні господарства. При цьому значно посилюється залежність національних економік від міжнародної торгівлі товарами і послугами, транскордонного руху капіталу, експорту й імпорту знань, технологій та інформації.

Зростаючий величезними темпами транскордонний оборот матеріальних, інформаційних і фінансових ресурсів справляє тим більший вплив на національну економіку, чим більше втягнута країна в міжнародний розподіл праці і рух факторів виробництва. Природно, що для України, частка зовнішньоекономічного обороту якої перевищує обсяг ВВП, це питання набуває особливої ваги та актуальності (див. таблицю 1).

XXI століття ознаменувалося початком формування єдиного глобального світового господарства. При цьому головним напрямом цього процесу стала глобалізація фінансової сфери економіки, а її головними чинниками є зокрема такі:

- ♦ зростання обсягів фінансових ресурсів транснаціональних корпорацій і транснаціональних банків;
- ♦ зростання інтенсивності транскордонних фінансових операцій;
- ♦ поява нових інструментів та механізмів міжнародних фінансових операцій;
- ♦ усунення бар'єрів між внутрішніми і міжнародним фінансовими ринками;
- ♦ дерегулювання і лібералізація міжнародного руху капіталів;
- ♦ формування глобального фінансового ринку з перерозподілом значних обсягів фінансових ресурсів.

Очевидно, що за таких обставин ключова роль у розвитку глобалізаційних процесів належить саме фінансовій глобалізації, котра передбачає зростання інтеграції національних ринків грошей і капіталів, що, зрештою, визначає формування світового фінансового ринку із величезними масштабами переміщення грошових коштів між країнами. Так, у сучасних умовах обся-

ги транскордонних операцій із облігаціями та акціями становлять понад 90 трлн. доларів США за рік [5, с. 21]. Міжнародний рух капіталів у формі кредитів, торгівлі цінними паперами, валютних операцій за деякими оцінками у 50 разів перевищує міжнародний товарооборот [6, с. 5].

Позитивним моментом цього процесу є істотне розширення можливостей національних економік отримувати додаткові грошові ресурси, котрі можуть бути спрямовані на стимулювання виробничого зростання. Водночас негативним явищем фінансової глобалізації слід вважати помітне розширення спекулятивного руху капіталів, що підриває фінансову стабільність національних господарств. При цьому найвразливішими до таких явищ є ті країни, в яких лише формується ринкова економіка. “Запас міцності” такої економіки значно менший з огляду на недостатній рівень розвитку національних фінансових інститутів і їх слабку капіталізацію, обмежені можливості регулятивного впливу центральних банків, відсутність ефективно діючої інфраструктури фінансових ринків та надійних систем захисту від ризиків, що супроводжують міжнародне переміщення грошей і капіталів.

Таким чином, глобалізація фінансової сфери передбачає таке об'єднання фінансових ринків, котре означає не так конгломерат національних ринків, як один всесвітній ринок із грандіозною мобільністю капіталів на ньому. Позитив такого міжнародного переміщення фінансових ресурсів пов'язаний із рухом капіталів у найприбутковішій сфері національних господарств, розвитком бізнесу і сприянням економічному зростанню. Водночас негативи визначаються тим, що в разі невпевненості інвесторів ці величезні фінансові ресурси можуть легко мігрувати, завдаючи серйозної шкоди економіці країни, звідки вони виводяться. Фінансові кризи останніх років (Мексика 1994 року, Південно-Східна Азія 1997-го, Росія 1998-го, Аргентина 2001 року) значною мірою

були спричинені “втечею” іноземних та національних капіталів у гонитві за кращими умовами їх використання.

Саме грошова система тієї чи іншої країни зазнає першочергового впливу зазначених процесів, позаяк транскордонне переміщення величезних обсягів грошових потоків не може не позначитися на внутрішній і зовнішній стійкості національної валюти. А з урахуванням масштабів тієї ролі, яку грошова система відіграє в усьому розвитку національної економіки, можна без перебільшення стверджувати, що вона є ключовою передавальною ланкою впливу глобалізаційних процесів на національне господарство.

У зв'язку із цим оцінка основних напрямів впливу глобалізаційних факторів на національну грошову систему країни і визначення шляхів оптимізації цього впливу шляхом розробки відповідних регулятивних заходів є одним із головних завдань зниження рівня ризиків, що несуть глобалізаційні процеси для національної економіки. Із розумінням важливості зазначених моментів необхідно розглядати вплив глобалізаційних процесів передусім саме на грошову систему країни.

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ І НАЦІОНАЛЬНА ГРОШОВА СИСТЕМА

Вплив глобалізаційних факторів на національні грошові системи безпосередньо визначає рівень стабільності грошових одиниць різних країн, а через них відповідно і стійкість розвитку національних господарств у цілому. Це пов'язано з таким ступенем лібералізації світового фінансового ринку, коли неконтрольовані транскордонні переміщення величезних мас капіталу (передусім у вигляді короткострокових портфельних вкладень) і концентрація його у сфері фінансових спекуляцій починають становити серйозну загрозу для розвитку міжнародних валютно-фінансових криз, підривати стабільність національних грошових систем за відсутності ефективних можливостей регулятивного впливу на ці процеси як з боку національних центробанків, так і з боку міжнародних валютно-кредитних організацій.

Так, саме цілеспрямована державна політика щодо радикального послаблення національного контролю за рухом капіталу і здійсненням валютних операцій стала однією з причин азіатської фінансової кризи 1997 року. При цьому досвід її розгортання свідчить про те, що буквальне виконання всіх рекомендацій МВФ ли-

Таблиця 1. Динаміка показників зовнішньоекономічного обороту України

Показники	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.*
Експорт товарів і послуг, у % до ВВП	55.4	55.1	57.8	63.6	53.4	52.7
Імпорт товарів і послуг, у % до ВВП	53.8	50.7	55.2	56.0	52.6	54.8
Темпи зростання експорту товарів і послуг, у % до попереднього року	109.5	110.7	124.0	142.6	107.5	110.7
Темпи зростання імпорту товарів і послуг, у % до попереднього року	114.1	105.0	128.7	131.3	120.4	119.8

Джерело: [4, с. 4].

* Дані за 9 місяців.

ше погіршувало ситуацію. Йдеться, зокрема, про вимоги фонду щодо згортання бюджетних витрат, включаючи економію зарплати і соціальних видатків (що призвело до скорочення попиту на внутрішньому ринку і зростання безробіття), а також про запровадження обмежень на видачу кредитів (що загострювало рецесію і призвело до банкрутства дрібних банків). Це, в свою чергу, лише посилює кризу ліквідності й не давало можливості експортно орієнтованим галузям використовувати навіть ефект від девальвації національної валюти. Водночас потрібно зауважити, що країни, які не слідували рекомендаціям МВФ (наприклад, КНР, Малайзія), значно меншою мірою зазнали впливу валютно-фінансової кризи в Азії.

Чи можна за таких обставин вважати, що національні грошові системи різних країн є ключовою передавальною ланкою впливу на економіки саме через трансграничне переміщення капіталів? Проста ствердна відповідь на це запитання була б вочевидь неповною без розгляду такого важливого явища, як тенденція до уніфікації умов функціонування національних грошових систем різних країн. Адже величезні масштаби міжнародного переміщення грошей і високий рівень ризиків, пов'язаних із коливанням обмінних курсів різних валют, потребують певних єдиних підходів до визначення порядку руху грошових коштів у різних країнах. Гіпотетично існує два крайні варіанти вирішення цієї проблеми, котрі можуть передбачати або запровадження єдиних світових грошей, або ізоляцію національних економік від зовнішнього світу, що неможливо в принципі.

З огляду на це саме уніфікація правил організації грошового обігу на міжнародному рівні є нині вирішальним фактором впливу глобалізації на стан грошових систем різних країн. У зв'язку з тим, що на сьогодні запровадження єдиної світової валюти поки що неможливе, зазначена уніфікація може здійснюватися двома основними способами:

по-перше, у вигляді створення валютних зон на базі валютних угод, які допускають паритетне представництво країн-учасниць;

по-друге, у вигляді валютної експансії за допомогою поширення обігу тієї чи іншої валюти на нові території.

У першому випадку створюється новий емісійний центр, що запроваджує в обіг нову валюту, єдину для учасників даного договору, на базі па-

ритетного представництва. Прикладом такого способу уніфікації грошового обігу є створення Європейського економічного і валютного союзу із запровадженням у 1999 році єдиної європейської валюти для 11 країн-учасниць. Саме перехід країн Євросоюзу на єдину валюту розглядався у 1990-х роках як найважливіший фактор забезпечення економічної стабільності в регіоні, а жорстка координація макроекономічної політики стала основною умовою формування валютної зони. Головними цілями її створення були: прискорення темпів економічного зростання, зниження рівня безробіття, підвищення рентабельності інвестицій і посилення конкурентоспроможності європейської економіки, а також послаблення залежності зовнішньоекономічних операцій від американського долара.

Очевидно, що Україна в рамках стратегічного курсу більшою мірою тяжіє до європейської інтеграції та приєднання до Євросоюзу. Однак при цьому потрібно усвідомлювати, що входження до єврозони позбавляє суверенітету в частині формування й управління власною національною грошовою системою. Наприклад, до компетенції Європейського центрального банку належать найістотніші важелі грошово-кредитного регулювання, зокрема:

- ♦ емісія єдиної європейської валюти;
- ♦ регулювання ставки рефінансування;
- ♦ встановлення мінімальних резервних вимог;
- ♦ операції на відкритому ринку;
- ♦ валютні інтервенції.

У компетенції ж місцевих центральних банків країн, що входять у єврозону, залишаються в основному наглядові і частково — нормативні функції. Отже, за таких умов навіть якщо суто теоретично розглядати перспективи входження до єврозони, то доведеться залишити за Національним банком України незначний перелік наглядових функцій. Чи готова до цього Україна в умовах відсутності стійких саморегулюючих ринкових механізмів, коли грошові важелі і грошова система країни поки що є одним із головних інструментів впливу держави на перебіг економічних процесів? Певно, що ні.

Не слід забувати і про умови конвергенції економік країн-учасниць єврозони, передбачені Маастрихтським договором 1992 року. Згідно з ними:

- ♦ інфляція має становити не біль-

ше 1.5% від середнього рівня трьох країн із найнижчим темпом зростання цін;

- ♦ державний борг — не більше 60% від ВВП;

- ♦ бюджетний дефіцит — не більше 3% від ВВП;

- ♦ рівень процентних ставок не може більш як на 2% перевищувати рівень ставок у трьох країнах із найнижчими процентними ставками;

- ♦ слід не менше двох років підтримувати курс національної валюти щодо євро в межах $\pm 15\%$.

При цьому (про що не часто згадують) за порушення критеріїв конвергенції (згідно з "Пактом стабільності та економічного зростання" від 1996 року) може бути автоматично застосована система штрафних санкцій, якими передбачається широкий спектр заходів: від рекомендацій урядам до заборони випуску державних цінних паперів і примусових депозитів у розмірі 0.2—0.5% від ВВП країни, які вносяться на рахунки ЄС і можуть бути перетворені на незворотні штрафи.

Отже, про повноцінну участь у єдиній валютній зоні на даному етапі вести мову не доводиться. Обумовлено це не лише об'єктивними процесами розвитку вітчизняної економічної системи, а й політичними факторами відповідних рішень на рівні України та Європейського Союзу. Крім того, необхідно розуміти, що тенденції до посилення ролі наднаціонального регулювання мають також свої об'єктивні межі. Адже якщо ці процеси зайдуть надто далеко (а помітні ознаки цього в Євросоюзі уже спостерігаються: зростання бюрократичного апарату, регулювання умов виробництва окремих видів товарів, надмірна регламентація бізнесу і ринку праці тощо), це суперечитиме фундаментальним властивостям світової економіки саме як ринкової системи, що неприпустимо. За таких обставин знову актуалізується питання про оптимальне поєднання ринкової самоорганізації та наднаціонального регулювання.

Справді, результатом функціонування єдиної валютної зони стало скорочення прямих і опосередкованих витрат валютного обміну та усунення небезпеки зовнішніх цінових шоків унаслідок різкого коливання обмінних курсів національних валют. Однак кінцеві переваги уніфікації національних грошових систем країн ЄС видаються не такими очевидними з огляду хоча б на менш стійкі, а то й нижчі темпи економічного зростання за ос-

танні роки порівняно з іншими розвинутими країнами. У 2006 році темпи зростання економіки США за попередніми оцінками становили 3.4%, Японії — 2.7%, тоді як країн Єврозони — 2.4% [7, с. 29].

Попри утримування темпів інфляції та дефіцитів держбюджетів у рамках, визначених критеріями конвергенції, країнам Єврозони так і не вдалося вирішити проблему забезпечення стійких темпів економічного зростання і зниження рівня безробіття. Найважливішим напрямом діяльності Європейського центрального банку за нинішніх умов є недопущення в Єврозоні рівня інфляції вище 2%, а відтак ЄЦБ, на відміну від ФРС США, не має можливості реально впливати на економічний розвиток країн ЄС. При цьому проведення єдиної валютної політики у рамках спільної грошової системи істотно звужує можливості національних урядів вживати гнучкі заходи задля підтримання макроекономічної стабільності. Так, зниження ставки рефінансування і скорочення державних витрат у ряді випадків може слугувати причиною зниження інвестиційної активності, розвитку дефляції, економічного спаду та зростання рівня безробіття. А потреба в масштабних фінансових вливаннях з боку основних учасників Єврозони (які й так відчувають дефіцит державних ресурсів на вирішення власних економічних, демографічних, екологічних та інших проблем) на адаптацію нових членів ЄС лише погіршуватиме ситуацію.

Природно, що за таких обставин в Україні труднощі перехідного періоду, незформованість ринкових інститутів, незавершеність структурної перебудови господарства вочевидь визначатимуть на найближчу перспективу більшу роль державного регулювання економіки, в тому числі й засобами монетарної політики, аніж це бачимо в розвинутих країнах Єврозони. Отже, даний напрям впливу глобалізаційних факторів на функціонування національної грошової системи навряд чи нині можна розглядати як актуальний.

Небезпечнішим видається другий із зазначених вище сценаріїв впливу глобалізації на грошову систему — у вигляді валютної експансії. Поширенішою назвою таких явищ є доларизація.

ДОЛАРИЗАЦІЯ ГРОШОВОЇ СИСТЕМИ ТА ЇЇ НАСЛІДКИ

Поняття доларизації як явища, що супроводжує функціонування національної грошової системи, не набу-

ло однозначного трактування в економічній літературі. Найвужчий підхід до розуміння доларизації передбачає розгляд її як “процесу насичення сфери обігу готівки вільно конвертованою валютою у вигляді доларів США” [8, с. 358]. Однак зрозуміло, що сфера поширення іноземної валюти не обмежується, як правило, виключно готівковим грошовим обігом. Інше трактування пропонує розгляд доларизації ще як “втечу” від національної валюти до долара, що є різновидом “втечі” капіталу без перетину кордонів [9, с. 297]. Цей підхід видається також недостатньо повним, оскільки національна грошова система обслуговує не лише рух капіталів, а тому доларизація не може поширюватися виключно на цю сферу. Окремі автори пропонують розглядати поняття доларизації з двох позицій: з одного боку, виділяється поняття валютного заміщення, що передбачає використання на внутрішньому готівковому грошовому ринку іноземної валюти як засобу обігу і міри вартості, а з іншого — поняття фінансової доларизації, що стосується лише функції засобу нагромадження [10, с. 531].

Утім, простішим і вочевидь більш правильним підходом мав би бути розгляд доларизації як явища, що відображає виконання іноземною валютою всіх або окремих функцій грошей на території даної країни. Це означає, що залежно від того, наскільки повно й ефективно національна грошова одиниця спроможна чи неспроможна виконувати три базові функції грошей — міри вартості, засобу обігу та засобу нагромадження — визначаються масштаби доларизації грошової системи у вигляді або повної, або часткової заміни національної валюти іноземною.

У випадку офіційної, або повної доларизації грошової системи країна приймає в ролі національної певну іноземну валюту — найчастіше долар США (хоча може бути й інша валюта — наприклад, євро або австралійський долар). Офіційною доларизацією передбачається виконання власною валютою ролі допоміжного засобу (біомонетарна система) або повне витіснення національної валюти іноземною. У цьому разі йдеться про відмову від грошового суверенітету на користь якоїсь валюти на основі чітко вираженої субординації, тобто “імпортована” іноземна валюта виконує роль єдиного законного платіжного засобу на території даної країни.

Можна виділити такі причини офіційної доларизації, яка змушує країни

по суті відмовлятися від національної грошової системи на користь обігу іноземної валюти: значна боргова залежність країни від зарубіжного кредитора; торговельно-економічна залежність країни від однієї з головних країн — зовнішньоторговельних партнерів; сильна дестабілізація внутрішньої фінансової системи. Необхідною умовою дії цих факторів є початкова слабкість національної грошової одиниці, що витісняється, а тому така валютна експансія є характернішою для країн третього світу (наприклад, Панами, Пуерто-Ріко, Еквадору, Мікронезії та деяких інших країн, у яких американський долар є офіційною валютою).

Утім, доларизацію як феномен грошової системи не можна однозначно оцінювати лише негативно чи позитивно, оскільки це явище має багатоплановий характер. Варто зазначити, що офіційно доларизовані економіки можуть отримувати цілу низку суттєвих переваг, до яких, зокрема, належать:

- ♦ зниження темпів інфляції та рівня потенційних ризиків інфляційних чи процентних шоків для економіки;

- ♦ підвищення дисципліни при проведенні бюджетно-податкової політики держави;

- ♦ усунення трансакційних витрат у взаєминах суб'єктів господарювання США і доларизованих країн;

- ♦ відсутність необхідності виконання жорстких економічних критеріїв, передбачених, скажімо, умовами створення зони євро;

- ♦ зменшення ризиків унаслідок інвестування коштів в іноземних валютах;

- ♦ усунення передумов виникнення криз платіжних балансів;

- ♦ зменшення можливостей для цінової дискримінації внаслідок використання єдиної міри вартості;

- ♦ стимулювання зростання обсягів торгівлі та інвестицій у результаті скорочення витрат, що виникають під час обміну валют.

Водночас суттєвими проблемами офіційної доларизації є те, що, по-перше, Федеральна резервна система США при проведенні грошово-кредитної політики не враховує особливості економік і фінансові умови тих країн, які використовують долар як національну грошову одиницю; по-друге, здійснювати ефективне регулювання офіційно доларизованої економіки неможливо без використання національного центрального банку як кредитора в останній інстанції для місцевих банківських систем за відсутності доступу до ресурсів ФРС.

Тому, звісно, не можна стверджувати, що офіційна доларизація дає змогу країні автоматично інтегруватися у світовий фінансовий ринок і користуватися всіма його перевагами для свого розвитку.

Часткова, або неофіційна доларизація означає збереження обігу національної валюти як основи грошової системи, проте передбачає можливість виконання окремих функцій грошей (наприклад, засобу нагромадження) іноземною валютою. Такий варіант доларизації є значно поширенішим і властивий не лише країнам, що розвиваються, та з перехідною економікою, а й певною мірою і розвинутим країнам. Одним із видів часткової доларизації є власне фінансова доларизація, за якої резиденти країни володіють фінансовими активами, вираженими в іноземній валюті (наприклад, валютними депозитами у внутрішній банківській системі). В Україні глобалізаційні прояви валютної експансії мають форму саме часткової доларизації грошової системи, що означає використання долара США у внутрішньому грошовому обігу паралельно з національною валютою.

Очевидно, що для адекватної оцінки масштабів «втручання» іноземної валюти у механізм функціонування національної грошової системи потрібно визначити певні кількісні параметри доларизації. Масштаби доларизації у безготівковому грошовому обігу, що визначаються часткою депозитів, виражених в іноземній валюті, до загального обсягу депозитів, можна розрахувати, виходячи з поточної банківської статистики (див. таблицю 2).

Як видно з наведених у таблиці 2 даних, майже 40% усіх залучених банківською системою України депозитів — валютні кошти підприємств і населення. При цьому величина доларизації за критерієм частки депозитів в іноземній валюті у загальному обсязі депозитів за останні кілька років не має тенденції до зменшення. Навпаки, вона тримається на порівняно стабільному рівні. Даний показник є

Країна	Доларові депозити / загальний обсяг депозитів, %
Аргентина	65
Болівія	93
Чилі	8
Коста-Ріка	49
Домініканська Республіка	24
Сальвадор	8
Гаїті	32
Гондурас	29
Ямайка	28
Мексика	5
Нікарагуа	70
Парагвай	65
Перу	77
Уругвай	92
Середнє значення	43

Джерело: [12, с. 8].

цілком порівнянним із рівнем доларизації країн Латинської Америки, яких традиційно вважають так званою доларовою зоною (див. таблицю 3).

Значно важче оцінити масштаби участі іноземної валюти у готівковому обігу нашої країни. Із цього приводу думки експертів розходяться. За неофіційними оцінками, в Україні в обігу в готівковій формі перебуває понад 10 млрд. доларів, хоча, на думку ряду експертів, і ця величина є заниженою. Таким чином, сума іноземної валюти, що перебуває на руках у населення, якщо і не перевищує, то принаймні цілком порівнянна з готівковою гривневою складовою грошового обігу країни і становить на сьогодні приблизно 74.9 млрд. грн. [11, с. 84].

Достовірно оцінити рівень доларизації грошової системи практично неможливо. Якщо навіть в економічно розвинутих країнах відсутні повноцінні дані про обсяги валютних коштів на кредитних картках і чеках, то для вітчизняних умов дана ситуація із оцінкою є ще менш достовірною і прогнозова-

ною. За подібних обставин рівень доларизації може також оцінюватися і як відношення величини валютних депозитів у внутрішній банківській системі до величини грошової маси, розрахованої за агрегатом М2. Згідно із цим параметром рівень доларизації в Україні тільки за останній рік зріс із 23.6 до 27% (див. таблицю 2).

За даними Національного банку України, сукупні депозити юридичних і фізичних осіб в іноземній валюті за 2006 рік зросли на 54% (до 70.1 млрд. грн.), а в гривні — на 31% (до 114.1 млрд. грн.) [11, с. 140]. При цьому на готівковому сегменті валютного ринку попит на іноземну валюту у 2006 році перевищував її пропозицію на 3.6 млрд. доларів, тоді як у 2005 р. — на 1.3 млрд. дол. Отже, за останній період з'явилася тенденція до суттєвого зростання ролі долара у внутрішньому грошовому обігу країни.

Причини доларизації вітчизняної економіки визначаються як суб'єктивними, так і об'єктивними факторами, серед яких можна виділити такі:

— макроекономічна нестабільність, унаслідок чого резиденти країни з історією високої інфляції надають перевагу іноземній валюті зі стабільним обмінним курсом навіть у тому разі, якщо в даний момент країні притаманна відносна стабільність зовнішньої і внутрішньої вартості національних грошей, що виражається динамікою обмінного курсу і темпами зростання цін;

— підвищення попиту суб'єктів господарювання на іноземну валюту з відповідним перерозподілом коштів із їхніх рахунків у національній валюті на рахунки в іноземній валюті, що зумовлено невизначеністю політичної ситуації і перспектив подальшого розвитку економіки та необхідністю обслуговування зростаючих обсягів імпорту;

— збільшення попиту на кредити в іноземній валюті з боку юридичних і фізичних осіб, що зумовлено привабливішими умовами кредитування,

Таблиця 2. Зобов'язання банків за депозитами юридичних і фізичних осіб та рівень доларизації

Показники	Млн. грн.							
	1999 р.	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.
Усього залучених банками коштів	12 156	18 738	25 674	37 715	61 617	82 959	132 745	184 234
Депозити в національній валюті	6 830	11 551	17 393	25 636	41 954	52 759	87 198	114 093
Частка депозитів у національній валюті, %	56.2	61.6	67.7	68.0	68.1	63.6	65.7	61.9
Депозити в іноземній валюті	5 326	7 188	8 281	12 079	19 663	30 200	45 546	70 142
Частка депозитів в іноземній валюті, %	43.8	38.4	32.3	32.0	31.9	36.4	34.3	38.1
Грошова маса (М2)	21 714	31 544	45 186	64 321	94 855	125 483	193 145	259 413
Рівень доларизації (депозити в іноземній валюті / М2), %	24.5	22.8	18.3	18.8	20.7	24.1	23.6	27.0

Джерело: [11, с. 84, 140].

пов'язаними передусім із нижчим рівнем процентних ставок, аніж за позичками, що надаються вітчизняними банками в національній валюті;

— недостатній рівень розвитку ринку цінних паперів і обмежене коло фінансових інструментів, що можуть слугувати альтернативою банківським валютним депозитам як формі дохідного розміщення активів економічних агентів, а тому зі зростанням грошових доходів населення зростає також і попит на іноземну валюту;

— дефіцит внутрішніх заощаджень і відсутність у суб'єктів господарювання можливості залучати довгострокові грошові ресурси на внутрішньому фінансовому ринку, що спонукає їх виходити на зовнішні ринки запозичень та передбачає приплив у країну коштів в іноземній валюті.

При розгляді зазначених причин необхідно, однак, підкреслити, що вони не визначають наявності чи відсутності доларизації як явища, котре супроводжує функціонування національної грошової системи, оскільки даний процес має виключно об'єктивний характер і зумовлений дією глобалізаційних факторів та участю нашої країни у міжнародному розподілі праці. Ці причини більшою мірою визначають характер і масштаби доларизації з точки зору участі іноземної валюти у внутрішньому грошовому обігу.

Проте об'єктивність процесу доларизації, звісно, не означає його однозначно позитивний вплив на національну економіку і грошову систему країни. Значні масштаби обігу долара США в Україні мають своїми негативними наслідками те, що вони:

1) створюють паралельний грошовий обіг в іноземній валюті і посилюють недовіру до національної валюти;

2) підривають національні інтереси країни у зовнішньоекономічних відносинах;

3) спрощують дію механізмів із незаконного відпливу капіталу за кордон;

4) переміщують грошові потоки в тіньовий сектор економіки, зменшуючи податкові надходження до бюджету;

5) зменшують доходи від емісії національних грошей (тобто сеньйораж як різницю між номіналом грошей і затратами на їх виготовлення);

6) скорочують можливості національної грошово-кредитної політики і ставлять країну в залежність від монетарної політики країни-емітента іноземної валюти;

7) обмежують можливості інвес-

тиційного процесу, переносячи доходи населення і суб'єктів господарювання у сферу валютних операцій;

8) штучно знецінюють і деформують структуру обігу національних грошей, створюючи потенційно відкладений попит на національну валюту, що є фактором, який спричиняє інфляцію.

Незважаючи на пряму заборону законодавством України, згідно з яким гривня як грошова одиниця є єдиним законним платіжним засобом на території нашої держави (стаття 32 Закону України "Про Національний банк України" і стаття 3 Закону України "Про платіжні системи та переказ коштів в Україні"), долар активно виконує роль засобу обігу, нагромадження та міри вартості, тобто, по суті, усі три базові функції грошей. Для реалізації долларом кожної із цих функцій є свої причини:

1) функція засобу обігу визначається значними масштабами тіньового сектору економіки України, який обслуговує передусім іноземна валюта;

2) функція засобу нагромадження пов'язана з нестабільністю або меншою, ніж у долара США, стабільністю гривні, що зумовлює прагнення резидентів тримати свої вільні кошти в доларах;

3) функція міри вартості визначається значними масштабами експортно-імпортних операцій і роботою іноземних компаній на внутрішньому ринку, що зумовлює оцінку їх продукції переважно у доларах.

Активне використання долларової грошової маси в Україні фактично означає безпроцентне довгострокове кредитування уряду США, збільшуючи обсяг інвестицій в американську економіку, сприяючи її зростанню і підвищенню конкурентоспроможності.

Загалом глобалізаційні процеси у грошовій сфері, що визначають валютну експансію економічно розвинутих країн, призводять до того, що рішення Федеральної резервної системи США чи Європейського центрального банку часом більше впливають на грошову систему в третіх країнах, аніж дії їх власних центральних банків. У результаті національний центральний банк вимушений адаптуватися до чужої грошової політики, а не проводити свою власну. В Україні дана проблема загострюється у зв'язку з низьким рівнем дієвості таких головних ринкових інструментів монетарної політики Національного банку, як облікова ставка та операції на відкритому ринку. Як наслідок, підтримання обмінного курсу гривні

щодо долара США на незмінному рівні фактично є головним фактором забезпечення стабільності національної грошової системи.

Водночас потрібно розуміти, що доларизація національної грошової системи загрожує економічному розвитку країни не лише в силу тих проблем, які виникають унаслідок паралельного обігу на її території двох валют, а й з огляду на ті ризики, яких нині зазнає обіг долара США як провідна світова валюта.

ДОЛАРОВІ РИЗИКИ ДЛЯ ЕКОНОМІКИ І ГРОШОВОЇ СИСТЕМИ

Глобалізаційний вплив на грошові системи різних країн визначає тенденцію поступового скасування реальної мультивалютності, закладеної в основу Ямайської валютної системи, а це призводить до формування так званих мегарегіональних валютних зон — передусім долара і євро. Однак долар поки що не здає панівних позицій у міжнародній грошовій системі. Тільки готівкових грошей за межами США перебуває в обігу близько 400 млрд. дол. За даними ФРС США, за межами країни може обертатися до 70% від загального обсягу випущених в обіг банкнот. За даними Банку міжнародних розрахунків, до 90% валютних операцій у світі припадає саме на долар, тоді як на євро — лише 37% операцій на світових валютних ринках (загальний підсумок дорівнює 200%).

Проте подальше функціонування долара як світової валюти пов'язане з низкою ризиків, які загалом можна було б умовно поділити на дві основні групи: з одного боку, проблеми функціонування долара можуть бути пов'язані з імовірністю кон'юнктурної кризи американської і світової економіки у коротко- і середньостроковій перспективі, а з другого — стан долара, як і будь-якої іншої валюти, визначається станом платіжного балансу, дефіцит якого містить серйозні загрози для його стабільності.

У першому випадку механізм розгортання кон'юнктурної кризи може бути представлений як послідовна дія ряду факторів, котрі через нестабільність на американському фінансовому ринку обумовлюють ослаблення долара і рецесію світової економіки з відповідними негативними наслідками для тих національних грошових систем, які зазнають суттєвого впливу доларизації. При цьому ризики глобаль-

ного економічного спаду можуть визначитися причинно-наслідковим зв'язком дії ряду послідовних факторів, головні серед яких такі: 1) криза на американському або на одному з провідних світових фондових ринків, що зумовлює відповідні втрати економічних агентів; 2) спад ділової та інвестиційної активності в США, що призводить до уповільнення темпів економічного зростання; 3) збільшення діапазону волатильності обмінного курсу долара з високою вірогідністю його ослаблення; 4) значне зменшення світового попиту, від якого постраждають країни — експортери готової продукції (особливо з високою часткою експорту у ВВП, як в Україні); 5) дестабілізація світової торгівлі і розширення протекціоністських заходів; 6) зниження курсу долара і початок світової рецесії.

Проте, швидше за все, розгортання кризових явищ за подібним сценарієм малоімовірне (принаймні у довгостроковій перспективі). Це пов'язано передусім із високим рівнем конкурентоспроможності американської економіки, особливо її високотехнологічного сектору. Так, лише США нині спроможні вести науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи практично в усіх галузях економіки, а їх розробки в окремих сферах (наприклад, програмного забезпечення, біо- чи нанотехнологій) роблять майже неможливою конкуренцію з боку інших країн. Тому могутність долара спирається нині не так на національне багатство у традиційному матеріальному вимірі, як на новітні технологічні засади функціонування економіки США, конкурувати з якими інші країни поки що не в змозі.

Використовуючи свій величезний науково-технічний потенціал, лідерство в інформаційній революції, значні фінансові і матеріальні ресурси, США можуть легко подолати кризові явища сучасного економічного розвитку, маючи можливість вправно перекладати проблеми, пов'язані з глобалізацією, на інші країни. При цьому дані можливості не обмежуються лише використанням долара як основної світової валюти. Йдеться передусім про роль США як "головного архітектора" у побудові структури світової економіки і визначенні правил світової торгівлі. Прикладом цього може слугувати функціонування СОТ, що побудована на принципах вільної конкуренції, які, проте, накладаються на реалії сучасного світового ринку з доволі жорстким диктатом транснаціональних структур. Уряд США, змушуючи інші країни відкривати свої ринки для американських то-

варів і послуг, одночасно зберігає ряд обмежувальних бар'єрів для іноземної конкурентоспроможної продукції, використовуючи серед іншого цільові субсидії, митні бар'єри і норми антидемпінгового законодавства тощо.

Позиція долара на сьогодні визначається також тим, що економіка США є найбільшою в світі — нині на неї припадає майже 30% світового ВВП (13 трлн. доларів із 46 трлн. доларів світового економічного виробництва) [13]. Тому цілком очевидно, що роль долара як світової валюти аж ніяк не може послабнути за таких умов. Необхідно наголосити, що доларові ризики для грошових систем інших країн пов'язані не так із позицією американської економіки і світовою роллю долара, як із вразливістю економік різних країн та їхніх національних валют до важкопрогнозованих зовнішніх шоків, пов'язаних із масовим переміщенням високимобільних і спекулятивних капіталів, котрі можуть стати серйозним фактором посилення нестабільності, виникнення валютно-фінансових криз та великомасштабного знецінення національних грошей.

Друга група ризиків пов'язана з динамікою курсу долара залежно від того, як складається платіжний баланс США і які прогнозовані тенденції зміни його стану. Гіпотетичній кризі може передувати девальвація долара через недостатність фінансових ресурсів саме для розв'язання проблеми дефіциту платіжного балансу США (у 2004 році — 618 млрд. доларів, або 5% від ВВП, у 2005-му — 805 млрд. доларів, або 6.4% від ВВП, а у 2006-му — 869 млрд. доларів, або 6.6% від ВВП), а також дефіциту державного бюджету (у 2004 році 412 млрд. доларів, або 3.6% від ВВП, у 2005-му — 319 млрд. доларів, або 3.5% від ВВП, а в 2006-му — 247 млрд. доларів, або 1.7% від ВВП).

Однак для розвитку кризових явищ за цим сценарієм і підризу світової ролі долара США також немає достатніх підстав. Чому?

По-перше, дефіцитне сальдо платіжного балансу за поточними операціями компенсується припливом іноземного приватного капіталу у формі прямих інвестицій та портфельних вкладень в акції та облігації американських корпорацій.

По-друге, дефіцит платіжного балансу по торгівлі товарами й послугами є одним із важливих факторів, котрі забезпечують економічне зростання в усіх інших країнах, а доларові платежі США

за іноземну продукцію повертаються назад у країну у вигляді тих же інвестицій і банківських активів, так що ФРС США виступає в ролі всесвітнього емісійного банку.

По-третє, зарубіжні доларові активи переміщуються в офіційні валютні резерви інших держав (передусім Азії), оскільки центральні банки через механізм валютних інтервенцій намагаються не допустити підвищення курсів національних грошових одиниць і послаблення долара.

Таким чином, через наявну поки що величезну валютну експансію США головний тягар кризових явищ може бути перекладений на решту країн світу. На сьогодні частка доларів у валютних резервах країн — членів МВФ становить 65%, а євро — лише 10%. Тільки у КНР валютні резерви торік перевищили 1 трлн. доларів США, а в Японії вони сягнули 875 млрд. доларів [14, с. 3]. Сума іноземних вкладень у цінні папери Казначейства США і зовнішні зобов'язання комерційних банків оцінюються в 3.5 трлн. доларів. На практиці це означає, що інші країни навіть більше зацікавлені у стабільності долара, аніж самі США. Інакше кажучи, у разі серйозних загроз долару найпотужнішу підтримку йому надаватимуть передусім центральні банки Китаю та Японії. На думку ряду експертів, з урахуванням сумнівних перспектив зростання в Європі та Японії і відсутності привабливих недоларових інвестицій програма диверсифікації валютних резервів центральними банками, ймовірно, реалізовуватиметься дуже поступово і суттєвих відмов від доларових активів не буде [15, с. 8].

У будь-якому разі в найближчій перспективі, попри наявні ризики, для позиції долара як провідної світової валюти реальних загроз немає, а фінансові ринки США і далі залучатимуть іноземний капітал, позаяк це найбільші й найліквідніші ринки світу. Вони добре регульовані і значно ефективніші, ніж основні ринки капіталу в Європі та Азії. Крім того, євро, на відміну від долара США, не спирається на міцний фундамент у вигляді єдиної державної влади і достатньо інтегрованої та гармонізованої економічної, соціальної і фінансової інфраструктури. Тому у найближчому майбутньому долар, відображаючи інноваційну потужність американської економіки, залишатиметься найпривабливішою інвестиційною валютою світу, продовжуючи виконувати "глобальну" роль світових грошей.

Утім, це не означає автоматично, що використання долара у внутрішньому грошовому обігу інших країн слід розглядати позитивно. Головні переваги доларизації, пов'язані із функціонуванням долара у ролі світових грошей, отримують передусім самі Сполучені Штати. Йдеться, зокрема, про такі моменти як:

- ♦ можливість покриття дефіциту платіжного балансу за рахунок емісії власної національної валюти;
- ♦ відсутність потреби застосовувати обтяжливі для економіки потужні дефляційні заходи;
- ♦ можливість отримувати доходи від сеньйоражу;
- ♦ відсутність потреби брати на себе формальні зобов'язання із підтримання курсу долара на світових валютних ринках;
- ♦ мінімізація курсових ризиків і зниження трансакційних витрат для національних компаній;
- ♦ можливість отримання безпроцентного кредиту в обсязі, що дорівнює грошовому еквіваленту банкнот, які перебувають в обігу поза національною економікою країни-емітента;
- ♦ додаткові прибутки для фінансово-банкнських інститутів за обслуговування номінованих у доларах торгово-фінансових угод зарубіжних партнерів.

Для решти ж країн використання долара є вимушеною необхідністю, а тому обмеження негативного впливу доларизації національних грошових систем є одним із ключових завдань державної економічної політики у цих країнах.

ПОДОЛАННЯ ДОЛАРИЗАЦІЇ

Розглянуті вище негативні наслідки доларизації для національної грошової системи, а також ризики, які супроводжують функціонування долара США як провідної світової валюти, визначають об'єктивну потребу в реалізації певних регулятивних заходів, спрямованих на обмеження впливу доларизації на економічний розвиток країни.

Водночас потрібно наголосити, що значні масштаби доларизації економіки України несуть у собі серйозні загрози для національної грошової системи не так через ризики, яких сьогодні зазнає обіг долара як провідної світової валюти (передусім з огляду на нестабільність його обмінного курсу на світовому валютному ринку), як через обмеження можливостей повноцінного монетарного регулювання економіки, що виникають за умов паралельного перебування в обігу нарівні з національною гро-

шовою одиницею іноземної валюти. Тому доларизація економіки України як результат фінансової глобалізації є явищем більшою мірою негативним, хоча й цілком об'єктивним.

Чи може бути національна грошова система повністю дедоларизованою? Очевидно, що може, якщо йдеться про закритий режим функціонування національного господарства, для якого цілком достатньо обігу однієї валюти. Однак коли господарські операції здійснюються між двома економічними агентами, що представляють різні країни, одразу ж для одного з них виникає об'єктивна потреба використовувати іноземну валюту. При необхідності вибору між гривнею та однією з провідних резервних валют (доларом чи євро) грошової одиниці, в якій здійснюватиметься угода, рішення економічних агентів буде очевидним. Адже, на відміну від умов і стандартів внутрішнього грошового обігу, що встановлюються національними урядами, у міжнародному торговельному і фінансовому обороті здатність валют виконувати роль світових грошей визначається рівнем і стабільністю попиту на них з боку економічних агентів різних країн, їх виробничих потенціалів, частки у світовій торгівлі.

Тому потрібно усвідомлювати, що остаточно подолати таке явище, як доларизація в умовах наростання впливу глобалізаційних процесів на вітчизняну економіку навряд чи можливо. Тому потрібно мінімізувати його роль передусім у внутрішньому господарському житті країни та посилити заходи щодо стабілізації національної грошової системи. Важливим завданням у цьому контексті є проведення зваженої монетарної політики та надання процесам інтеграції у світовий економічний простір керованого характеру.

Адміністративна заборона на здійснення операцій з іноземною валютою населенням і в банківському секторі навряд чи дасть позитивні результати (йдеться про заборону купівлі-продажу іноземної валюти, депонування валютних коштів на банківських рахунках і отримання валютних кредитів). Навпаки, примусові заходи із дедоларизації можуть лише спричинити масштабну втечу капіталів та значне збільшення обсягів операцій на чорному валютному ринку.

Потрібно створити економічні підстави для всіх суб'єктів ринку, що визначали б доцільність відмови від використання іноземної валюти у внутрішньому грошовому обігу. Такими підставами можуть бути:

♦ підвищення довіри до вітчизняної банківської системи, зокрема шляхом збільшення сум гарантованого повернення вкладів громадян у національній валюті та жорсткого регулювання рівня ризиковості операцій, здійснюваних фінансовими інститутами;

♦ підвищення ефективності внутрішніх платіжних систем, заснованих на картковому обігу. Це сприятиме розвитку безготівкового платіжного обороту і скороченню готівкового, котрий значною мірою обслуговується валютними коштами;

♦ поступовий перехід до режиму повної конвертованості гривні, що в перспективі усуватиме стимули до нагромадження іноземної валюти і використання її у внутрішніх розрахунках;

♦ чітке визначення курсу монетарної політики НБУ на подолання інфляції і гарантування стабільності національних грошей. Це послабить передумови використання іноземної валюти як засобу збереження заощаджень та усуне необхідність вираження внутрішніх цін в "умовних одиницях";

♦ розвиток ринку державних цінних паперів, номінованих у національній валюті, як альтернативного напрямку інвестування коштів на протидію готівковій валюті та валютним депозитам у банках;

♦ ліквідація законодавчих та економічних засад функціонування сектору тіньової економіки, що обслуговується переважно іноземною валютою.

Зазначені заходи можуть сприяти процесу дедоларизації вітчизняної економіки, на що, власне кажучи, і повинна бути спрямована не лише валютна політика Національного банку України, а й уся економічна політика держави. Ключову роль у цій політиці мають відігравати заходи, спрямовані на підвищення привабливості національної валюти порівняно з валютою іноземною, що об'єктивно потребує зниження ризиків і витрат, пов'язаних із використанням економічними агентами національних грошей, тобто забезпечення їхньої стабільності.

Нині головною ознакою цієї стабільності залишається валютний курс, незмінність якого упродовж кількох останніх років є головним сигналом для економічних агентів щодо збереження вартості національної грошової одиниці. Попри всі вади даної стратегії грошово-кредитного регулювання і необхідність переходу у віддаленій перспективі на режим таргетування інфляції, потреба у збереженні саме режиму впливу на валютний курс у сучасних умовах визначається та-

кими обставинами:

по-перше, в країні з такою значною часткою імпорту у ВВП, як в Україні об'єктивна потреба в управлінні валютним курсом пов'язана з високим ризиком "імпортування" інфляції на внутрішній ринок;

по-друге, неможливо за допомогою існуючих (недостатньо дієвих) інструментів грошово-кредитного регулювання справляти активний вплив на динаміку внутрішніх цін, котра визначається переважно немонетарними факторами;

по-третє, на відміну від інфляційних показників, обмінний курс є найдоступнішим і найзрозумілішим для всіх економічних агентів показником стабільності національної грошової одиниці;

по-четверте, підтримання стабільного валютного курсу сприяє мінімізації втрат у реальному секторі економіки та ризиків для зарубіжних інвесторів і визначає можливості розширення інвестицій у національній валюті.

Отже, стабільність обмінного курсу національної грошової одиниці визначає високий рівень довіри до неї як усередині країни, так і за кордоном. А висока довіра до національних грошей є ключовим елементом у системі заходів щодо зменшення рівня доларизації.

ВИСНОВКИ

Динамічні процеси формування ринкових відносин в усіх сферах господарської діяльності нашої країни, включаючи і зовнішньоекономічні операції, потребують дослідження й оцінки всіх змін, що відбуваються під час становлення національної грошової системи у контексті розвитку світового господарства і подальшої інтеграції у нього економіки України.

Підбиваючи підсумки цього дослідження, можна дійти таких висновків:

— глобалізація, особливо у фінансовій сфері, є неминучим результатом тривалого процесу інтернаціоналізації господарського життя суспільства, а тому має об'єктивний характер;

— справляючи безпосередній вплив на грошову систему країни, глобалізаційні фактори привносять у неї відповідні ризики і суперечності;

— у зв'язку з тим, що глобалізаційні процеси містять можливість їх регулювати на національному рівні, в сучасних умовах потрібно проводити активну і жорстку регулятивну політику держави, щоб знизити рівень ризиків для вітчизняної грошової системи;

— доларизація є об'єктивним нас-

лідком посилення впливу глобалізаційних факторів і своєрідною платою за участь країни у світовій економіці і міжнародному розподілі праці, а тому усунути її повністю неможливо;

— заходами вираженої економічної політики можна суттєво обмежити вплив цього явища на національну грошову систему, зменшивши ризики використання іноземної валюти у внутрішньому грошовому обігу.

Таким чином, очевидно, що ступінь відкритості національної економіки має відповідати рівневі розвитку її грошової системи й ефективності функціонування основних інститутів внутрішнього регулювання — передусім центрального банку. При цьому ключовим напрямом обмеження глобального впливу світової валюти на вітчизняну економіку слід вважати забезпечення стабільності національних грошей. Це дасть змогу підвищити довіру до них суб'єктів ринку настільки, наскільки вони можуть дозволити собі повну відмову від іноземної валюти у внутрішніх господарських операціях.

Література

1. Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть: Навчальний посібник / А.С. Філіпенко, В.С. Будкін, А.С. Гальчинський та ін. — К.: Либідь, 2002. — 470 с.
2. Міжнародні фінанси: Підручник / За ред. О.І. Рогача. — К.: Либідь, 2003. — 784 с.
3. Холопов А.В. Глобалізація і макроекономічне рівноваження // Мировая

экономика и международные отношения. — 2005. — № 2. — С. 15—23.

4. Платіжний баланс і зовнішній борг України. 9 місяців 2006 року. — 2006. — 94 с.

5. Лакишина О.А., Чекмарева Е.Н. Актуальные вопросы анализа финансовой стабильности // Банковское дело. — 2006. — № 8. — С. 20—24.

6. Хоминич И.П. Финансовая глобализация // Банковские услуги. — 2002. — № 8. — С. 2—13.

7. Воронин Д.В. Тенденции и перспективы развития мировой экономики и банковского сектора // Банковское дело. — 2007. — № 1. — С. 29—31.

8. Економічна енциклопедія: У трьох томах / Редкол. С.В. Мочерний та ін. — Т. 1. — К.: ВЦ "Академія", 2000. — 864 с.

9. Финансово-кредитный энциклопедический словарь / Под общ. ред. А.Г. Грязновой. — М.: Финансы и статистика, 2002. — 1168 с.

10. Моисеев С.Р. Денежно-кредитная политика: теория и практика. — М.: Экономика, 2005. — 652 с.

11. Бюлетень Національного банку України. — 2007. — № 2. — 190 с.

12. Моисеев С.Р. Финансовая долларизация // Бизнес и банки. — 2003. — № 18. — С. 8—9.

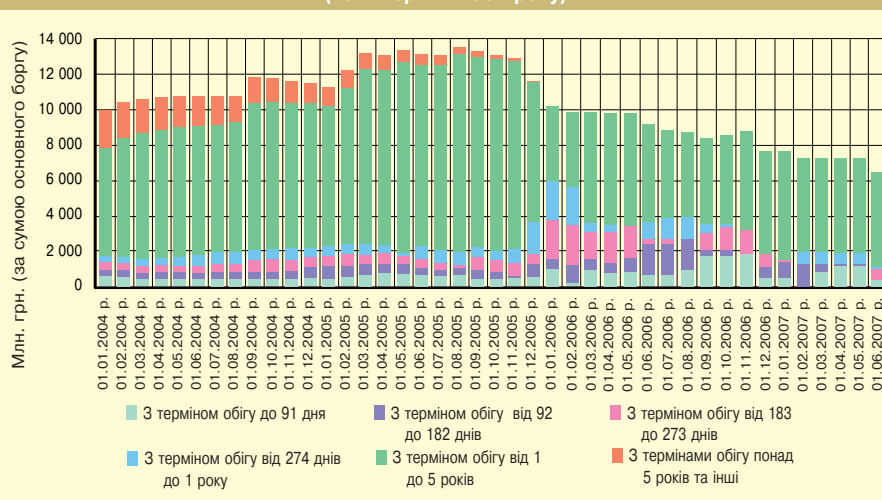
13. The World Factbook 2007 of Central Intelligence Agency // www.cia.gov.

14. Китай нарощує резерви // Урядовий кур'єр. — 2007. — № 9. — С. 3.

15. Джонсон Э. Будут ли центральные банки избавляться от доллара США? // Валютный спекулянт. — 2005. — № 7. — С. 6—8.

Ринок державних цінних паперів України у травні 2007 року

Обсяг облігацій внутрішніх державних позик, що перебувають в обігу (на 1 червня 2007 року)

Примітка. У березні — травні 2007 року розміщення облігацій внутрішніх державних позик не проводилося.

На замовлення "Вісника НБУ" матеріал підготовлено працівниками департаменту монетарної політики Національного банку України.

Точка зору/

Управління державними фінансами України в умовах економічного зростання

Фінансова система України належить до найпотужніших інституцій у сучасному ринковому середовищі. Вона забезпечує реалізацію єдиної державної, фінансової, бюджетної, податкової, кредитної політики, а також концентрує фінансові ресурси на пріоритетних напрямках соціально-економічного розвитку країни. Головна мета загального державного управління фінансами має бути спрямована на забезпечення результативності державних фінансів, використання грошових ресурсів із максимальною ефективністю.

При цьому зазначимо, що гроші є основою виникнення, функціонування і розвитку фінансової системи. Між ними та фінансами існує настільки тісний взаємозв'язок, що в економічній літературі використовується поняття “фінансово-грошові відносини”. Оскільки гроші є основою виникнення фінансової системи, то такі відносини доцільніше було б розглядати як “грошово-фінансові”, що відповідає як історичним, так і сучасним умовам. Поява грошей передувала виникненню фінансів, що є підтвердженням наявності зв'язку і між грошима та фінансами.

Будь-яка фінансова операція супроводжується рухом грошових коштів (серед прикладів — розподіл прибутку, формування фондів підприємств, доходи і видатки бюджету тощо). Хоча гроші і є обов'язковою умовою існування фінансів, однак не всі грошові відносини є відносинами фінансовими (приміром, купівля квартири, земельної ділянки, виручка підприємства від реалізації готової продукції, оплата праці найманих працівників тощо).

Залежність фінансів від грошей, їх сутність проявляються через функцію грошей як засобу обігу. Ще К.Маркс зазначав, що саме ця функція робить гроші грошима. В сучасних умовах гроші як засіб обігу також широко використовуються в економічних відносинах, що складаються між людьми,

котрі беруть участь у суспільному виробництві з метою виробництва, розподілу, обміну і споживання засобів і результатів праці. При цьому застосовуються паперові, депозитні, кредитні, а також квазігроші.

Щодо функції грошей як засобу платежу, то вона реалізується при сплаті податків суб'єктами господарювання. На її основі виникли державні фінанси.

У нових умовах господарювання, за наявності різних форм власності поняття “фінансова система” однозначного тлумачення не має. На думку окремих економістів, вона є частиною грошової системи. Інші вважають, що “Фінансова система — це сукупність відокремлених, але пов'язаних між собою сфер фінансових відносин, що мають особливості в мобілізації та використанні фінансових ресурсів, відповідний апарат управління та правове забезпечення”¹. Дещо по-іншому розуміють поняття, про яке йдеться, автори “Фінансового словника”: “Фінансова система — сукупність урегульованих фінансово-правовими нормами окремих ланок фінансових відносин і фінансових установ, за допомогою яких держава формує, розподіляє і використовує централізовані й децентралізовані грошові фонди”².

Можна навести й інші тлумачення, за якими фінансова система — це система фінансових посередників, котра, використовуючи широке коло фінансових інструментів і різноманітних ринків, охоплюючи регулятивну, інформативно-технологічну, кадрову та інші інфраструктури, забезпечує перерозподіл та ефективне використання вільних фінансових ресурсів³.

В.Опарін під фінансовою системою

¹ Романенко О.Р. Підручник. — К.: Центр навчальної літератури, 2004. — С. 21.

² Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С. Фінансовий словник. 3-тє вид., випр. і доп. — К.: Т-во “Знання”, КОО. — 2000. — С. 435.

³ Економічний словник. Банківська справа. Фінансовий ринок. — К., 2000. С. 202.

Дмитро Положенко

Завідувач відділення державної політики у сфері видатків бюджету Науково-дослідного фінансового інституту при Міністерстві фінансів України.
Доктор економічних наук, професор, заслужений економіст України

У статті розглядаються основні напрями удосконалення управління фінансовими ресурсами в Україні. Зокрема йдеться про актуальні питання у сфері оподаткування, соціального й пенсійного забезпечення, про передумови стабільного економічного зростання.

розуміє “сукупність відносно відособлених взаємопов’язаних сфер і ланок, які відображають специфічні форми та методи фінансових відносин”⁴.

Зарубіжні фінансисти вважають, що для ефективного функціонування будь-яка система повинна мати мету, завдання і, відповідно, адекватну їм структуру. На думку американських економістів, фінансова система є сукупністю ринків та інших інструментів, які використовуються для укладення фінансових угод, обліку за активами та контролю за ризиками⁵. Отже, з аналізу методологічних підходів щодо визначення теоретичних засад фінансової системи випливає, що вона є сукупністю фінансових відносин, завдяки яким держава формує і використовує грошові ресурси.

В умовах економічного зростання особливого значення набуває бюджетна система. Бюджетним кодексом нашої країни її визначено як сукупність державного та місцевих бюджетів; побудовано з урахуванням економічних відносин, державного та адміністративно-територіальних устроїв; урегульовано нормами права⁶. Бюджетна система постійно перебуває у стані розвитку та вдосконалення.

Слід зауважити, що реформування бюджетної системи в нашій країні планувалося з одночасним проведенням адміністративної реформи. Для цього було розроблено концепцію, спрямовану на формування ефективної організації виконавчої влади, сучасної системи місцевого самоврядування, запровадження раціонального адміністративно-територіального устрою тощо. На жаль, адміністративна реформа загальмувалася.

На сучасному етапі одним із найголовніших завдань економіки країни є забезпечення макроекономічної збалансованості, створення умов для розвитку реального сектору економіки. Із цією метою в бюджеті на 2007 рік концентрується значна частина фінансових ресурсів, створених у матеріальній сфері виробництва на основі впровадження передових технологій, завдяки чому забезпечується динаміка розвитку ВВП.

За попередніми даними, номінальний ВВП у 2006 році становив близько 510 млрд. грн., тоді як у 2005 році

цей показник дорівнював 425 млрд. грн. З точки зору міжнародних стандартів — це серйозний прогрес в економіці країни. За два місяці 2007 року індекс економічного зростання в нашій країні становив 1.0284. Та незважаючи на прогрес, Україна в розрахунку ВВП на одну особу поки що займає серед країн СНД четверту сходинку — після Росії, Казахстану і Білорусі. Для порівняння: в Естонії ВВП на одну особу становить 12.0 тис. доларів США, в Україні — 4.7 тис.⁷

Зауважимо, що міжнародні фінансові інституції прогнозували зростання ВВП в Україні протягом 2006 року на рівні 2—3 відсотків, фактично ж воно досягло 7 відсотків. Зростання відбулося в основному за рахунок промислового виробництва, передусім машинобудування (на 11.8 відсотка), харчової промисловості та переробки сільськогосподарської продукції (на 10 відсотків), а також металургії (на 8.9 відсотка). Заслугує на увагу і той факт, що темпи зростання зарплати випереджали темпи інфляції і становили відповідно 18.3 та 11.6 відсотка. Щодо співвідношення темпів зростання ВВП і заробітної плати, то тут маємо зворотну тенденцію — темпи зростання зарплати випереджають темпи ВВП.

Реальне зростання ВВП, яке відбувається в економіці країни, особливо наприкінці 2006 року, створило передумови для збалансування економічних показників, насамперед — у частині виконання дохідної і видаткової частин державного бюджету. Сума доходів державного бюджету у 2006 році становила 133.5 млрд. грн. (у 2005 році — 105.4 млрд. грн.), видатків — 137.1 млрд. грн. (у 2005 році — 113.0 млрд. грн.). Завдяки зростанню реальних здобутків економіки, підвищенню продуктивності праці вдалося збільшити соціальні видатки бюджету, які включено до захищених та обов’язкових статей державного бюджету.

Фінансисти зарубіжних країн здебільшого відносять до структури бюджетної системи бюджетне планування і прогнозування, бюджетну політику, формування бюджету на середньострокову перспективу, систему бухгалтерського обліку та адміністративно-фінансової інформації⁸. За такого підходу залишаються поза увагою державні фінанси, які, окрім державного бюджету, включають державний кредит і

фонди цільового призначення. Фінанси державних підприємств мають виняткове значення для бізнесу, для країни загалом. Адже відомо, що фінансові кризи, які переживали постсоціалістичні країни, у тому числі й Україна, розпочиналися з кризи державних фінансів. Крім того, бюджетне планування, як і інші складові бюджетної системи, на нашу думку, слід розглядати лише як технічні засоби досягнення мети бюджетної системи.

Серед пріоритетних державних (цільових) програм України особлива увага приділяється реформуванню системи соціального захисту, посиленню цільової спрямованості соціальних програм, підвищенню мінімальної заробітної плати до прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Прожитковий мінімум у розрахунку на одну особу визначено Законом України “Про Державний бюджет України на 2007 рік”.

Варто наголосити, що на кінець 2007 року прожитковий мінімум становитиме 532 грн., а для осіб, які втратили працездатність, — 411 грн. Також збільшено трансферти місцевим бюджетам на виплату допомоги сім’ям з дітьми, малозабезпеченим сім’ям, інвалідам із дитинства, для осіб, які втратили працездатність. Зазначені виплати становитимуть 10.2 млрд. грн.

У Законі України “Про Державний бюджет України на 2007 рік” також визначено мінімальний і максимальний розмір пенсій, який становить із 1 січня 2007 року 456.0 грн., із 1 квітня — 464.4 грн., а з 1 жовтня становитиме 478.8 грн. Максимальна пенсія не може бути вищою за 10 тис. грн. на місяць. Крім того, бюджетом передбачена мінімальна заробітна плата, зокрема з 1 січня — 400 грн., із 1 липня — 420 грн., із 1 грудня — 450 грн.

Допомога окремим верствам населення є одним із пріоритетних напрямів державних (цільових) програм. Вона охоплює значну частину населення України і надається у формі допомоги у зв’язку з вагітністю й пологами жінки, одноразової допомоги при народженні дитини, допомоги по догляду за дитиною віком до трьох років, допомоги на дітей, які перебувають під опікою чи піклуванням, допомоги на дітей одиноким матерям і малозабезпеченим сім’ям. Розрахунки свідчать, що на зазначені форми допомоги держава спрямувала у 2006 році 2 736 млн. грн., у тому числі 1 252 млн. грн. на допомогу при народженні дитини.

За даними Держкомстату України, у січні—листопаді 2006 року зменшення природного скорочення насе-

⁴ Опарін В.М. Фінанси (загальна теорія). Навч. посібник, 2-е вид. — К.: КНЕУ, 2001. — С. 23.

⁵ Боди Зви, Мертон Роберт. Фінанси / Пер. с англ. — М.: Издательский дом “Вильямс”, 2000. — 592 с.

⁶ Бюджетний кодекс України. — К.: Парламентське видавництво. — 2006. — С. 2.

⁷ Статистичний щорічник України за 2005 рік. — К.: Видавництво “Консультант”. — 2006. — С. 501

⁸ Ермилов В.Г. Аспекты реформирования управления государственными финансами // Финансы. — 2007. — № 1. — С. 59.

лення є результатом як збільшення (порівняно з відповідним періодом 2005 року) кількості народжених на 32.8 тис. чоловік, так і зменшення числа померлих на 19.0 тис. чоловік.

Принагідно зауважимо, що нині в країні налічується 251.5 тис. жінок і 247.9 тис. чоловіків, які ніколи не перебували у шлюбі⁹. Вони не займаються вихованням дітей, не несуть витрат на утримання, харчування, одяг дітей тощо. Раніше такі особи сплачували податок, який обчислювався із тієї ж суми заробітку і доходу, що й прибутковий податок з громадян.

Є й інші питання, які потребують вивчення. За діючим положенням, одинокі матері, які проживають в зоні радіоактивного забруднення, отримують від держави допомогу як молода сім'я, а також допомогу на дитину віком до трьох років, чорнобильські виплати: компенсацію сім'ям з дітьми і щомісячну грошову допомогу в зв'язку з обмеженням продуктів харчування. Отже, розрахунки свідчать, що одинокі матері, яка проживає у радіоактивній зоні і має двох дітей віком до року і до семи років, один із яких є інвалідом, отримують від держави допомогу в розмірі 22 тис. грн. на рік, яка не оподатковується. Із цього приводу відомі американські економісти висловили досить слушну думку: "Одна з основних перешкод, з якими зіштовхуються малозабезпечені сім'ї, полягає у тому, що сучасні соціальні програми значно знижують стимули для пошуку роботи дорослими людьми з низьким рівнем доходів"¹⁰.

Порушені вище проблеми слід вирішувати поступово — в міру зростання продуктивності праці. Це питання має не лише демографічне, а й політичне значення.

Держава спрямовує значні фінансові ресурси на формування Пенсійного фонду України (ПФУ) та Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття (ФЗОДСБ). У 2006 році на поповнення ПФУ з бюджету виділено понад 17 млрд. грн., на формування ФЗОДСБ — 5.1 млрд. грн. Крім зазначених фондів, діють Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань (формується переважно з внесків роботодавців) і Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності (формується за

рахунок внесків суб'єктів господарювання). Видатки першого у 2005 році становили 2.3 млрд. грн., витрати другого — 5.1 млрд. грн.

При цьому зауважимо, що такі фонди не виключають дублювання один одного та мають проблеми у веденні бухгалтерського обліку. Так, ПФУ виплачує пенсії по інвалідності внаслідок нещасного випадку на виробництві, які потім Фонд соціального страхування від нещасних випадків компенсує ПФУ. За діючим положенням тимчасова непрацездатність оплачується з Фонду тимчасової втрати працездатності, а витрати на лікування потерпілих на виробництві — з Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві (ФССНВ). Із ФССНВ погашається заборгованість перед ПФУ, а також відшкодовуються ПФУ витрати, виплачені ним по інвалідності внаслідок нещасного випадку на виробництві. Таких прикладів чимало, але й наведені свідчать про необхідність уніфікації зазначених фондів.

Крім того, постає питання, наскільки доцільним є відкриття в банках двох рахунків — поточного і депозитного — для обліку коштів соціального страхування від нещасних випадків. До того ж, за діючими положеннями, середньомісячний заробіток для обчислення суми страхових виплат потерпілому у зв'язку із втраченим ним заробітком визначається згідно з порядком обчислення зарплати для виплати за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, який обов'язково затверджує Кабінет Міністрів України.

Практика свідчить, що Закон України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування", прийнятий 9 липня 2003 року, досить часто змінюється, уточнюється. За період його функціонування було внесено двадцять поправок, змін, почасти — суттєвих, а почасти — не зовсім зрозумілих широким верствам населення. Наведемо лише один приклад.

При нарахуванні пенсії у 2004 році за базову основу було взято зарплату в розмірі 304.45 грн. Пунктом 4 статті 42 закону передбачалося: якщо застрахована особа після призначення пенсії продовжує працювати, то провадиться перерахунок пенсії з урахуванням страхового стажу. При цьому наступний перерахунок здійснюється не раніше, як через два роки після попереднього з урахуванням трудового стажу. Однак згідно із законом України від 19 грудня 2006 року № 489-V дію частини четвертої статті 42 зупинено упродовж 2007 року. Отже, якщо за-

страхована особа після виходу на пенсію відпрацювала два роки, але подала документи після 19 грудня 2006 року, перерахунок її пенсії не відбудеться. Такі зміни у законодавстві викликають незадоволення значної кількості пенсіонерів. Звідси можна зробити висновок про необхідність запровадження єдиного соціального внеску, як і передбачено в проекті Декларації цілей та завдань бюджету на 2008 рік.

Варто звернути увагу і на рівень інфляції, який у нас доволі стабільний, незважаючи на значні соціальні витрати бюджету. В грудні 2006 року інфляція становила 0.9 відсотка, а в січні 2007 року зменшилася на 0.4 в. п., зате в лютому підвищилася до 0.6 відсотка¹¹. І це при тому, що в країні значна частина підприємств працювала збитково. Так, загальна сума прибутку у 2006 році становила 81.0 млрд. грн., а збитків — 18.2 млрд. грн. На суму збитку вплинула незадовільна робота значної частини підприємств — протягом січня — листопада 2006 року збитково працювало 34.2 відсотка підприємств: у тому числі підприємств транспорту і зв'язку — 45.1 відсотка, промислових підприємств — 39.4 відсотка.

У цьому контексті зазначимо, що країна має значні внутрішні резерви для підвищення результативності промислових підприємств за рахунок інвестицій. У 2006 році сума капітальних видатків порівняно з попереднім роком зросла на третину, а в дорожнє господарство — майже в чотири рази. Однак вони не завжди ефективно використовуються, особливо на будівництві доріг, як це спостерігалось (за матеріалами Головного КРУ) у 2006 році. Водночас розпорядники бюджетних коштів не несуть відповідальності за їх неефективне використання. Давно відомо, що порядок у країні може гарантувати лише закон, у якому мають бути чітко виписані правові й організаційні норми здійснення державного фінансового контролю, а також система контролюючих органів. Однак у Бюджетному кодексі України сформульовані лише права розпорядників бюджетними коштами. На нашу думку, слід було б статтю 22, пункт 6 доповнити словами: "... приймає рішення про ефективне використання бюджетних коштів".

Отже, від того, наскільки ефективно і раціонально використовуються фінансові ресурси, залежить економічне зростання і функціонування фінансової системи країни. □

⁹ Статистичний щорічник України за 2005 рік. — К.: Видавництво "Консультант". — 2006. — С. 360.

¹⁰ Економіка. Пол Е.Самуельсон, Вільям Д.Нордхауз. Москва — Санкт-Петербург — Київ. — 2000. — С. 332.

¹¹ Урядовий кур'єр. — 2007. — 17 березня.

Нотатки з конференції/

Інтеграція України в європейський та світовий фінансовий простір

Під такою назвою 31 травня — 1 червня 2007 року відбулася Друга міжнародна науково-практична конференція, яку організували Національний банк України, Університет банківської справи НБУ, Львівський інститут банківської справи УБС НБУ, Інститут регіональних досліджень НАН України, Державна установа “Інститут економіки і прогнозування НАН України”, Інститут економіки та менеджменту (м. Ессен, Німеччина), Державна вища професійна школа (м. Ярослав, Польща), Банк РКО BPSA (м. Люблін, Польща).

У роботі форуму взяли участь академіки Національної академії наук України, Академії економічних наук вищої школи, доктори та кандидати галузевих інститутів і вищих навчальних закладів Німеччини, Польщі, а також представники провідних регіональних банків України та Національного банку.

На конференції розглянуто такі проблемні питання: теоретичні засади та макроекономічні аспекти аналізу фінансово-економічних систем; еволюція грошово-кредитних систем; актуальні питання обліку, аналізу та аудиту фінансових систем; математичні методи, моделі та інформаційно-комунікаційні технології як чинник розвитку фінансово-економічних систем; інвестиційні ресурси відтворювальних процесів в умовах євроінтеграції; організаційно-кадрове забезпечення якісного функціонування фінансового простору України; проблеми розвитку банківської системи в умовах глобалізації фінансових ринків; взаємодія банківського і реального секторів економіки; традиційні та новітні інструменти на українському ринку фінансових послуг.

Відкрила конференцію одна з її організаторів — ректор Університету банківської справи Національного банку України, доктор економічних наук, професор **Тамара Смовженко**. Привітавши учасників свята банківської науки, яке вже другий рік поспіль проводиться у мальовничому селищі Майдан неподалік Львова, ректор навила красномовну статистику: у конференції беруть участь представники п'яти академічних закладів системи Національної академії наук, викладачі понад 15 вузів України. Серед них — 35 докторів наук, 60 кандидатів економічних наук, а крім того, науковці Польщі, Білорусі, Росії, Німеччини.

Ініціатор міжнародної наукової конференції — Університет банківської справи, якому 25 червня виповнюється рік, — зазначила ректор Тамара Смовженко, об'єднав кілька навчальних закладів. Кожен із великою історією. Так, Львівському інституту банківської справи — 67 років, Харківському інституту банківської справи — 62 роки, Черкаський інститут банківської справи нинішнього року святкуватиме сорокарічний ювілей.

Із вітальним словом до учасників конференції звернулися також заступник голови Львівської облдержадміністрації **Ва-**

лерій П'ятак, заступник голови Державної податкової адміністрації у Львівській області **Володимир Бербека** і виконуючий обов'язки директора Інституту регіональних досліджень НАН України **Василь Кравців**.

На пленарному засіданні з доповіддю “Політична криза та макроекономічна стабільність” виступив доктор економічних наук, професор **Віктор Пинзенник**.

“Іноземний капітал у банківському секторі Польщі: витрати, переваги, аналіз” — такою була тема доповіді заступника декана з науки Західнопоморської школи бізнесу (м. Щецин, Польща) **Станіслава Флейтєрського**. Він наголосив на необхідності збереження рівноваги між внутрішнім, вітчизняним, та іноземним капіталом у фінансовому секторі країни. Про це свідчить не лише досвід Польщі, а й багатьох інших країн, які стикнулися з проблемою поглинання іноземними підприємствами національних. Потрібен здоровий глузд і здатність зважувати макроекономічні, тобто бюджетні інтереси, та інтереси мікроекономічні, тобто фінансові цілі тієї чи іншої установи. Саме збереження рівноваги гарантуватиме успіх національної економічної стратегії.

Потому конференція продовжила роботу в пленарному режимі. На засіданні

першої секції розглянуто питання “Фінансово-економічні системи: теоретичні основи та макроекономічні аспекти”.

Умови фінансування та вплив політики державного регулювання на конкурентоспроможність великої компанії — тема виступу на першому секційному засіданні керівника відділення економічних досліджень у нафтогазовій сфері, доктора економічних наук, професора **Олени Лапко**. Вона зазначила, що в Україні суб'єкти підприємництва працюють в умовах жорсткого державного регулювання. Воно стоїть насамперед великих, стратегічно важливих підприємств. Причому регуляторні заходи не завжди сприяють підвищенню конкурентоспроможності вітчизняних компаній в умовах глобальної конкуренції, оскільки виконують переважно фінансову функцію. За таких умов особливої актуальності набуває обґрунтування фінансової політики підприємства, необхідної для забезпечення його конкурентоспроможності на ринку. Навіть стосовно такої потужної компанії, як НАК “Нафтогаз України”, котра серед вітчизняних підприємств посідає провідне місце щодо економічної значущості, не можна стверджувати про високу фінансову стійкість. НАК “Нафтогаз України” має найбільше порівняно з іншими надкористувачами податкове навантаження. За державного регулювання цін і тарифів податковий тиск на підприємства “Нафтогазу України” рік у рік зростає. Причому не враховується ні їх реальний фінансовий стан, ні виробничі потреби. Податкове навантаження збільшується шляхом щорічного підвищення ставки платежів до бюджету, зокрема у сфері надкористування. Якщо 2005 року темпи приросту доходів компанії становили 11.7%, то приріст податків — 90%.

Для забезпечення динамічного довгострокового розвитку великої компанії слід ефективно поєднувати заходи державної регуляторної політики із фінансовою стратегією підприємства. Фінансова політика вітчизняної нафтової компанії сьогодні має будуватися на засадах максимально можливого самофінансування інвестиційної діяльності та фінансової гнучкості при використанні кредитних зобов'язань.

Теоретичні аспекти інтеграції України до європейської валютної спільноти на тематичному засіданні конференції висвітлював доктор економічних наук, професор кафедри маркетингу Полтавського університету споживчої кооперації України **Ігор Брігченко**. У своєму виступі він окреслив актуальні питання стосовно переваг європейської валюти, обґрунтувавши доцільність запропонованого ним алгоритму із впровадження євро-

пейської валюти в Україні.

В умовах розвитку та поглиблення ринкових відносин в Україні, її інтеграції у світові та європейські економічні процеси все більшої актуальності набуває питання щодо захисту вітчизняного капіталу та створення сприятливих умов для його функціонування.

Аналіз національних банківських механізмів формування залучених ресурсів засвідчує особливу роль низки факторів, які найбільше впливають на конкурентоспроможність національної банківської системи, а саме:

- ◆ розмір капіталу вітчизняних банків;
- ◆ наявність та рівень розвитку мережі закордонних філій вітчизняних комерційних банків;
- ◆ асортимент і якість національних банківських продуктів.

Українська банківська система нині діє в доволі складних умовах: вітчизняний капітал знаходиться у небезпеці; відсутні традиційні та нові, надійні шляхи вирішення проблем. На думку виступаючого, розв'язати їх можна засобом інтеграції вітчизняної грошової одиниці до спільної європейської валюти.

Виступ завідувача кафедри міжнародних економічних відносин Львівської комерційної академії **Віктора Шевчука** “Ризики прискореної ремонетизації української економіки” присвячено засадничим чинникам ремонетизації української економіки порівняно з країнами Східної Європи та Латинської Америки. Впродовж 2001—2006 років монетизація нашої економіки стрімко зростає до рівня таких країн, як Польща, Угорщина, що стало наслідком прискореного зростання пропозиції грошової маси. Проте пропаганда переваг експансійної монетарної політики не вшухає, зазначив учений. На його думку, не варто орієнтуватися на США чи Японію, адже провідні промислові країни, на відміну від України, мають розвинутий фінансовий ринок, стабільний попит на гроші, низьку інфляцію тощо, а отже, не можуть слугувати орієнтиром для рівноважного рівня монетизації. Адекватнішим орієнтиром для нашої країни є економіка Східної Європи, а ще більше — Латинської Америки, де висока доларизація економіки, інфляційна інерція та грошова і цінова нестабільність.

Підвищення монетизації української економіки упродовж 2000—2006 років із 18.5 до 48.8% від ВВП є занадто стрімким і містить ризик погіршення сальдо торговельного балансу.

Доповідь професора Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, доктора економічних наук **Михайла Савлука** стосувалася дис-

кусійних питань щодо теорії грошей та кредитів, які зачіпають наукові засади сучасної грошово-кредитної політики. Він не погоджується з концепцією, згідно з якою сучасна ринкова економіка трансформувалася з товарно-грошової в товарно-кредитну, а отже, сучасні гроші нібито є такими ж високоякісними і повноцінними, як в епоху золотого стандарту. Професор вважає, що сучасні гроші є неповноцінними і мають тенденцію до знецінення. Щоб зробити їх стабільними, потрібні продумані й рішучі заходи грошово-кредитної політики центральних банків. На переконання М.І.Савлука, в умовах структурної перебудови національних соціальних потреб істотно посилюється дія затратних чинників інфляції, за які не несе відповідальності НБУ. Внаслідок низької монетизації економіки і неповного задоволення попиту на гроші монетарні чинники інфляції не мають системного характеру, а отже, немає і потреби в рестрикційній монетарній політиці. За таких умов не варто поспішати з переходом до режиму інфляційного таргетування.

“Становлення плаваючих валютних курсів у транзитивних економіках: уроки для України” — доповідь кандидата економічних наук **Ірини Співак**.

З’ясувавши роль режимів валютних курсів у транзитивних економіках, дослідниця зауважила зв’язок між монетарними факторами та реальним економічним розвитком країни, розглянула питання щодо вибору оптимального режиму валютного курсу для України в умовах відкритості економіки та значної залежності від зовнішньої кон’юнктури ринків, зважаючи на міжнародний досвід.

З розвідкою стосовно теорії грошей українських економістів як наукової основи моделювання монетарної політики в Україні в умовах глобалізації світової економіки ознайомила слухачів кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії Львівського інституту банківської справи Університету банківської справи НБУ **Марія Хмелярчук**. Вона охарактеризувала внесок українських учених середини XIX — початку XX століття у розвиток теорії грошей і висвітлила головні теми їх досліджень: суть і соціально-економічна функція грошей у суспільстві; еволюція грошового обігу; роль держави у грошовій сфері; розвиток ідеї функціонування наднаціональних валют тощо.

Кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, заступник завідувача відділу фінансово-монетарного регулювання Інституту економіки та прогнозування НАН України **Наталія Шелудько** у виступі “До проблеми підвищення ефективності функціонування

організованого ринку цінних паперів в Україні” розглянула ключові проблеми, пов’язані з підвищенням ефективності ринку цінних паперів в Україні, запропонувавши рекомендації щодо їх вирішення.

Аспірант Інституту економіки та прогнозування НАН України, економіст НБУ **Інна Каушан**, яка досліджувала проблему вартісної основи валютного курсу та купівельної спроможності валют, недооцінки, переоцінки грошових одиниць світу і національної валюти, застосувала для з’ясування проблеми соціально-часову теорію вартості і представницьку теорію грошей, що спричинилося до жвавої дискусії на секційному засіданні. Втім, доповідач чітко і впевнено розставила крапки над “і”, довівши сенс власної дослідницької методики.

“Інвестиційні ресурси в системі показників оцінки економічної безпеки регіонів та конкурентоспроможності національної економіки” — тема виступу кандидата економічних наук, доцента кафедри економічної статистики Львівської комерційної академії **Нелі Лутчин**. Вона зосередила увагу слухачів на питанні визначення поняття економічної безпеки в контексті конкурентоспроможності національної економіки та проаналізувала показники і порогові значення, які їх характеризують.

Завершилося секційне засідання доповіддю докторанта, кандидата економічних наук, доцента кафедри фінансів Черкаського державного технологічного університету **Світлани Благодетельової-Вовк** “Місце цивілізованого підходу в науці”. Розглянувши категорію “цивілізація”, вона розробила класифікацію та контекстуальну модель, яка дає змогу комплексно розглядати зазначене питання, а також модель бінарних опозицій щодо визначення поняття цивілізації.

Тема засідання другої секції — “Розвиток банківської системи в умовах глобалізації фінансових ринків”. Виступаючі розглядали актуальну нині проблему впливу іноземного капіталу на банківську систему України, аналізували світові та загальноєвропейські тенденції інвестиційної діяльності.

Зокрема, декан економічного факультету Львівського інституту банківської справи УБС НБУ, кандидат економічних наук **Галина Паргин** у доповіді “Глобалізація банківської діяльності: основні причини та наслідки” зазначила, що глобалізаційні процеси у фінансовій сфері зумовлюють міждержавне переміщення банківських капіталів, а також зростання частки коштів нерезидентів у структурі банківського капіталу багатьох країн світу, в тому числі — в Україні. Основними формами проникнення зарубіж-

ного капіталу в національні банківські системи є реєстрація банків з чужоземним капіталом, філій банків-нерезидентів, а також депозити і кошти на рахунках нерезидентів у комерційних банках країни.

За твердженням експертів Світового банку, наголосила Галина Партин, проникнення на національний банківський ринок надійних чужоземних банків дає змогу сформувати конкурентніше банківське середовище, а крім того, — підвищити ефективність банківської системи, стабілізувати ринок. Проте у високорозвинутих країнах світу чужоземних банків майже немає. Так, у США, Німеччині, Швейцарії, Японії їх кількість не перевищує 5–8%. Це пояснюється тим, що, поперше, в таких країнах вистачає власного банківського капіталу, а по-друге, їх банки через репатріацію своїх доходів у країну надходження капіталу зменшують частку фінансових ресурсів, яку могли б використовувати для розвитку її економіки. Зрозуміло, що чужоземні банки як представники своїх компаній лобіюватимуть не національні, а власні інтереси.

Глобалізація економічних процесів має як позитивні, так і негативні аспекти. Вигоди від неї мільярдам людей у світі — це поширення передових технологій, інтенсифікація економічного розвитку, зростання продуктивності праці, наростаюче виробництво високоякісних товарів, посилення міжнародної конкуренції, а водночас і міжнародної економічної та соціальної координації.

Водночас глобалізація як багатоплановий процес може негативно впливати на національну економіку, зокрема, провокуючи їх нестійкість. Руйнівні наслідки фінансових криз останніх десятиріч минулого століття свідчать, що в сучасному світі мобільного капіталу кожна країна незалежно від внутрішніх чинників може зазнати значних втрат. Проблема полягає у неконтрольованості загальної маси капіталу, в результаті чого маємо великий ризик дисбалансу між грошовою і товарною масами. Блискавичний вплив капіталу з національного ринку спричиняє девальвацію місцевої валюти, банкрутство банків, економічний спад. Надмірна активність міжнародного капіталу призводить до диспропорцій у національних економіках, яка при зміні зовнішньої ринкової кон'юнктури рано чи пізно позначається на них.

Стосовно української економіки процеси глобалізації характеризуються тенденцією до збільшення іноземного капіталу в банківському секторі країни, продовжила думку попередньої доповідачки **Лідія Ключко** — кандидат економічних наук, доцент кафедри банківської спра-

ви та фінансового моніторингу Національної академії Державної податкової служби України. Актуальність питання щодо доцільності розширення присутності іноземного капіталу у банківському секторі посилюється у зв'язку з підготовкою України до вступу у Світову організацію торгівлі та перспективою майбутнього членства в Європейській економічній співдружності.

За станом на 01.03.2007 р. в нашій країні налічувалося 37 банків з іноземним капіталом, 15 з яких — зі 100-відсотковим. Їх частка у сукупному капіталі банківської системи перевищує 26%, а це більше, ніж у Росії та низці країн Європи. На сьогодні в Україні діє сім банківських установ, капітал яких належить провідним банкам світу, — Райффайзенбанк Аваль, Кредит-банк (Україна), ІНГ-банк Україна, Сітібанк (Україна), ХФБ банк Україна, Каліон банк Україна і Банк Пекао (Україна).

Законодавча база, котра регламентує банківську діяльність, поки що не забезпечує рівних конкурентних умов роботи вітчизняних та іноземних банків. Її необхідно вдосконалити, гармонізувавши з міжнародними стандартами, з одного боку, і практикою функціонування глобальних фінансових ринків, з іншого.

Кандидат економічних наук, доцент УБС НБУ **Олексій Другов** у виступі “Регуляторні аспекти діяльності філій іноземних банків в Україні” зазначив, що відповідно до змін до Закону “Про банки і банківську діяльність” філії іноземних банків мають право реєструватися та провадити діяльність в Україні. Хоча здійснювати її можна лише після вступу України до Світової організації торгівлі.

Для забезпечення ефективного нагляду за діяльністю філій іноземних банків у нашій країні, на думку доповідача, необхідні такі заходи:

1. Зобов'язати філії вести звітність згідно зі стандартами України та подавати її до наглядових органів Національного банку раз на квартал;

2. Філія щонайменше один раз на рік повинна проходити перевірку незалежним аудитом, матеріали та висновки якої надаються НБУ;

3. За результатами роботи філії слід розраховувати економічні нормативи, аналогічні тим, що застосовуються до вітчизняних банків. При цьому приписний капітал філії має прирівнюватися до регулятивного капіталу українських банків;

4. Один раз на рік до наглядового органу належить подавати основні фінансові звіти про діяльність материнського банку філії.

Інше важливе питання — використання прибутків від діяльності зарубіжних

філій. Зокрема, президент Асоціації українських банків Олександр Сугоняко прогнозує, що більша їх частка відпливатиме за кордон. Це спонукає встановити певні норми, а саме:

- ♦ протягом перших трьох років діяльності філія має розміщувати принаймні 80% своїх прибутків на території України;

- ♦ упродовж двох наступних років — не менше 60%;

- ♦ у подальші роки — не менше 50%.

Доповідь “Світові та загальноєвропейські тенденції банківської інвестиційної діяльності” завідувача кафедри банківської справи, доктора економічних наук, доцента Львівської комерційної академії **Ольги Вовчак** була присвячена актуальним завданням держави щодо активізації інвестиційної діяльності та значного нарощування обсягів інвестицій, спрямовуваних, зокрема, у пріоритетні сфери діяльності банківської системи.

Одним зі шляхів нарощування капітальної бази вітчизняних банків є залучення іноземних інвестицій.

Сьогодні в Україні, як і загалом у світі та Європі, стосовно визначення перспектив розвитку банківського сектору важливим питанням є розширення меж іноземного банківського інвестування. Із цього приводу серед вітчизняних науковців і практиків точиться гостра дискусія: одні позитивно оцінюють перспективи збільшення зарубіжного капіталу у вітчизняній банківській сфері, інші обстоюють ідею обмеження його присутності.

Надходження іноземного капіталу до національної економіки може стати вагомим фактором економічного зростання, вважає О.Вовчак. Вона пропонує низку ідей — стосовно, скажімо, універсального банку, однією з ознак перспективності якого є поява і розвиток фінансових супермаркетів у нашій країні, інвестиційної підтримки банківськими установами малого і середнього бізнесу.

В останні роки у світовій системі господарювання вельми поширеним став термін “капіталізація”, — зазначила у доповіді “Теоретичні засади дослідження капіталізації як економічної категорії” доктор економічних наук, професор Інституту регіональних досліджень НАН України **Марія Козоріз**. За рівнем капіталізації міжнародні консалтингові організації оцінюють стан і розвиток національних економік, регіонів та окремих суб'єктів господарювання. Однак навіть теоретично питання, пов'язані з визначенням економічної сутності капіталізації, її ролі, функцій і завдань в управлінні розвитком економіки, залишаються недостатньо дослідженими.

Аналіз публікацій стосовно економічної сутності капіталізації свідчить, що

науковці суміщають у цьому терміні два різних аспекти поняття.

Перший аспект передбачає дослідження капіталізації як процесу використання частини доданої вартості з метою збільшення капітальних потужностей підприємства. Такий підхід знайшов відображення в “Економічній енциклопедії”, де капіталізація визначається як “процес використання частини доданої вартості на розширення капіталістичного виробництва, а також процес вкладення частини доходів у цінні папери й отримання на них прибутку у формі відсотка”. Тобто діяльність суб’єктів господарювання пов’язується з інвестиційним процесом, який здійснюється за рахунок власного капіталу.

Другий аспект досліджень ґрунтується на тому, що капіталізацію розглядають як критерій визначення ринкової вартості суб’єктів господарювання. Основу цього критерію становлять такі показники, як сумарна ринкова ціна акцій суб’єкта господарювання, що обертаються на фондових ринках, кількість акцій, курс цінних паперів, допущених до торгів на фондовій біржі, тощо. Тобто методологічна база визначення капіталізації в даному разі формується на засаді складових фіктивного капіталу.

Як бачимо, під терміном “капіталізація” розуміють різні економічні явища, що і призводить до плутанини.

М.Козоріз запропонувала розглядати капіталізацію як економічну категорію, котра розкриває сутність фінансово-економічних відносин між суб’єктами господарювання стосовно розподілу, оцінки і напрямів використання доходів і капіталів.

Завідувач кафедри менеджменту банківської діяльності КНЕУ, доктор економічних наук, професор **Людмила Примостка** у виступі “Система ризик-менеджменту в банках: проблеми становлення в Україні” наголосила, що глобалізація є процесом об’єктивним, і завдання полягає не в захисті вітчизняних банків регуляторними заходами від входження на ринок іноземного банківського капіталу, а в підвищенні конкурентоспроможності наших банківських установ, допомогти їм в організації системи управління на рівні міжнародних стандартів ведення банківського бізнесу.

У виступі на засіданні секції начальник відділу Центру наукових досліджень Національного банку України, кандидат економічних наук **Віра Крилова** наголосила на важливості розвитку й підвищення стійкості вітчизняної фінансової системи як основи економічного зростання української економіки, в чому важливу роль відіграє державна підтримка, а саме:

- ◆ стабільна макроекономічна політика держави;
- ◆ створення надійних правової та інформаційної систем;
- ◆ формування конкурентного середовища фінансового сектору;
- ◆ забезпечення регулювання фінансової системи країни.

Завідувач кафедри банківської справи Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, доктор економічних наук, професор **Анатолій Мороз** зосередив увагу учасників секційного засідання на питаннях участі іноземної валюти в українській економіці, зокрема в банківських операціях.

Чи виконується в Україні один із засадничих пунктів нашої Конституції і законів — що єдиним платіжним засобом в Україні є національна валюта? Вочевидь — не виконується. Уже хоча б тому, що кредити надаються в іноземній валюті, а відповідно здійснюються і платежі за ними.

Звісно, обмежити приплив інвалюти в Україну — складна справа, зазначив доповідач. Це один із наслідків процесу глобалізації, від якого нікуди не дінешся.

Специфіка припливу іноземної валюти в нашу країну полягає в тому, що відбувається він не за рахунок торгівлі (у нас торговельний баланс, на жаль, пасивний), а внаслідок надходження в Україну коштів, які люди заробляють, працюючи за кордоном. А це і є одним із провокаторів інфляційних процесів. Тому що спочатку йде валюта, а за деякий час із цією валютою може йти товар. Відставання припливу в країну товарної форми для покриття пропозиції грошей, яку викликає надходження іноземної валюти, і провокує інфляційні процеси.

На засіданні другої секції жваве зацікавлення викликав виступ директора департаменту готівково-грошового обігу НБУ **Ніни Дорофєєвої** — “Готівковий обіг в Україні і міжнародний досвід”.

У 2006 році ВВП України у номінальному вираженні збільшився порівняно з 2003 роком в 1.9 раза. За цей період в економіці спостерігалось прискорене зростання грошових доходів населення: середньомісячна заробітна плата підвищилася з 462.3 грн. до 1 066.7 грн., пенсії — зі 182.2 грн. до 420 грн., тобто і те й інше — у 2.3 раза. При цьому, за даними Міністерства статистики України, питома вага соціальних виплат у ВВП зросла із 75.4% у 2003 році до 78.7% в 2006-му. Тому стрімко збільшилися і показники готівкового обігу.

Другим фактором зростання готівки поза банками є невисокий рівень безготівкових розрахунків за товари і послуги та брак їх замкнутого циклу.

Розвиток безготівкових розрахунків пов’язаний в основному з упровадженням зарплатних проектів. Навіть за розширеного використання платіжних карток це не дає ефективної віддачі: так, у 2006 році з 223 млрд. грн., перерахованих на вклади населення, лише 50.9 млрд. грн. (22.9%) сплачено за товари і послуги та інші перерахунки в безготівковій формі (у тому числі за платіжними картками) лише 3.9 млрд. грн., тобто 7.6%, тоді як 136 млрд. грн. отримано готівкою.

Попри позитивні тенденції останніх років щодо залучення коштів населення до банківської системи, значна частина заощаджень громадян усе ж лишається в готівковій формі поза банками.

На конференції працювала також секція “Традиційні та новітні інструменти дослідження фінансово-економічних систем”, на якій розглядалися питання щодо розвитку послуг, проблем управління економічним капіталом, впливу корпоративного управління на рівень капіталізації, застосування технологій трансферту інтелектуального капіталу для забезпечення сталого економічного зростання вітчизняних підприємств, методика внутрішнього контролю за матеріальними витратами виробництва тощо.

Цікавими були виступи, які порушували проблеми вітчизняного іпотечного ринку; сек’юритизації як механізму рефінансування іпотечних кредитів; застосування нестандартних опціонів з метою хеджування; удосконалення роботи фінансово-кредитних установ із клієнтами на засадах CRM-стратегії; стрес-тестування як інструменту оцінки стійкості фінансової системи тощо. З дослідженнями із цих та інших питань виступили завідувач кафедри банківської справи Київського національного торговельно-економічного університету, доктор економічних наук, професор **Наталія Шульга**, доцент кафедри банківської справи Львівського інституту банківської справи УБС НБУ, кандидат економічних наук **Богдан Пшик**, доцент Черкаського інституту банківської справи УБС НБУ, кандидат економічних наук **Олена Гончаренко**, провідний спеціаліст Центру наукових досліджень НБУ **Надія Гришук**, заступник директора з науково-методичної роботи Черкаського інституту банківської справи УБС НБУ **Наталія Пантелєєва**, директор департаменту економічного аналізу та прогнозування НБУ **Олександр Петрик**, начальник відділу аналізу грошово-кредитного ринку управління аналізу та прогнозування розвитку грошово-кредитного ринку департаменту монетарної політики НБУ **Олександр Литвинов**.

Доповіді вчених викликали бурхливі

дискусії, а в підсумку — чимало слушних пропозицій, які надано оргкомітету конференції.

Як слушно зауважила проректор з наукової роботи Університету банківської справи НБУ **Ангела Кузнєцова**, “ті, хто зібрався на конференції, здатні генерувати велетенську кількість ідей”.

За результатами роботи було підготовлено аналітичну записку і подано відповідні рекомендації до державних організацій, котрі здійснюють регуляторну політику та опікуються фінансовою системою України, — НБУ, Міністерству фінансів України та іншим установам.

Учасники конференції зазначили, що у відповідь на експансію зарубіжних банків Національному банку варто запровадити спеціальні норми регулювання щодо чужоземного капіталу в статутних фондах вітчизняних банків. Фахівці запропонували створити робочу групу, яка, спираючись на законодавчі та правові норми, ініціювала б низку заходів РНБО й НБУ, спрямованих на забезпечення подальшого розвитку національної банківської системи як фінансового гаранта економічної незалежності держави. Стосовно допуску чужоземного бан-

ківського капіталу необхідно розробити національну стратегію розвитку банківської системи України, зорієнтовану на послідовний розвиток банків із державним капіталом, котрі спеціалізуються на реалізації стратегічних соціальних та зовнішньоекономічних завдань.

Науковці рекомендують, аби гарантувати незалежність Національного банку, закріпити у законодавстві додаткові норми щодо його незалежності. Законодавчо визначені процедури акумуляції та розподілу ресурсів НБУ унеможливають фінансовий тиск на нього з боку уряду.

Учасники конференції зазначили, що для становлення повноцінного фондового ринку в Україні та вдосконалення інвестиційного механізму, властивого цьому ринку, необхідно юридично обумовити діяльність інвестиційних банків. Такі установи поки що не визначено у вітчизняному законодавстві, а їх функціонування не має правового регулювання.

Актуальним питанням є також прийняття Закону “Про іпотечні банки в Україні”.

Науковці переконані, що, інтегруючись у європейську банківську систему, нашій країні необхідно створювати влас-

ну, національну рейтингову систему та стимулювати появу вітчизняних рейтингових агентств. Адже брак достовірної статистики, недостатній розвиток системи кредитних бюро, відсутність рейтингування як банків, так і позичальників спричиняються до того, що українські банки гірше, ніж західні, керують ризиками.

В аналітичній записці учасників конференції і зверненнях до Верховної Ради, Кабінету Міністрів та Національного банку владним органам запропоновано спільно з науковцями розробити механізми, які б дали змогу ефективно проводити політику таргетування інфляції. Це сприятиме зниженню її рівня та зміцненню цінової стабільності. Учасники конференції переконані: в українську банківську практику необхідно впровадити механізм сек’юритизації, що створить умови для виходу вітчизняних банків на світові ринки капіталу та залучення в національну економіку довгострокових кредитних ресурсів.

**Людмила Патрікац,
Світлана Ліпінська,**
“Вісник НБУ”.

Погія/

Бурштинове свято, подароване “Хрещатиком”

ління Дмитро Гриджук і висловив упевненість, що ця традиція збережеться і надалі.

Проект “Український бурштиновий світ” — експозиція виробів з українського бурштину, “сонячного” каменя з лікувальними властивостями, який видобувають на Поліссі і використовують як для виготовлення ювелірних виробів, так і в медицині, фармації, промисловості та сільському господарстві.

Розпочалася програма свята з відвідин знаменитої “Кам’яної зали” виставкового залу “Хлібня”, де і розмістилася основна частина експозиції нашого, поліського, бурштину. Присутні змогли помилуватися не лише рідкісними видами каменя-самоцвіту та ексклюзивними бурштиновими виробами, подарованими музею банком “Хрещатик”, а й надзвичайної краси вишитими бурштином сукнями від дизайнера Вікторії Красної, виготовлення яких теж спонсорував банк.

У інших залах музею відвідувачі могли ознайомитися з авторськими роботами з використанням бурштину Марти Базак та переглянути світлини, представлені на виставці “Пан Бурштин”. Крім того, учасники свята отримали велику насолоду від колекції “Ангели Софії” та тимчасової виставки картин австралійських аборигенів, також представлених у цьому музеї.

Сонячний настрій, схожий на відблиск природного каменя, супроводжував присутніх увесь вечір. Бурштинове свято, загалом сам проект “Український бурштиновий світ”, подаровані киянам банком “Хрещатик”, вражають. А наша столиця стає кращою, коли банкіри дбають про культуру, опікуються мистецтвом,кладаючи кошти у прекрасні ідеї, популяризуючи наші унікальні національні скарби.

Фото з видання Національного банку України “Державна скарбниця”.

Використання методів непараметричної статистики для оцінки ризику ліквідності банків

Ганна Карчева

Заступник директора департаменту банківського регулювання і нагляду — начальник управління регулювання діяльності банків I і II груп Національного банку України. Кандидат економічних наук

Методологічною базою пропонованої в статті моделі є праця, в якій описано нормативну модель системного аналізу фінансової звітності [3]. В основі цієї моделі лежить поняття динамічного нормативу, що є сукупністю показників, упорядкованих за темпами зростання. Ранжований ряд цих критеріїв дає можливість відобразити динаміку показників у їх взаємному співвідношенні і взаємовпливі, тобто дає змогу оцінити фінансовий стан банку, рівень його ліквідності, який не може бути точно оціненим будь-яким окремо взятим показником.

Для побудови динамічного нормативу використано ординальну (порядкову) шкалу, яка дає змогу виявити наявність в аналізованому показнику ознак ліквідності та її істотність порівняно з іншими показниками.

Пропонується два види векторних оцінок для оцінки ризику ліквідності [2]:

$U^1(t)$ — вектор оцінок, розрахований за лінійним динамічним нормативом;

$U^2(t)$ — вектор оцінок, розрахований за нелінійним динамічним нормативом на основі нормативної і фактичної матриць співвідношень.

Для оцінки ризику ліквідності пропонуємо використовувати векторну величину $U^2(t)$, яка вважається надійнішою порівняно з лінійним вектором $U^1(t)$.

Зауважимо, що, на наш погляд, вживати термін “динамічний норматив ліквідності” не зовсім коректно, оскільки прийнято, що нормативи ліквідності встановлюються Національним банком для обмеження ризиків у діяльності банків і є обов’язковими до виконання. А запропонований динамічний норматив має рекомендаційний характер і є розрахунковою величиною, обчисленою на основі динаміки показників, які характеризують ліквідність банків. Коректніше було б назвати цю величину

динамічним індикатором (параметром) ліквідності, оскільки її застосування у контексті контролю за банками не є обов’язковим.

Розрахунок динамічного індикатора ліквідності ($U^2(t)$) базується на матричних обчисленнях і робиться поетапно.

На *першому етапі* визначається оптимальний перелік показників, що характеризують рівень ліквідності і платоспроможності банку, на підставі яких формуватиметься динамічний індикатор ліквідності. Цей етап надзвичайно важливий, оскільки від того, наскільки чутливими будуть вибрані окремі показники ліквідності, залежить точність оцінки її ризику. Формування переліку показників має базуватися на системному підході і враховувати: рівень ліквідності активів, стабільності пасивів, надійності банку.

Доведено, що мала кількість показників не дає змоги зробити точну узагальнюючу оцінку, а незначні зміни в динаміці окремих показників можуть призвести до суттєвих змін результативної величини. І навпаки, значна кількість показників призводить до втрати чутливості оцінки до зміни в їх динаміці, тобто значні зміни не призводять до відповідних змін у динамічному індикаторі. Досвід використання ординальних шкал свідчить про доцільність використання не менше шести і не більше 25 показників [2].

Другий етап пов’язаний зі встановленням нормативних співвідношень між показниками, виходячи з їх значущості для оцінки рівня ліквідності банку. Від правильності встановлення нормативних співвідношень між показниками залежить точність отриманої оцінки ризику ліквідності. На цьому етапі необхідною умовою є дотримання економічної обґрунтованості порівняння кожної пари показників.

У результаті аналізу нормативних співвідношень між показниками отримують матрицю їх нормативних співвідношень. Кожний елемент m_{ij}^A ма-

Використання математичних методів для оцінки ризику ліквідності дає змогу отримувати узагальнюючу (інтегральну) оцінку ризику ліквідності, виходячи з розгляду банку як складної динамічної системи [1].

Перспективним напрямом щодо комплексної оцінки ризику ліквідності і платоспроможності банків є використання методів непараметричної статистики [2]. Про їх застосування йдеться у цій статті.

триці нормативних (еталонних) співвідношень m^A визначається так:

$$m_{ij}^A = \begin{cases} 1, \text{ якщо } i\text{-тий показник повинен зростати швидше за } j\text{-тий показник;} \\ -1, \text{ якщо } i\text{-тий показник повинен зростати повільніше за } j\text{-тий показник;} \\ 0, \text{ якщо нормативне співвідношення між показниками не виявлено.} \end{cases}$$

Третій етап — це формування для кожного моменту часу t матриці фактичних співвідношень темпів зростання показників $M^F(t) = \{m_{ij}^F(t)\}$:

$$m_{ij}^F(t) = \begin{cases} 1, \text{ якщо } I_i(t) > I_j(t) \text{ та } m_{ij}^A \text{ не дорівнює } 0, \\ -1, \text{ якщо } I_i(t) < I_j(t) \text{ та } m_{ij}^A \text{ не дорівнює } 0, \\ 0, \text{ якщо } I_i(t) = I_j(t) \text{ або } m_{ij}^A = 0, \end{cases}$$

де: $I_i(t)$ — темп зростання i -того показника в момент часу t ;

$I_j(t)$ — темп зростання j -того показника в момент часу t ;

m_{ij}^A — елемент матриці нормативних співвідношень темпів зростання i -того та j -того показників.

Четвертий етап — формування матриці збігання елементів матриць нормативних та фактичних співвідношень показників $M^C(t) = \{m_{ij}^C(t)\}$:

$$m_{ij}^C(t) = \begin{cases} 1, \text{ якщо } m_{ij}^A(t) = m_{ij}^F(t) \text{ та } m_{ij}^A \text{ не дорівнює } 0, \\ -1, \text{ якщо } m_{ij}^A(t) \neq m_{ij}^F(t) \text{ та } m_{ij}^A \text{ не дорівнює } 0, \\ 0, \text{ якщо } m_{ij}^A = 0. \end{cases}$$

На наступному — **п'ятому етапі** будемо матрицю збігання $m_{ij}^C(t)$ фактичних співвідношень матриці $m_{ij}^F(t)$ та нормативних співвідношень матриці (m_{ij}^A) .

На **шостому етапі** здійснюється розрахунок динамічного індикатора ліквідності як відношення кількості збігання нормативних і фактичних співвідношень показників, що характеризують рівень ліквідності, до кількості нормативних співвідношень за модулем $U^2(t)$:

$$u_i^2(t) = \sum_{ij} m_{ij}^C(t) / \sum_{ij} |m_{ij}^A|. \quad (1)$$

Вектор $u_i^2(t)$ є мірою близькості фактичного і нормативного упорядкування показників ліквідності і платоспроможності банку й кількісно характеризує ризик ліквідності.

Динамічний індикатор набуває значення в межах від -1 до 1 . Якщо в якийсь момент часу t оцінка u_i^2 набуде значення 1 , це свідчить про те, що всі нормативно встановлені співвідношення показників фактично виконуються. І навпаки, якщо $u_i^2 = -1$, то це означає, що фактичний порядок показників повністю

протилежний нормативному.

Від'ємні значення $u_i^2(t)$ в окремі звітні періоди пояснюються обмеженістю фінансових ресурсів для підтримання на необхідному рівні динаміки показників.

Основними ознаками високого ризику ліквідності є різке зменшення значення динамічного індикатора ліквідності $u_i^2(t)$ при одночасній зміні знака і/або збереженні протягом тривалого часу від'ємних значень динамічного індикатора ліквідності. Зменшення його значень (що впливає з принципів і методів побудови цього індикатора) має супроводжуватися збільшенням ризику ліквідності і платоспроможності банку.

Якщо динамічний індикатор u_i^2 дорівнює нулю, це свідчить про граничний рівень ліквідності, який потребує посиленого контролю з метою недопущення ризику ліквідності.

Визначимо динамічний індикатор ліквідності і платоспроможності для банківської системи України на базі даних за 2005 та 2006 роки.

Для побудови динамічного індикатора ліквідності банківської системи України оберемо вісім (на нашу думку, найважливіших для оцінки ризи-

ку ліквідності і платоспроможності) показників, які наведено в таблиці 1. Кожен із них є чисельником або знаменником співвідношень, покладених в основу побудови динамічного індикатора ліквідності.

Визначимо нормативну матрицю співвідношень між окремими обраними показниками (m_{ij}^A) . Якщо i -тий показник має зростати вищими темпами, ніж j -тий, то, виходячи з вимог мінімізації ризику ліквідності, відповідний елемент матриці дорівнює $+1$, в протилежному випадку — мінус 1 . Так, для недопущення зростання ризику ліквідності високоліквідні активи мають зростати вищими темпами, ніж активи в цілому, тому $m_{21}^A p_{21} = +1$. Виходячи з вимог мінімізації ризику платоспроможності, активи мають зростати нижчими темпами, ніж капітал, тому $m_{16}^A = -1$. Якщо між показниками не виявлено зв'язку, відповідний елемент матриці дорівнює нулю. Нормативну матрицю співвідношень між визначеними показниками для оцінки ризику ліквідності і платоспроможності наведено в таблиці 2.

Виходячи зі значень темпів зростання показників, наведених у таблиці 1, будемо матрицю фактичних співвідно-

Таблиця 1. Динаміка окремих показників діяльності банківської системи України*

Показники	Млн. грн.						
	01.01. 2004 р.	01.01. 2005 р.	01.01. 2006 р.	01.01. 2007 р.	Темп приросту, %		
Активи (А)	105 539	141 497	223 024	353 086	1.34	1.58	1.58
Високоліквідні активи (готівкові кошти і банківські метали, кошти на вимогу в НБУ та інших банках (Ва))	17 692	26 405	36 482	44 851	1.49	1.38	1.23
Державні цінні папери (ДЦП)	4 816	2 703	6 487	4 687	0.56	2.40	0.72
Проблемні кредити (Пк)	2 500	3 145	3 379	4 456	1.26	1.07	1.32
Неробочі активи (На)	9 508	12 534	15 808	28 533	1.32	1.26	1.80
Капітал балансовий (Кб)	12 882	18 421	25 451	42 566	1.43	1.38	1.67
Поточні зобов'язання (Пз)	31 110	40 246	59 187	72 459	1.29	1.47	1.22
Вклади населення (Вк)	32 113	41 207	72 542	106 078	1.28	1.76	1.46

* Розраховано за даними офіційного сайту Національного банку України: www.bank.gov.ua.

Таблиця 2. Матриця нормативних співвідношень між показниками для оцінки ризику ліквідності і платоспроможності

Показники	А	Ва	ДЦП	Пк	На	Кб	Пз	Вн
Активи (А)	0	-1	-1	1	1	-1	0	0
Високоліквідні активи (готівкові кошти і банківські метали, кошти на вимогу в НБУ та інших банках (Ва))	1	0	0	1	0	0	1	1
Державні цінні папери (ДЦП)	1	0	0	1	0	0	0	0
Проблемні кредити (Пк)	-1	-1	-1	0	0	-1	0	0
Неробочі активи (На)	-1	0	0	0	0	-1	0	0
Капітал балансовий (Кб)	1	0	0	1	1	0	1	1
Поточні зобов'язання (Пз)	0	-1	0	0	0	-1	0	0
Вклади населення (Вн)	0	-1	0	0	0	-1	0	0
Усього	5	4	2	4	2	5	2	2

Таблиця 3. Матриця фактичних співвідношень темпів зростання показників у 2005 році

Показники	А	Ва	ДЦП	Пк	На	Кб	Пз	Вн
Активи (А)	0	1	-1	1	1	1	0	0
Високоліквідні активи (готівкові кошти та банківські метали, кошти на вимогу в НБУ та інших банках (Ва))	-1	0	0	1	0	0	-1	-1
Державні цінні папери (ДЦП)	1	0	0	1	0	0	0	0
Проблемні кредити (Пк)	-1	-1	-1	0	0	-1	0	0
Неробочі активи (На)	-1	0	0	0	0	-1	0	0
Капітал балансовий (Кб)	-1	0	0	1	1	0	-1	-1
Поточні зобов'язання (Пз)	0	1	0	0	0	1	0	0
Вклади населення (Вн)	0	1	0	0	0	1	0	0

Таблиця 4. Матриця фактичних співвідношень темпів зростання показників у 2006 році

Показники	А	Ва	ДЦП	Пк	На	Кб	Пз	Вн
Активи (А)	0	1	1	1	-1	-1	0	0
Високоліквідні активи (готівкові кошти та банківські метали, кошти на вимогу в НБУ та інших банках (Ва))	-1	0	0	-1	0	0	-1	-1
Державні цінні папери (ДЦП)	-1	0	0	-1	0	0	0	0
Проблемні кредити (Пк)	-1	1	1	0	0	-1	0	0
Неробочі активи (На)	1	0	0	0	0	1	0	0
Капітал балансовий (Кб)	1	0	0	1	-1	0	1	1
Поточні зобов'язання (Пз)	0	-1	0	0	0	-1	0	0
Вклади населення (Вн)	0	1	0	0	0	-1	0	0

Таблиця 5. Матриця збігання нормативних і фактичних співвідношень між показниками в 2005 році

Показники	А	Ва	ДЦП	Пк	На	Кб	Пз	Вн
Активи (А)	0	-1	1	1	1	-1	0	0
Високоліквідні активи (готівкові кошти та банківські метали, кошти на вимогу в НБУ та інших банках (Ва))	-1	0	0	1	0	0	-1	-1
Державні цінні папери (ДЦП)	1	0	0	1	0	0	0	0
Проблемні кредити (Пк)	1	1	1	0	0	1	0	0
Неробочі активи (На)	1	0	0	—	0	-1	0	0
Капітал балансовий (Кб)	-1	0	0	1	1	0	-1	-1
Поточні зобов'язання (Пз)	0	-1	0	0	0	-1	0	0
Вклади населення (Вн)	0	-1	0	0	0	-1	0	0
Усього	1	-2	2	4	2	-3	-2	-2

Таблиця 6. Матриця збігання нормативних і фактичних співвідношень між показниками в 2006 році

Показники	А	Ва	ДЦП	Пк	На	Кб	Пз	Вн
Активи (А)	0	-1	-1	1	-1	1	0	0
Високоліквідні активи (готівкові кошти і банківські метали, кошти на вимогу в НБУ та інших банках (Ва))	-1	0	0	-1	0	0	1	-1
Державні цінні папери (ДЦП)	-1	0	0	-1	0	0	0	0
Проблемні кредити (Пк)	1	-1	-1	0	0	1	0	0
Неробочі активи (На)	-1	0	0	0	0	-1	0	0
Капітал балансовий (Кб)	1	0	0	1	-1	0	1	1
Поточні зобов'язання (Пз)	0	1	0	0	0	1	0	0
Вклади населення (Вн)	0	-1	0	0	0	1	0	0
Усього	-1	-2	-2	0	-2	3	2	0

шень темпів зростання показників $m_{ij}^F(t)$, які використовувалися для оцінки ризику ліквідності і платоспроможності банківської системи України в 2005 і 2006 роках (див. таблиці 3 і 4).

На підставі матриці збігання $m_{ij}^C(t)$ і матриці нормативних співвідношень обчислюємо **динамічний індикатор ліквідності** — $U_i^F(t)$ за формулою (1) як співвідношення кількості збігання

(див. таблиці 5 і 6) до загальної кількості значень за модулем нормативної матриці (див. таблицю 2).

Значення динамічного індикатора ліквідності (який є узагальнюючим показником ліквідності) щодо 2005 та 2006 років становить:

$$u_i^2(t)_{2005} = (0 : 26) = 0 \quad (2);$$

$$u_i^2(t)_{2006} = ((-2) : 26) = -0.077 \quad (3).$$

Як бачимо, у 2005 році динамічний індикатор ліквідності набув нульового значення, тобто банківська система досягла граничного рівня ліквідності. Це обумовлювалося відставанням темпів зростання високоліквідних активів (1.46) та капіталу (1.38) від темпів збільшення активів у цілому (1.58), тобто не було дотримано принципу пропорційного зростання (високоліквідних активів, капіталу та активів водночас) — необхідної передумови стабільного функціонування та розвитку складних динамічних систем, до яких належить і банківська.

На жаль, небажані тенденції, про які йдеться, зберігалися і протягом 2006 року, а динамічний індикатор ліквідності набув від'ємного значення (-0.077). І хоча до критичного значення ще далеко (-1), банки мають поліпшити управління активами й пасивами з метою мінімізації ризику ліквідності.

Незважаючи на те, що в 2006 році розриви між активами й пасивами за строками скоротилися, а значення нормативів ліквідності порівняно з 2005 роком практично не змінилося, від'ємне значення динамічного індикатора ліквідності свідчить, що ситуація з ризиком ліквідності і платоспроможності потребує постійного контролю.

Отже, динамічний індикатор ліквідності є інтегральним показником, який дає змогу комплексно оцінити ситуацію з ліквідністю в банку. Динамічний норматив (поряд з ГЕП-аналізом, нормативами ліквідності, коефіцієнтним аналізом) є важливою і необхідною складовою системи оцінки ризику ліквідності і платоспроможності банку.

Зауважимо, що для банків як низькі, так і високі значення банківської ліквідності негативно позначаються на їх фінансовій стійкості. Так, дефіцит ліквідності обмежує можливість банків, збільшує ризики втрати платоспроможності, а також знижує рентабельність банківських операцій, оскільки в подібній ситуації банки виимушені для забезпечення платоспро-

можності підтримувати збиткові обсяги ліквідності в низькодохідних активах. Значний запас ліквідності банків означає їх неспроможність ефективно розпоряджатися власними ресурсами, що негативно позначається на рівні чистої процентної маржі та інших показниках ефективності діяльності банків і робить банки чутливими до ризику зміни процентної ставки.

Насамкінець зазначимо: динамічному індикатору ліквідності, побудованому на оцінці близькості зна-

чень фактичної і нормативної матриць співвідношень темпів зростання показників, притаманні такі важливі властивості: системність (оцінка відображає показники в їх взаємозв'язку та в часі), комплексність (для побудови динамічного індикатора використовуються показники, що відображають найважливіші аспекти ліквідності і платоспроможності банків), чутливість до можливих наслідків управлінських рішень, що приймаються.

Література

1. Буздалин А.В. Факторы оптимальной ликвидности // Банковское дело. — 2005. — № 1. — С. 2—7.
2. Недаровский В. Ликвидность и платежеспособность кредитной организации в ординальном измерении // Банковские технологии. — 2001. — № 6. — С. 29—41.
3. Погостинская Н.Н., Погостинский Ю.А. Системный анализ финансовой отчетности. СПб.: Изд-во Михайлова В.А. — 1999.
4. www.bank.gov.ua.

Теорія і практика

Правові та облікові особливості окремих різновидів факторингових операцій

Станіслав Ігнатенко

Начальник відділу внутрішнього аудиту ТОВ "Комерційний банк "Фінансова ініціатива"

Лілія Барановська

Начальник відділу фінансово-економічного аналізу ВАТ "Банк "БІГ Енергія"

В Україні постійно зростає попит на факторинг та його пропозиція. Проте значної активізації ринку факторингу не спостерігається. За оцінками спеціалістів, у загальному обсязі послуг, які надають фінансові установи України, відсоток факторингових операцій у десятки разів менший, ніж аналогічний показник на ринку фінансових послуг в економічно розвинутих країнах. На думку авторів статті, недостатній розвиток українського ринку факторингових послуг пояснюється значним впливом суб'єктивних чинників.

ПРИВІД ДЛЯ РОЗМОВИ

Дослідники порушеної в статті проблеми рано чи пізно приходять до висновку, що в нечисленних публікаціях на тему факторингу висвітлюється тільки запропонований окремими банками (які вважають себе головними дійовими особами на ринку факторингових послуг) порядок проведення факторингових операцій. Причому, роз'яснюючи клієнтам умови договорів факторингу, ці банки не беруть до уваги норми конкретних статей глави 73 "Факторинг" Цивільного кодексу України. У поодиноких випадках використовується лише вихоплене із загального контексту цієї глави словосполучення "відступлення права грошової вимоги".

Тому в цих поясненнях замість термінів, визначених законодавчо, а також термінів, які є загальноприйнятими у цивільних та господарських відносинах, вжито власну термінологію.

Зрозуміло, що зазначені обставини створили проблему для дослідників факторингових операцій, оскільки зміст таких публікацій абсолютно непридатний для логічного сприйняття.

Для прикладу розглянемо статтю "Україну чекає факторинговий бум", надруковану 2003 року в одному з ділових тижневиків України і вибрану з переліку нечисленних публікацій вітчизняних спеціалізованих видань з огляду на те, що за змістом вона принципово не відрізняється від інших матеріалів на цю тему, тобто є типовою.

У статті сказано, що факторинговим договором передбачається відступлення підприємством-постачальником **банку-посереднику** своїх прав на отримання платежів від платників за поставлені ним товари (роботи, послуги). Після отримання документів, які засвідчують факти поставки товарів (робіт, послуг), **банк-посередник сплачує постачальнику** (особі, яка має статус клієнта за договором факторингу) **60—90% від вартості поставленого ним това-**

ру (робіт, послуг). Залишок у розмірі 10—40% від суми боргу банк тимчасово утримує як компенсацію ризику непогашення боргу і після його погашення повертає клієнту.

А покупець товару (робіт, послуг) повертає свій борг, який виник після отримання ним товарів (робіт, послуг) на умовах відстрочення платежу, шляхом переказу коштів на спеціальний рахунок банку. Після цього банк погашає сплачені постачальнику кошти, отримує свою комісію, а залишок платежу перераховує на рахунок постачальника.

Ознайомившись із такими умовами факторингових договорів, зауважимо, чим завершуються факторингові операції. Це — “погашення” банком раніше сплачених ним постачальнику коштів.

Але застосування терміну “погашення” щодо грошових коштів (причому вже раніше сплачених) нічого спільного не має не лише із законодавчими нормами, а й з економічною логікою, оскільки погашати можна тільки борг (дебіторську і кредиторську заборгованість). Причому, як правило, — грошовими коштами. А з грошовими коштами можна виконувати операції переказу, результатом яких є або списання безготівкових коштів з банківських рахунків, або зарахування їх на банківські рахунки.

Як бачимо, з появою таких публікацій проблема недостатнього розвитку українського ринку факторингових послуг тільки поглиблюється. Тому вважаємо за необхідне дослідити деякі аспекти можливих відносин фактора і клієнта за факторинговими договорами на підставі аналізу норм Цивільного кодексу України.

ПРО ОКРЕМІ ВАРІАНТИ ПРАВОВИХ ВІДНОСИН ЗА ДОГОВОРАМИ ФАКТОРИНГУ

Аналіз глави 73 “Факторинг” Цивільного кодексу України дає підстави для висновку про право фактора і клієнта передбачати в умовах договору факторингу різні варіанти правових відносин між собою.

Так, нормами статті 1077 “Поняття договору факторингу” глави 73 “Факторинг” Цивільного кодексу України встановлено таке:

“1. За договором факторингу (фінансування під відступлення права грошової вимоги) одна сторона (фактор) передає або зобов’язується передати грошові кошти в розпорядження другої сторони (клієнта) за

плату, а клієнт відступає або зобов’язується відступити факторові своє право грошової вимоги до третьої особи (боржника).

Клієнт може відступити факторові свою грошову вимогу до боржника з метою забезпечення виконання зобов’язання клієнта перед фактором.

2. Зобов’язання фактора за договором факторингу може передбачати надання клієнтові послуг, пов’язаних із грошовою вимогою, право якої він відступає”.

Зміст першого абзацу першої частини ст. 1077 засвідчує, що умови окремих договорів факторингу можуть мати такі правові відмінності:

а) клієнт за умовами одного договору факторингу може виступати як особа, що в момент його укладання відступає факторові своє право грошової вимоги до третьої особи (боржника). А за умовами іншого договору клієнт може ідентифікуватись як особа, що бере на себе зобов’язання відступити (передати) факторові своє право грошової вимоги до третьої особи (боржника) у майбутньому;

б) фактор за умовами одного договору факторингу може виступати як особа, що передає грошові кошти в розпорядження клієнта до моменту фактичного відступлення останнім свого права грошової вимоги до третьої особи (боржника). А за умовами іншого договору фактор може ідентифікуватись як особа, що бере на себе зобов’язання передати грошові кошти у розпорядження клієнта тільки після фактичного відступлення останнім свого права грошової вимоги до третьої особи (боржника).

Зауважимо, що наявність у першому абзаці першої частини статті 1077 словосполучень “(фактор) передає або зобов’язується передати грошові кошти” і “клієнт відступає або зобов’язується відступити” викликано тим, що за своїм правовим змістом ця стаття пов’язана з нормами статті 1078 глави 73 Цивільного кодексу України.

Статтею 1078 встановлено:

“1. Предметом договору факторингу може бути право грошової вимоги, строк платежу (виділення наше — Авт.) за якою настав (наявна вимога), а також право вимоги, яке виникне в майбутньому (майбутня вимога).

2. Майбутня вимога вважається переданою фактору з дня виникнення права вимоги до боржника. Якщо передавання права грошової вимоги обумовлене певною подією, воно вважається переданим з моменту настання цієї події”.

Порівнявши зміст статті 1078 Цивільного кодексу України зі змістом статей 190, 334 та першої частини статті 1084 цього ж кодексу, доходимо висновку, що стаття 1078 Цивільного кодексу України у законодавчому порядку регламентує моменти передачі від клієнта до фактора права грошової вимоги до третьої особи, а саме: таких її видів, як право наявної та майбутньої грошової вимоги.

Тобто якщо в умовах договору факторингу клієнт визначається як особа, яка відступає своє право грошової вимоги, то це викликано тим, що предметом договору є наявна грошова вимога, строк платежу за якою на дату укладення цього договору вже настав. А якщо за умовами договору факторингу клієнт визначається як особа, що бере на себе зобов’язання відступити своє право грошової вимоги, то це викликано тим, що предметом даного договору є майбутня вимога, строк платежу за якою ще не настав.

Отже, згідно із законодавчими нормами моментом переходу наявної вимоги із власності клієнта у власність фактора (свої відносини вони будують на підставі норм першого абзацу першої частини статті 1077 Цивільного кодексу України) є дата укладення ними договору факторингу, а моментом переходу (відступлення) у власність фактора майбутньої грошової вимоги є дата настання строку платежу за такою вимогою.

Також, якщо умовами договору факторингу, предметом якого є майбутня грошова вимога, передбачається, що фактор передає грошові кошти в розпорядження клієнта (тобто здійснює розрахунки з клієнтом до моменту фактичної передачі у його власність грошової вимоги), то такі дії фактора слід кваліфікувати як передоплату вартості цієї грошової вимоги.

Правомірність такого тлумачення змісту першого абзацу першої частини статті 1077 Цивільного кодексу України в частині прав і обов’язків фактора щодо вимог статті 1078 підтверджують норми першої частини статті 1084 цього ж кодексу, пункту 1.10 статті 1 Закону України “Про податок на додану вартість” та першої частини статті 1057 Цивільного кодексу України.

Так, нормами першої частини статті 1084 цього кодексу встановлено: “Якщо відповідно до умов договору факторингу фінансування клієнта здійснюється шляхом купівлі у нього фактором права грошової вимоги, фактор набуває права на всі суми, які він одержить від боржника на виконан-

ня вимоги, а клієнт не відповідає перед фактором, якщо одержані ним суми є меншими від суми, сплаченої фактором клієнтові”. А в пункті 1.10 статті 1 Закону України “Про податок на додану вартість” зазначено, що “факторинг — операція з переуступки першим кредитором прав вимоги боргу третьої особи з **попередньою** або наступною **компенсацією** вартості такого **боргу** першому кредитору”. Крім того, першою частиною статті 1057 Цивільного кодексу України обумовлено, що “договором, виконання якого пов’язане з переданням у власність другій стороні грошових **коштів** або **речей**, які визначаються родовими ознаками, може передбачатися надання кредиту як авансу, **попередньої оплати**, відстрочення або розстрочення **оплати товарів**, робіт або послуг (**комерційний кредит**), якщо інше не встановлено законом”.

Отже, якщо у договорі факторингу йдеться про **фінансування** клієнта під відступлення грошової вимоги, то цей договір слід оцінювати як правочин між фактором та клієнтом щодо **купівлі-продажу майна** (яке належить клієнтові й до моменту продажу обліковується на його балансі) шляхом попередньої або наступної компенсації вартості цього майна.

А те, що грошові вимоги (дебіторська заборгованість) — майнові права, як і **речі** матеріального світу, можуть виконувати функцію товару (тобто бути об’єктом купівлі-продажу), засвідчують норми глави 13 “Речі. Майно” та глави 24 “Набуття права власності” Цивільного кодексу України.

Так, нормами статті 190 “Майно” глави 13 цього кодексу встановлено:

“1. Майном як особливим об’єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також **майнові права** та обов’язки.

2. Майнові права є неспоживного реччю. **Майнові права визнаються речовими правами**”.

А першою частиною статті 334 глави 24 передбачено, що “право **власності** у набувача майна за договором виникає з **моменту передавання майна**, якщо інше не встановлено договором або **законом**”.

На відміну від першого абзацу першої частини статті 1077 Цивільного кодексу України, норми другого абзацу першої частини цієї статті вимогам глави 24 “Набуття права власності” Цивільного кодексу України не підпорядковуються. Підставу для такого висновку дає порівняння змісту другого абзацу першої частини статті

1077 Цивільного кодексу України з нормами другої частини статті 1084 цього ж кодексу, яке засвідчує, що в разі укладення сторонами договору факторингу з метою забезпечення виконання зобов’язання клієнта перед фактором, купівлі-продажу грошової вимоги, яка є предметом цього договору, не передбачається.

За умовами такого різновиду договору факторингу фактор **не матиме** обов’язків щодо **передачі грошових коштів у розпорядження клієнта** як компенсації вартості боргової вимоги. Грошові ж розрахунки між фактором і клієнтом за цим різновидом договору факторингу здійснюватимуться лиш у випадках, передбачених нормами частини другої статті 1084 Цивільного кодексу України.

Зазначеною частиною статті 1084 передбачено таке: “Якщо відступлення права грошової вимоги факторові здійснюється з метою забезпечення виконання зобов’язання клієнта перед фактором, фактор **зобов’язаний надати клієнтові звіт і передати суму, що перевищує суму боргу клієнта**, який забезпечений відступленням права грошової вимоги, якщо інше не встановлено договором факторингу”.

Акцентуємо увагу читачів на тому, що у другій частині статті 1084 Цивільного кодексу України, на відміну від її першої частини, відсутні такі терміни, як “**фінансування клієнта**”, яке здійснюється фактором “**шляхом купівлі у нього**” права грошової вимоги. У цій ситуації норми другої частини статті 1084 Цивільного кодексу України слід вважати тим законодавчим обмежувальним чинником щодо виникнення права власності на майно, про який йдеться у першій частині статті 334 цього ж кодексу, де передбачається, що момент передачі майна від однієї особи до іншої у випадках, установлених законом, не призводить до виникнення права власності у тієї особи, якій це майно передано в розпорядження.

Прикладами передачі майна від однієї особи до іншої, що не призводить до виникнення права власності в особи, якій це майно передається, є відносини сторін за договорами **комісії**, доручення, оперативної оренди, відповідального зберігання тощо.

Отже, зміст тільки першої частини статті 1077 Цивільного кодексу України свідчить про те, що наслідки окремих різновидів факторингових операцій знаходяться у прямій залежності від різних за своїм правовим змістом умов конкретних договорів факто-

рингу. А саме: у першому різновиді договору факторингу право грошової вимоги переходить у **власність** фактора, а в другому — ні.

Крім того, слід враховувати, що принципово відмінні за своїм правовим змістом умови договорів факторингу визначають і зовсім інший правовий характер тих послуг, про які йдеться у другій частині статті 1077 Цивільного кодексу України, де зазначено, що “**зобов’язання фактора** за договором факторингу може передбачати **надання клієнтові послуг, пов’язаних із грошовою вимогою**, право якої він відступає”.

Фактично зміст другої частини статті 1077 Цивільного кодексу України ґрунтується на нормах пункту 2 статті 628, якими передбачено, що “сторони мають право укласти договір, в якому містяться елементи **різних** договорів (**змішаний договір**). До відносин сторін у змішаному договорі застосовуються у відповідних частинах положення актів цивільного законодавства про договори, елементи яких містяться у змішаному договорі, якщо інше не встановлено договором або не впливає із суті змішаного договору.”

Прикладом змішаного договору може слугувати договір факторингу, за умовами якого фінансування клієнта здійснюється шляхом купівлі у нього фактором права грошової вимоги, але при цьому фактор зобов’язується надати клієнту комерційний кредит у вигляді попередньої оплати вартості такої грошової вимоги.

Те, про що йдеться у пункті 1.10 статті 1 Закону України “Про податок на додану вартість” стосовно переуступки першим кредитором прав вимоги боргу третьої особи другому кредитору з попередньою або наступною компенсацією вартості цього боргу першому кредитору, знайшло відображення також у нормах статті 1057 Цивільного кодексу України, яка регламентує відносини сторін за комерційним кредитом.

Причому другою частиною цієї статті передбачається, що “до комерційного кредиту застосовуються положення статей 1054—1056 цього кодексу, якщо інше не встановлено положеннями про договір, з якого виникло відповідне зобов’язання, і не суперечить суті такого зобов’язання”.

Поширення на відносини за комерційним кредитом обов’язкових умов договору банківського кредиту, які регламентуються нормами статті 1054 Цивільного кодексу України, має велике значення для особи (факто-

ра), що здійснює попередню оплату вартості боргової вимоги, оскільки за таку послугу її продавець (клієнт) повинен сплатити проценти за проміжок часу, протягом якого він користуватиметься грошовими коштами фактора до моменту фактичної передачі (відступлення) йому права грошової вимоги до третьої особи.

Тому, враховуючи, що статтею 190 Цивільного кодексу України визнаються майнові права в якості речових прав, є всі законні підстави поширювати норми статті 1057 цього кодексу на боргові вимоги (дебіторську заборгованість), які відносяться до майнових прав, тобто розглядати їх як ті речі (товари), про котрі йдеться у відносинах комерційного кредиту.

Отже, у відносинах сторін за договором факторингу, укладеного на зазначених вище умовах, до одних із його елементів будуть застосовуватися норми статей 1077, 1084, а до інших — норми статей 1054—1057 Цивільного кодексу України. При цьому послуга з надання клієнту передоплати (комерційного кредиту), яка надається на підставі статті 1057, є пов'язаною зі змістом грошової вимоги, що відступається (продається) згідно з першим абзацом першої частини статті 1077 та першою частиною статті 1084 Цивільного кодексу України. Зв'язок полягає у тому, що така послуга надається за грошовою вимогою, яка за умовами договору факторингу отримує статус майна, котре є об'єктом купівлі-продажу і переходить у власність фактора та підлягає відображенню на активному балансовому рахунку 2030 "Вимоги, що придбані за операціями факторингу із суб'єктами господарювання".

Але за іншим різновидом договору факторингу, укладеного з метою забезпечення виконання зобов'язання клієнта перед фактором, норми статей 1054—1057 Цивільного кодексу України не можуть застосовуватися.

Як зазначалося вище, умовами такого договору не передбачається **купівля** фактором боргової вимоги, оскільки відповідно до вимог другої частини статті 1084 Цивільного кодексу України в обов'язки (зобов'язання) фактора за договором факторингу входить надання **звіту** клієнту щодо грошових коштів, отриманих від боржника, а **не фінансування** цього клієнта шляхом попередньої або наступної компенсації вартості боргу, що є предметом договору факторингу.

Тому цей різновид договору факторингу матиме ознаки іншого виду

змішаного договору. До одних його елементів застосовуватимуться норми другого абзацу першої частини статті 1077 та другої частини статті 1084 Цивільного кодексу України, а до інших — норми статей 1011, 1020, 1022 глави 69 "Комісія" цього ж кодексу та пункту 1.9 статті 1 Закону України "Про податок на додану вартість".

Зокрема, пункт 1.9 статті 1 Закону України "Про податок на додану вартість" дає визначення терміну "інкасація боргових вимог" так: "Інкасація боргових вимог — банківська послуга з отримання **за дорученням клієнта** коштів від боржника такого клієнта у рахунок погашення його боргу або акцепту по векселях, чеках, інших розрахункових і товарних документах".

У свою чергу, в статті 1011 Цивільного кодексу України визначено: "За договором комісії одна сторона (комісіонер) зобов'язується **за дорученням** другої сторони (комітента) **за плату** вчинити один або кілька правочинів **від свого імені, але за рахунок комітента**".

А в статті 1020 цього кодексу обумовлено: "Комісіонер має **право відраховувати належні йому за договором суми з усіх грошових коштів, що надійшли до нього для комітента**, якщо інші кредитори комітента не мають переважного перед ним права на задоволення своїх вимог із грошових коштів, що належать комітенту".

Крім того, статтею 1022 Цивільного кодексу України встановлено, що "після вчинення правочину за дорученням комітента комісіонер повинен **надати комітенту звіт і передати йому все одержане** за договором комісії".

Порівняння норм зазначених статей зі змістом другої частини статті 1084 Цивільного кодексу України дає підстави для висновку, що використання фактором і клієнтом норм статей 1011, 1020, 1022 кодексу під час відносин за договором факторингу, укладеного з метою забезпечення виконання зобов'язання клієнта перед фактором, цілком відповідатиме законодавчим вимогам. Адже за рахунок відрахування фактором сум з усіх грошових коштів, що надійдуть до нього для клієнта (комітента), буде погашено заборгованість за простроченими зобов'язаннями клієнта за іншими договорами. А залишок коштів буде перераховано клієнту з наданням відповідного звіту щодо використання його коштів, отриманих від боржника.

При цьому **зобов'язання** фактора **щодо надання звіту клієнту** про використання (відрахування) грошових

коштів, стягнутих із його боржника, та передачі суми, що перевищує суму боргу клієнта, забезпеченого відступленням права грошової вимоги, матимуть пряме відношення до **послуг клієнту з інкасації його боргових вимог**. Тобто будуть дотримані вимоги другої частини статті 1077 Цивільного кодексу України, де зазначено, що "зобов'язання фактора за договором факторингу може передбачати надання клієнтові **послуг, пов'язаних із грошовою вимогою**, право якої він відступає". Послуга фактора за таким зобов'язанням має комісійний характер, а її безпосередній зв'язок із грошовою вимогою, яка відступається, пояснюється тим, що грошова вимога не переходить у власність фактора. Тобто банк-фактор за таким різновидом договору факторингу фактично виконує функції **посередника** між клієнтом та його боржником.

ВИСНОВКИ

Неправильне застосування окремими банками-факторами у своїй практичній діяльності норм Цивільного кодексу України є чинником, який гальмує розвиток вітчизняного ринку факторингових послуг.

Підставою для такого твердження є порівняльний аналіз норм глави 73 Цивільного кодексу України та інформації, розміщеної на електронному сайті однієї з тих банківських установ, коментарі якої використовувалися у статті "Україну чекає факторинговий бум".

Так, на сайті зазначається, що для клієнтів банку "Факторингове обслуговування забезпечить:

- ◆ Беззаставне фінансування поставки з відстроченням платежу.

Після відвантаження товару своєму дебітору підприємство надає для обслуговування банку накладну і **отримує на наступний день у формі авансу від 70 до 90% вартості товару**. Залишок коштів переказується на рахунок підприємства в момент їх фактичної сплати дебітором на **факторинговий рахунок підприємства** у банку.

- ◆ Облік та управління дебіторською заборгованістю.

- ◆ Щоденний облік поставок, розрахунків за ними і дебіторської заборгованості підприємства.

- ◆ Інкасування платежів, які надходять в рахунок погашення дебіторської заборгованості тощо".

Щодо обіцянок цього банку про надання своїм клієнтам комплексу факторингових послуг вважаємо за не-

обхідне зазначити, що послуги, які пропонуються, мають віртуальний характер. Це стає зрозумілим зі змісту другого речення, наведеного в інформації. Річ у тім, що “беззаставне **фінансування поставки** з відстроченням платежу” прямо суперечить нормам першої частини статті 1077 Цивільного кодексу України, в якій зазначено, що відносини сторін полягають у **фінансуванні** клієнта фактором **під відступлення грошової вимоги**, а не у фінансуванні його поставок. При цьому відповідно до статті 1084 Цивільного кодексу України та пункту 1.10 статті 1 Закону України “Про податок на додану вартість” **фінансування** здійснюється з метою компенсації вартості боргової вимоги, яка є об’єктом **купівлі-продажу** між фактором та клієнтом.

Через неправомірну заміну змісту зобов’язання фактора штучним терміном “фінансування поставки з відстроченням платежу” вся подальша інформація щодо комплексу послуг даного банку втрачає будь-яку логіку. Згідно з нормами другої частини статті 1077 Цивільного кодексу України зобов’язання фактора повинно передбачати надання клієнту тільки послуг, **пов’язаних із грошовою вимогою**, право якої він відступає. А в запропонованих банком послугах такого зв’язку між зобов’язанням фактора та грошовою вимогою, що підлягає відступленню, взагалі не передбачається.

Адже такі послуги, як управління майном (у тому числі й майновими правами — борговими вимогами) та інкасація боргових вимог за законодавчими нормами можуть надаватися тільки щодо того майна, яке не переходить у власність особи, котра бере на себе зобов’язання надати ці послуги іншій особі — власнику майна.

У частині 5 статті 1033 Цивільного кодексу України чітко зазначається, що “договір про управління майном не тягне за собою переходу права власності до управителя на майно, передане в управління”.

Відповідно до законодавчих норм в управителя майна або особи, яка діє за дорученням власника майна, відсутні обов’язки із компенсації вартості майна, що є предметом договору.

Ці обставини враховуються у другій частині статті 1084 Цивільного кодексу України. Тому її норми визначають обов’язок (зобов’язання) фактора перед клієнтом з надання звіту щодо коштів, отриманих від боржника на підставі договору факторингу, укладеного з метою забезпечення виконання зобов’язання клієнта перед фактором, а не

у фінансуванні клієнта з метою компенсації вартості боргової вимоги.

Отже, комплекс фінансових послуг у вигляді управління дебіторською заборгованістю клієнта й інкасації його боргових вимог не має ніякого відношення до зобов’язання фактора з фінансування клієнта під відступлення права грошової вимоги, оскільки воно пов’язане з грошовою вимогою, що переходить у власність фактора.

Перекручення змісту зобов’язання фактора перед клієнтом також призвело до формулювання речення, зміст першої частини якого прямо суперечить змісту його другої частини. Маємо на увазі таке: “**Після відвантаження товару** своєму дебітору підприємство надає для обслуговування банку накладну і **отримує** на наступний день **у формі авансу від 70 до 90% вартості товару**”.

Але про які авансові розрахунки з компенсації вартості товару може йти мова після його фактичної передачі у власність покупця? Та ще й у разі, коли за умовами договору поставки продавець надав відстрочку платежу з оплати вже поставленого товару його покупцю.

За загальноприйнятим у комерційних відносинах значенням термін “аванс” розуміється як правочин, що здійснюється шляхом перерахування коштів на адресу продавця **до** (а не після) **моменту** фактичного відвантаження ним товару на адресу покупця з метою часткової попередньої оплати вартості товару в рахунок його майбутньої поставки. При цьому відповідно до норм третьої частини статті 510 Цивільного кодексу України покупець, який надав аванс (часткову передоплату) або здійснив повну попередню оплату товару, є **кредитором** по відношенню до продавця товару, який цей аванс або повну передоплату отримав. А **продавець** товару в даній ситуації є **боржником**, який у рахунок погашення свого боргу перед покупцем за отриманий аванс або повну попередню оплату зобов’язаний передати у його власність відповідну кількість товару.

Згідно зі статтею 1078 Цивільного кодексу України боргову вимогу клієнта (продавця) за фактично здійсненою товарною поставкою, за умовами якої боржнику (покупцю) надається відстрочка платежу щодо компенсації вартості товару, слід кваліфікувати виключно як **майбутню** грошову вимогу. Це зумовлено тим, що строк платежу за такою вимогою настане тільки після закінчення терміну, на який надавалася відстрочка плате-

жу. При цьому за законодавчими нормами моментом передачі такої вимоги від клієнта до фактора вважається дата настання строку платежу за нею, а не дата надання банку на “обслуговування” видаткової накладної.

За договором факторингу, в якому зобов’язання фактора полягає у фінансуванні клієнта під відступлення грошової вимоги, банк має статус **покупця** боргової вимоги, що автоматично унеможлиблює для нього виконання функцій **посередника** між клієнтом і боржником.

З огляду на такі обставини суми, сплачені фактором на користь клієнта, мають характер авансової (часткової) передоплати вартості грошової вимоги, яка відповідно до законодавчих норм вважатиметься переданою клієнтом у власність фактора в момент настання строку платежу за нею.

За рахунок таких чинників послуга, яка надається фактором клієнту у вигляді попередньої оплати вартості боргової вимоги, має не тільки безпосередній зв’язок із грошовою вимогою, яка відступається, а й обґрунтовується прямими нормами статті 1057 Цивільного кодексу України та пункту 1.10 статті 1 Закону України “Про податок на додану вартість”. При цьому терміни “аванс” та “передоплата” застосовуються відповідно до їх загальноприйнятих значень.

Крім того, у разі правильного застосування терміну “аванс” у працівників банку відпадає потреба у “коригуванні” норм не лише Цивільного кодексу України, а й інших нормативно-правових актів. Адже ніяких факторингових рахунків підприємств у банку існувати не може, оскільки це суперечитиме вимогам пункту 7.1 статті 7 Закону України “Про платіжні системи та переказ коштів в Україні”. Зазначений пункт містить чіткий перелік рахунків, які банки мають право відкривати своїм клієнтам, а саме: вкладні (депозитні), поточні та кореспондентські рахунки.

По суті інформація щодо режиму використання “факторингового рахунку підприємства”, розміщена на сайті банку, засвідчує не зміст і характер факторингових послуг, а факти перекурення вимог нормативно-правових актів Національного банку України, в яких конкретизуються норми цивільного та банківського законодавства. Мовиться, зокрема, про пункт 1.10 розділу 1 Положення “Про організацію операційної діяльності в банках України”, затвердженого постановою Правління НБУ від

18.06.2003 р. № 254, розділ “Клас 2. Операції з клієнтами” Інструкції “Про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України”, затвердженій постановою Правління НБУ від 17.06.2004 р. № 280 тощо.

Відповідно до вимог нормативних актів НБУ балансовий рахунок четвертого порядку 2030, який у інформації видається за “факторинговий рахунок підприємства”, має статус активного **внутрішньобанківського** рахунку, а не клієнтського. Призначення даного рахунку — облік вартості придбаних банком прав грошової вимоги, а не облік грошових коштів, які надходять на адресу підприємства (клієнта). За дебетом цього рахунку відображається сума кредитних коштів, наданих банком клієнту під час проведення факторингових операцій. А за його кредитом відображаються суми, що надходять від боржників у рахунок погашення боргових вимог, які в результаті їх купівлі банком є фінансовими активами (майном) банку-фактора, а не його клієнтів.

Отже, через неправильне застосування вимог нормативно-правових актів, які регламентують порядок проведення та обліку факторингових операцій, створюється ще одна проблема, що призводить до штучного гальмування розвитку цього ринку. Це безпідставне завищення вартості факторингових послуг, унаслідок чого вони стають для потенційних клієнтів економічно непривабливими порівняно з банківськими кредитами тощо.

За такі послуги, як облік та управління дебіторською заборгованістю; шоденний облік поставок, розрахунків за ними і дебіторської заборгованості підприємства; інкасування платежів, які надходять у рахунок погашення дебіторської заборгованості, що їх окремі банки-фактори обіцяють за допомогою “факторингових рахунків підприємств” надавати в межах тих договорів факторингу, в яких вони мають статус **покупця** грошової вимоги, комісійна плата з клієнтів стягується безпідставно. Ці послуги хоч і декларуються, але фактично не надаються.

ЗАКЛЮЧНА ЧАСТИНА

Підсумовуючи викладене вище, наголошуємо, що зроблено спробу дослідити та проаналізувати лише частину можливих варіантів правових відносин фактора і клієнта за договорами факторингу.

Вважаємо, що одним із перспектив-

них напрямів досліджень факторингу можуть бути також правові відносини фактора й клієнта за договором факторингу, за умовами якого фактор зобов'язується здійснити наступну (а не попередню) компенсацію вартості грошової вимоги з відстроченням платежу протягом певного терміну.

Укладення договору факторингу на таких умовах цілком відповідає нормам статті 1057 та глави 73 Цивільного кодексу України. В цьому випадку банк-фактор здійснював би пасивну операцію із залучення короткострокових фінансових ресурсів, а не активну, як у разі здійснення ним попередньої вартості грошової вимоги.

На нашу думку, такі операції не тільки розширяють ресурсну базу банків, а й матимуть економічний ефект, оскільки договір факторингу гнучкіший фінансовий інструмент, ніж депозитний договір. Внаслідок чого за наявності відповідних обставин можна здешевити власну ресурсну базу.

За умов дотримання у повному обсязі банками-факторами у практичній діяльності норм Цивільного кодексу України відповідає будь-яка потреба в “коригуванні” назви та режиму використання балансового рахунку 2030 шляхом безпідставного перейменування його у “факторинговий рахунок підприємства”.

А питання щодо відображення в бухгалтерському обліку наслідків операцій за умовами договору факторингу, укладеного з метою забезпечення виконання зобов'язання клієнта перед фактором, пропонуємо вирішувати за допомогою рахунку 3739 АП “Транзитний рахунок за іншими розрахунками”.

Наприклад, у рахунок забезпечення своєчасного виконання свого зобов'язання перед фактором за отриманим банківським кредитом, що обліковується на балансовому рахунку 2062 “Короткострокові кредити в поточну діяльність”, клієнт відступив свою грошову вимогу до третьої особи фактору на підставі норм другого абзацу першої частини статті 1077 Цивільного кодексу України. При цьому відповідно до норм другої частини статті 1078 кодексу сторони в умовах договору факторингу передбачили, що моментом передання права вимоги від клієнта до фактора вважатиметься день, наступний за датою несвоечасного погашення заборгованості клієнта, яка обліковується у банку-фактора на балансовому рахунку 2062.

У зв'язку з простроченням клієнтом терміну погашення заборгова-

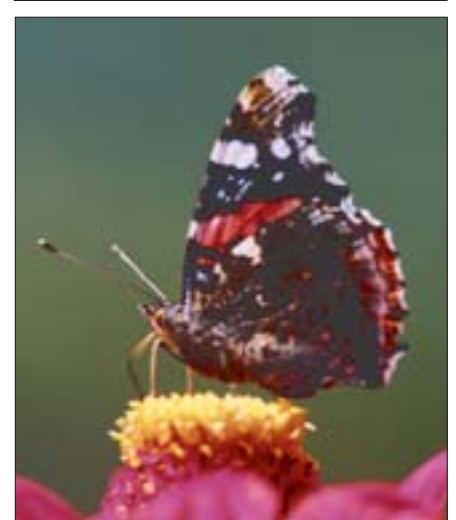
ності за банківським кредитом фактор звернувся до третьої особи (боржника клієнта) з вимогою щодо виконання ним грошової вимоги, відступленої на підставі договору факторингу.

Грошові кошти, які надійдуть від боржника, фактор може відобразити у бухгалтерському обліку такою кореспонденцією рахунків: Дебет рахунків для обліку грошових коштів — Кредит 3739 “Транзитний рахунок за іншими розрахунками”.

А операції з вирахування належної йому за договором факторингу суми з усіх грошових коштів, що надійшли до нього для клієнта, та переказу клієнту суми, яка перевищує його суму боргу, забезпеченого відступленням права грошової вимоги, фактор може відобразити наступною кореспонденцією рахунків: Дебет 3739 — Кредит 2062; 2067; 2068; 2069; Кредит 3578 “Інші нараховані доходи” (за послуги з інкасації боргових вимог клієнта); Кредит рахунків для обліку грошових коштів.

Вважаємо, що така кореспонденція рахунків забезпечить реєстрацію в бухгалтерському обліку всієї необхідної інформації про фактичні та потенційні наслідки факторингових операцій, які здійснюються на підставі норм другого абзацу першої частини статті 1077 Цивільного кодексу України, та подій, здатних вплинути на рішення, що приймаються на її основі.

Автори висловлюють сподівання, що результати нашого дослідження й аналізу матимуть практичне значення для вирішення завдань бухгалтерського обліку, пов'язаних з обліком окремих різновидів факторингових операцій. □

Красунчик.
Фото **Леоніда Мілевського.**

Корпус №3 УАБС НБУ.

Нотатки з конференції/

Глобалізація у банківській сфері

31 травня — 1 червня в Українській академії банківської справи Національного банку України (м. Суми), відбулася Друга міжнародна науково-практична конференція “Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика”.

Нагадаємо, що серію науково-практичних форумів, присвячених актуальним питанням міжнародної банківської конкуренції, було започатковано Українською академією банківської справи Національного банку України минулого року¹. Лейтмотив першої конференції — теоретичні засади побудови ефективної банківської системи в сучасних конкурентних умовах. Метою другого наукового форуму стало фахове обговорення процесів глобалізації у банківській сфері, конкурентоспроможності банківських систем східноєвропейських країн, інтеграції банківської системи України у європейське і світове співтовариство.

Тематично роботу конференції, яку відкрив і вів проректор з наукової роботи Української академії банківської справи Національного банку України, доктор економічних наук, професор **Сергій Козьменко**, було зосереджено на таких основних питаннях:

1. Конкурентоспроможність і модернізація банківської системи в контексті розвитку світової та національної економіки;

2. Формування конкурентоспроможності національної банківської системи та роль державного регулювання в забезпеченні конкурентного середовища на ринку банківських послуг.

На пленарному засіданні виступили з доповідями і взяли участь в обговоренні понад 100 науковців і фахів-

ців-практиків. Це спеціалісти Національного банку України, провідних банків країни, наукових та аналітичних установ, вищих навчальних закладів Києва, Харкова, Дніпропетровська, Львова, Севастополя, Сімферополя, Тернополя, Донецька, Кременчука, Черкас, Сум, науковці з Росії та Узбекистану. Рекомендації та пропозиції щодо кола проблем, які розглядалися на конференції, було надано вченими університетів Малайзії, Австралії, Нової Зеландії, Аргентини, Туреччини, Тринідад і Тобаго, Канади, Великобританії, Нігерії, Єгипту, Бразилії та інших країн.

Тон науковій дискусії задали доповіді, з якими виступили заступник керівника апарату Ради НБУ — керівник Експертно-аналітичного центру з питань грошово-кредитної політики апарату Ради Національного банку України, доктор економічних наук, професор **Андрій Гриценко** (тема “Інституційна конкуренція в банківській сфері”) і завідувач кафедри фінансового інжинірингу Інституту міжнародного бізнесу і менеджменту Тернопільського національного економічного університету, доктор економічних наук, професор **Олена Сохацька** (“Сучасні тенденції розвитку банків на міжнародних фінансових ринках”).

Аналізуючи ключові напрями розвитку банківських систем світу, О.М.Сохацька зауважила, що сучасні глобалізаційні процеси характеризуються посиленням мобільності капіталу та його активним переміщенням між країнами. Однією з найдієвіших причин руху капіталу є нерівномірність економічного розвитку держав, унаслідок чого капітал переміщується до країн із високою макроекономічною динамікою. Перехідні економічні системи — особливо привабливі об'єкти для іноземного інвестування, і в Україні мають на це зважати. Нині міжнародний ринок капіталу чітко структурований, причому не лише за соціально-економічною, а й за географічною ознакою. У сегменті Центральної та

Східної Європи переважними реципієнтами інвестиційних ресурсів є Польща, Чехія, Угорщина, Словаччина, Словенія і країни Балтії. Серед них загострюється конкуренція за джерела надходження капіталу та його якості.

На думку доповідачки, наступні роки будуть наповнені непередбачуваними подіями, що продовжуватимуть дивувати світ. Управляти банками у змінному середовищі ставатиме дедалі складніше. Лише обережний контроль технологічних інновацій, удосконалення фінансової теорії та практики, в тому числі на законодавчому та регуляторному рівнях, допоможе банкам вистояти у конкурентному середовищі, знайти адекватні відповіді на загрози, що виникають.

— На сьогодні практично відсутні ґрунтовні теоретико-методологічні розробки щодо визначення конкуренції, її видів та відповідних механізмів регулювання банків у певних умовах, — зазначив А.А.Гриценко. — Поширена нині теорія існування досконалої конкуренції не враховує внутрішніх аспектів конкуренції як загального поняття. Доведено, що в банківському секторі для розробки правил та норм діяльності банківських установ слід орієнтуватися на інституційну конкуренцію. А це, в свою чергу, обумовлює орієнтацію держави на підтримку довіри до банківської системи з боку населення.

Інституційна конкуренція, наголосив доповідач, — це конкуренція правил, норм, способів регулювання. Це — змагання за довіру людей.

В інших доповідях, що прозвучали з трибуни наукового форуму, висвітлювалися окремі аспекти досягнення конкурентоспроможності сучасної банківської системи.

Серед доповідачів — відомі в Україні вчені й аналітики: **Анатолій Вожжов** (Севастопольський національний технічний університет, тема доповіді “Як перетворити “короткі” гроші на “довгі”); **Олександр Вавдійчик** (НБУ, “Внутрібанківська система фінансо-

¹ Папуша А. Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика // Вісник Національного банку України. — 2006. — № 7. — С. 49—51.

вого моніторингу як складова частина конкурентоспроможності банку”); **Олег Колодізев** (Харківський національний економічний університет, “Банківський бізнес як фактор економічного зростання регіонів України”); **Василь Андрійчук** (НБУ, “Шляхи інтеграції України у європейський та світовий фінансовий простір”); **Андрій Мешеряков** (Дніпропетровська державна фінансова академія, “Управління активами та пасивами комерційного банку як основа побудови його внутрішньої економіки”); **Тарас Савченко** (Українська академія банківської справи НБУ, “Система трансфертного ціноутворення як інструмент підвищення конкурентоспроможності вітчизняних банків”); **Андрій Ярошенко** (НБУ, “Зовнішня заборгованість банківського сектору України: сучасний стан і ризики”); **Володимир Сухопельний** (Дніпропетровський національний університет, “Динаміка структури банківської галузі України за період 1999—2006 рр.”); **Дмитро Беляєв** (НБУ, “Проблема вибору інвестиційної структури в процесі реалізації фінансового механізму формування золотовалютного резерву”); **Микола Перзеке** (Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського, “Схема банківського кредитування будівництва нового житла”); **Олег Яременко** (апарат Ради НБУ, “Банківська система як чинник національної конкурентоспроможності”).

В обговоренні доповідей та виступів взяли участь й інші фахівці Національного банку України, керівники банків, дирекцій і філій комерційних банків, науковці провідних вузів зарубіжжя та України.

Виокремимо основні тези, що впливали з доповідей та в ході їх обговорення.

Конкуренція в банківській сфері — об’єктивне явище еволюції світової фінансово-кредитної системи, зумовлене зростанням потреб суспільства в капіталізації вільних грошових коштів. Банківські послуги не мають конкурентоспроможних та небанківських за своєю суттю замінників, що підвищує привабливість банківської сфери для підприємництва і є чинником живлення в ній конкурентних відносин.

Проблема оцінки і забезпечення конкурентоспроможності банківської системи може бути вирішена лише за умови обґрунтованого визначення меж конкурентного ринку і з’ясування кількості та складу діючих на ньому контрагентів.

Ключовою складовою забезпечення конкурентоспроможності еко-

номіки та банківської системи зокрема має бути державне визначення довгострокової стратегії розвитку відповідного сектору економіки, створення сприятливого конкурентного середовища, забезпечення рівних прав для всіх суб’єктів ринку, контроль за дотриманням антимонопольного законодавства.

У президії конференції.

Основна причина консолідації світових ринків і злиття банків полягає в *необхідності концентрації фінансового і банківського капіталу*. Наслідком банківської консолідації може стати зсув структури загальних активів на користь великих банків. Уже сьогодні можна спостерігати відповідні структурні зміни і в банківській галузі України. Нині в нашій країні почали створюватися умови для формування олігопольної банківської галузі. За 15 років існування банківська система України перетворилася зі сфери з рівними для всіх можливостями на галузь, у якій доволі високу ефективність і стабільність можуть мати лише банки з балансовим капіталом не менше 240—280 млн. грн. Якщо в найближчі рік-два акціонери багатьох банківських установ, а також законодавці не вживуть певних заходів щодо цивілізованого укрупнення, то цілком імовірний крах значної кількості малих банків. На думку учасників конференції, в Україні мало б бути не 193 банки, як сьогодні, а приблизно 65—70.

Основним принципом удосконалення системи регулювання банківської діяльності і банківського нагляду є *впровадження міжнародно визаних норм та міжнародного досвіду з урахуванням особливостей організації та функціонування українського ринку банківських послуг*. Це передбачає суттєвий розвиток змістових підходів у процесі здійснення нагляду. Насамперед необхідно: забезпечити права кредиторів, передусім — право вимоги, забезпечене заставою; удосконалити правові механізми ліквідації кре-

дитних установ, у яких відкликано ліцензії на здійснення банківських операцій; створити правові механізми конкуренції та попередження дій, спрямованих на обмеження свободи комерційної діяльності в банківській сфері; спростити процедури злиття та поглинання банків; створити правові умови для ширшого застосування в банківській справі сучасних електронних технологій.

Серед стримуючих чинників подальшого стабільного розвитку та ефективного функціонування банків нині є недостатній рівень їх капіталу. Для *підвищення рівня капіталізації за рахунок надходження національних інвестицій* слід сприяти легалізації некримінальних капіталів; законодавчо передбачити “податкові преференції” на інвестиції в банківський капітал; сприяти виходу акцій банків на фондовий ринок; законодавчо забезпечити правовий захист міноритарних акціонерів; сприяти залученню коштів населення в капітал банків.

Одним із факторів підвищення конкурентоспроможності національної банківської системи в умовах інтеграційних процесів є *підвищення прозорості інформації* про діяльність банків та полегшення доступу до неї, що є одним із завдань НБУ. У подальшому доцільно розкривати методики розрахунку основних показників, які адресуються широкому колу користувачів.

Сформовані банками системи *управління ризиками повинні не лише забезпечувати ефективний захист від прийнятих ризиків, а й мати превентивний характер*, здійснюючи активний вплив на визначення конкретних напрямів діяльності кредитних організацій.

В умовах зростання банківської конкуренції в операціях із підприємствами та установами реального сектору економіки особливого значення набуває управління кредитним ризиком та ризиком ліквідності, а також координація управління ними. Актуальним залишається питання управління ринковими, операційними, правовими ризиками, а також ризиками недотримання вимог інформаційної безпеки.

За підсумками роботи конференції розроблено відповідні рекомендації, які будуть надіслані зацікавленим установам і науково-дослідницьким центрам.

□

За матеріалами конференції
підготував **Андрій Пануша**,
“Вісник НБУ”.

**Володимир
Харченко**

Начальник управління методології роздрібних платежів департаменту платіжних систем Національного банку України

**Роман
Капралов**

Економіст відділу методології та організації масових електронних платежів управління методології роздрібних платежів департаменту платіжних систем Національного банку України

Пілотний проект/

“Електронний студентський квиток” — перший крок до впровадження “соціальної картки”

У вересні 2006 року Міністерством освіти і науки України спільно з Національним банком України розпочато експеримент із впровадження інформаційно-аналітичної системи обліку та відшкодування пільг, що надаються студентам вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації та учням професійно-технічних училищ України на основі електронного студентського квитка єдиного зразка з використанням технології Національної системи масових електронних платежів (надалі — НСМЕП) і державної інформаційно-виробничої системи “Освіта”. Системою передбачено впровадження багатofункціонального електронного студентського квитка єдиного зразка з використанням технології НСМЕП, який поєднує в собі функції студентського квитка та банківської платіжної картки.

Участь у пілотному проекті впровадження електронного студентського квитка взяв ряд вузів із різних областей України. На першому його етапі трьома банками, які беруть участь в експерименті, емітовано майже 11 тис. електронних студентських квитків.

Впровадження електронного студентського квитка із соціальною складовою є першим кроком до відпрацювання технології “соціальної картки”, над створенням якої Національний банк працює спільно з низкою міністерств та відомств.

ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ЗАВДАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ВИРОБНИЧОЇ СИСТЕМИ “ОСВІТА”

Нині в галузі освіти і науки України успішно працює державна інформаційно-виробнича система “Освіта” (надалі — ІВС “Освіта”). Її функціонування регламентується постановою Кабінету Міністрів України від 05.07.2004 р. № 841. У структурі ІВС “Освіта” діє 8 000 вузів, які займаються збором, аналізом, передачею інформації стосовно освітянської діяльності навчальних закладів, даних про їх студентів, учнів та випускників, виготовленням документів про освіту, студентських та учнівських квитків.

ІВС “Освіта” створена на базі автоматизованої системи “Диплом”, яка функціонувала у режимі промислової експлуатації з липня 1998 року, і спрямована на її вдосконалення та розвиток.

Головною метою розроблення ІВС “Освіта” є створення ефективного автоматизованого комплексу для інформаційного забезпечення аналізу кількісного та якісного складу фахівців, які забезпечують життєдіяльність країни, прогнозування та вироблення управлінських рішень у сфері освіти для змін

складу фахівців відповідно до загальнодержавних пріоритетів розвитку економіки країни.

Державна інформаційно-виробнича система “Освіта” складається з комплексу адміністративних, програмних та апаратних засобів, які на основі сучасних інформаційних технологій забезпечують створення єдиного інтегрованого інформаційного середовища України в галузі освіти.

Ця система допомагає створити єдину інформаційну інфраструктуру щодо оброблення даних про освіту, забезпечити їх достовірність і цілісність, створити надійні механізми захисту інформації та обмеження доступу до неї. Засоби захисту інформації від несанкціонованого доступу одержують сертифікати ДСТСЗІ Служби безпеки України.

В основу розроблення і впровадження ІВС “Освіта” покладено спосіб маркування й ідентифікації документів у галузі освіти як інформації, що міститься в централізованому банку даних і частково відтворена на пластиковій картці документа. Цим способом маркування передбачено відтворення на пластикових картках інформаційної частини документа, зчитування і наступне зіставлення з даними, що утримуються в централізованому банку даних. Такий підхід

об'єднує в єдине інтегроване інформаційне середовище всі навчальні заклади й органи управління в системі освіти, а також забезпечує інформаційну взаємодію ІВС "Освіта" з іншими системами інформаційних ресурсів України.

Головне призначення зазначеної системи полягає у забезпеченні діяльності Міністерства освіти і науки України, закладів та організацій щодо комплексу робіт з інформаційної підтримки функціонування навчальних закладів та підрозділів міністерства, з надання інформаційно-довідкових послуг державним органам, підприємствам, а також зі створення та обліку документів у галузі освіти.

Відповідно до призначення головними завданнями ІВС "Освіта" є:

- створення ефективного автоматизованого комплексу для вироблення управлінських рішень у галузі освіти в Україні;

- створення ефективного автоматизованого комплексу для управління вищим навчальним закладом у складі типової АС "Вищий навчальний заклад";

- створення та супроводження єдиної бази даних навчальних закладів України;

- створення та супроводження єдиної бази даних учнів та студентів в Україні;

- впровадження реєстру вищих, професійно-технічних та загальних середніх навчальних закладів;

- отримання та аналіз інформації щодо діяльності освітніх закладів України;

- підтримка ведення інформаційної бази Міністерства освіти і науки України щодо документів у галузі освіти, їх власників та методичної бази аналізу фахового складу населення;

- упорядкування процедур надання відповідно до чинного законодавства пільг учням та студентам;

- автоматизація збору та збереження інформації, що стосується документів у галузі освіти;

- автентифікація інформації на різних етапах збору й обробки даних в ІВС "Освіта";

- підвищення рівня захисту від підробок документів у галузі освіти;

- централізація та вдосконалення процесу виготовлення документів у галузі освіти, а також дублікатів їх пластикових карток у випадках втрати або пошкодження;

- забезпечення цілісності, достовірності й актуалізації інформації щодо виготовлених документів у галузі освіти;

- ідентифікація виготовлених ІВС "Освіта" документів у галузі освіти;

- отримання статистичних даних, надання необхідної статистичної інформації державним органам та підприємствам;

— забезпечення захисту інформації від несанкціонованого доступу відповідно до вимог чинного законодавства.

ЕЛЕКТРОННИЙ СТУДЕНТСЬКИЙ КВИТОК: ПЕРЕДУМОВИ ВПРОВАДЖЕННЯ

Студентський квиток нині є багатофункціональним документом, котрий використовується для:

- ідентифікації студента навчального закладу (у тому числі під час отримання ним пільг);

- отримання його власником допуску на територію навчального закладу, гуртожитку, спортивного комплексу навчального закладу та інших об'єктів;

- отримання дозволу на користування бібліотекою разом із читацьким квитком або замість нього;

- отримання доступу до інформаційних ресурсів Автоматизованої системи керування "Вищий навчальний заклад" згідно з правами доступу тощо.

Водночас загальноприйнята форма студентського квитка нині вже не відповідає сучасним вимогам, зокрема:

- студентський квиток повинен видаватися на весь період навчання;

- необхідно подовжувати термін дії пільг, які надаються відповідно до законодавства;

- необхідно чітко відстежувати надані пільги та їх відшкодування з держбюджету;

- необхідно зберігати на картці конфіденційну (значну за обсягом) інформацію про студента.

Вирішити ці проблеми нині можна за допомогою технології застосування смарт-карток, які в ролі носія інформації використовують умонтований мікропроцесор (чип-модуль).

ОБґРУНТУВАННЯ ВИБОРУ ТЕХНОЛОГІЇ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЕКТУ

На сьогодні в Україні однією з найсучасніших і водночас доволі поширених, захищених і гнучких систем, що використовують смарт-картки, є Національна система масових електронних платежів. Картка НСМЕП може містити не лише платіжні (банківські) додатки, а й інші нефінансові додатки та додаткові дані (ідентифікаційні, податкові, соціальні, транспортні, страхові, лояльності тощо). Важливо також те, що завдяки використанню в НСМЕП сучасних алгоритмів захисту даних інформація (у тому числі в картці) надійно захищена від несанкціонованого доступу, підробки та порушення її цілісності.

Використання смарт-картки НСМЕП надає можливість видавати електронний студентський квиток на весь термін навчання студента (до 5 років) та оперативно змінювати інформацію в картці щодо терміну дії студентського квитка та пільг його держателя (з проїзду на транспорті тощо), а також блокувати його використання в разі втрати чи викрадення.

Крім власне самої картки, в рамках технології НСМЕП було запропоновано систему збору, оброблення та обліку інформації щодо отримання і відшкодування пільг, котрі надаються студентам та учням професійно-технічних училищ.

Переваги смарт-картки і технології НСМЕП взяли гору під час вибору носія і технології для реалізації проекту "Електронний студентський квиток".

МЕТА Й ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ ПРОЕКТУ

Метою проекту є розроблення та впровадження в галузі освіти й науки України інформаційно-аналітичної системи обліку та відшкодування пільг, що надаються студентам вищих навчальних закладів I—IV рівнів акредитації та учням професійно-технічних училищ, на основі електронного студентського квитка єдиного зразка з використанням технології НСМЕП і державної ІВС "Освіта".

Роботи за проектом виконуються на виконання пункту 7 заходів щодо реалізації Концепції поширення безготівкових розрахунків із використанням спеціальних платіжних засобів, схваленої постановою Кабінету Міністрів України і Національного банку України від 26.05.2006 р. № 753, шляхом створення умов для розбудови та розвитку найважливіших сфер електронного інформаційного суспільства, а саме: сфер освіти, соціального забезпечення, грошових розрахунків тощо.

Засоби реалізації проекту дадуть можливість поширити його на інші сфери обслуговування пільгових категорій населення України.

Основними завданнями цього проекту є:

- розроблення та впровадження в галузі освіти і науки України електронного студентського квитка єдиного зразка на базі платіжної картки і технології НСМЕП та державної ІВС "Освіта";

- впровадження інформаційно-аналітичної системи обліку та відшкодування пільг, що надаються студентам вищих навчальних закладів I—IV рівнів акредитації та учням професійно-технічних училищ (надалі — інформаційно-аналітична система), на основі технології державної ІВС "Освіта" та НСМЕП.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ, ТЕХНІЧНІ І ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПОБУДОВИ СИСТЕМИ “ЕЛЕКТРОННИЙ СТУДЕНТСЬКИЙ КВИТОК”

Система “Електронний студентський квиток” базується на існуючих інфраструктурах НСМЕП та ІВС “Освіта”. До її складу функціонально входять такі компоненти:

від НСМЕП:

1. Розрахунковий банк;
2. Центр генерації ключової інформації (ЦГКІ);
3. Центр управління ініціалізацією та персоналізацією карток;
4. Головний процесинговий центр (ГПЦ);
5. Центр системної підготовки карток (у частині системної підготовки службових карток);
6. Автоматизовані карткові системи (АКС) банків — членів НСМЕП;
7. Термінальне обладнання;

від державної ІВС “Освіта”:

1. Виробник карток (із центром системної підготовки ЕСК);
2. Соціальний процесинговий центр (СПЦ);
3. Автоматизовані робочі місця навчальних закладів (АРМ НЗ).

Система “Електронний студентський квиток” також має інформаційні зв’язки з відповідними автоматизованими системами надавачів послуг (автоматизована система продажу квитків Укрзалізниці тощо).

Взаємовідносини в системі між навчальними закладами та банками-емітентами НСМЕП, ГПЦ і СПЦ, платіжною організацією НСМЕП і виробником карток, еквайрами НСМЕП і надавачами послуг (наприклад, Укрзалізниця) будуються на договірних засадах.

ТЕХНІЧНІ АСПЕКТИ ПОБУДОВИ СИСТЕМИ

Для реалізації проекту використовуються існуючі та нові (які необхідно створити) програмно-технічні засоби (надалі — ПТЗ) державної ІВС “Освіта” і НСМЕП.

З боку НСМЕП використовуються такі доопрацьовані ПТЗ:

- платіжна картка НСМЕП із розширеною функціональністю (з додатком “Електронний студентський квиток”);
- АКС, що забезпечує оброблення розширеної транзакції;
- термінальне обладнання, що забезпечує виконання платежів із наданням пільг.

Інші компоненти та ПТЗ НСМЕП є типовими для неї.

Головним ідентифікаційним інструментом системи є електронний студентський квиток (надалі — ЕСК) на базі платіжної картки НСМЕП, що забезпечує виконання функцій посвідчення особи (у тому числі електронного) та банківської платіжної картки. ЕСК містить у графічному вигляді номер ЕСК, фотографію держателя, його прізвище, ім’я та по батькові тощо. ЕСК містить в електронному вигляді інформацію щодо номера ЕСК, держателя ЕСК, терміну дії ЕСК, пільг та термінів їх дії, ідентифікатора навчального закладу тощо. Платіжна картка НСМЕП містить типові платіжні додатки НСМЕП (чек та/або гаманець).

АКС емітента платіжних карток НСМЕП з ідентифікаційним додатком ЕСК забезпечує оброблення розширеної транзакції, що формується термінальним обладнанням НСМЕП під час виконання операції платежу з наданням пільги із застосуванням такої картки.

Термінальне обладнання НСМЕП забезпечує виконання платежів із наданням пільг, формування розширених транзакцій щодо цих операцій та обмін інформацією з касовими системами надавачів пільгових послуг.

З боку державної ІВС “Освіта” використовуються:

- СПЦ;
- АРМ НЗ;
- база даних студентів.

За результатами виконання операцій платежу з наданням пільг відповідна інформація надходитиме через банк-емітент до СПЦ, що веде автоматизований облік фактично наданих послуг пільговикам. Після обробки отриманих даних він формує та надає відповідні звіти органам виконавчої влади (Міністерство освіти і науки України) та надавачам цих послуг (Укрзалізниця), що використовуються для виконання розрахунків між ними за їх фактичними обсягами.

Облік ведеться СПЦ персоналізовано за кожним держателем ЕСК (за номером платіжної картки НСМЕП та номером ЕСК). База даних відповідності номерів ЕСК даним держателя ЕСК і номера платіжної картки НСМЕП формується на етапі виробництва ЕСК і ведеться СПЦ.

ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПОБУДОВИ СИСТЕМИ

Для реалізації проекту використовуються існуючі та нові технології державної ІВС “Освіта” і НСМЕП.

За допомогою технології та ПТЗ державної ІВС “Освіта” здійснюється облік і ведення ЕСК, оброблення та аналіз

інформації щодо отриманих їх держателями пільг тощо.

За допомогою технології та ПТЗ НСМЕП здійснюється запис у картку необхідної інформації, збір інформації щодо отриманих держателями ЕСК пільг, обслуговування держателів ЕСК за платіжними додатками цих карток тощо.

З боку НСМЕП, окрім уже працюючих технологій, використовується також нова технологія розширеної транзакції НСМЕП. Ця транзакція має розширену структуру, що дає змогу включати в транзакцію необхідну кількість додаткових даних про операцію із застосуванням картки, які формуються, як правило, АРМ касових систем і надходять у термінал за протоколом зв’язку терміналу із зовнішніми системами (“касовий протокол”). Ці додаткові дані про операцію із застосуванням картки у складі розширеної транзакції через ГПЦ НСМЕП надходять до СПЦ, де й обробляються.

Взаєморозрахунки в системі за операціями із застосуванням платіжних додатків карток здійснюються за типовою технологією НСМЕП через розрахунковий банк НСМЕП (ОПЕРУ Національного банку України) за допомогою Системи електронних платежів Національного банку (надалі — СЕП), компенсація пільг за надані послуги з пільгами між органами виконавчої влади та надавачами цих послуг здійснюється позасистемними засобами.

Інформаційна взаємодія між АКС банку — емітента карток та СПЦ здійснюється через ГПЦ НСМЕП із використанням загальнодоступних каналів зв’язку, захист інформації в каналах здійснюється криптографічними засобами. Достовірність, підтвердження авторства, конфіденційність, цілісність даних за пільговими платежами, які надходять до СПЦ, забезпечується засобами, котрі розробляються, розповсюджуються й обслуговуються в межах НСМЕП. Дані за пільговими платежами, що передаються до СПЦ, не містять конфіденційної інформації про особу пільговика.

Соціальний процесинговий центр накопичує дані за наданими пільгами, формує та надає Міністерству освіти і науки України та Укрзалізниці відповідні звіти. Отримання даних про використані держателем ЕСК пільги здійснюється СПЦ.

ЕТАПИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЕКТУ

Проєкт за його основними завданнями можна умовно поділити на дві частини: перша — впровадження електронного студентського квитка й обслуговування за ним, друга — створення інформаційно-аналітичної системи обліку та відшкодування пільг. Виконання першої

частини проекту за часом передусе другий і може розглядатися також як окреме завершення.

Етапи та строки реалізації проекту визначаються планом заходів щодо його реалізації. Планом передбачено виконання робіт у такій послідовності:

1-й етап. Емісія електронних студентських квитків із використанням технології НСМЕП;

2-й етап. Впровадження підсистеми обслуговування за електронними студентськими квитками в установах Укрзалізниці (з функціями надання знижки на вартість проїзду).

3-й етап. Впровадження інформаційно-аналітичної системи обліку та відшкодування пільг під час обслуговування за електронними студентськими квитками.

ПОТОЧНИЙ СТАН РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЕКТУ “ЕЛЕКТРОННИЙ СТУДЕНТСЬКИЙ КВИТОК”

На початку експерименту було передбачено, що на етапі впровадження зазначеного пілотного проекту в 2006-2007 рр. емісія електронних студентських квитків становитиме близько 10 000 шт.

На сьогодні завершено перший етап впровадження пілотного проекту “Електронний студентський квиток”, яким передбачалося проведення емісії електронних студентських квитків та видача їх студентам.

Участь у пілотному проекті впровадження електронного студентського квитка взяв ряд вузів із різних областей України, зокрема НТУУ “Київський політехнічний інститут”, Національний транспортний університет, Київський національний університет технологій та дизайну, Львівський та Харківський інститути банківської справи Університету банківської справи Національного банку України, Українська академія банківської справи Національного банку України.

Емісію електронних студентських квитків здійснюють банки — члени НСМЕП — АБ “Експрес-банк”, АКБ

“Імекс-банк”, ВАТ АБ “Столичний”. На першому етапі пілотного проекту емітовано майже 11 тис. електронних студентських квитків (див. таблицю).

Виготовляє електронні студентські квитки Державний центр прикладних інформаційних технологій Міністерства освіти і науки України спільно з Науковим дослідним інститутом прикладних інформаційних технологій Кібернетичного центру Національної академії наук України.

Після завершення першого етапу розпочато другий етап пілотного проекту, яким передбачено впровадження системи обслуговування “Електронних студентських квитків” в установах Укрзалізниці з функціями надання автоматизованої знижки на вартість проїзду.

ОСОБЛИВОСТІ ЕЛЕКТРОННИХ СТУДЕНТСЬКИХ КВИТКІВ — ПЛАТІЖНИХ КАРТОК НСМЕП

“Електронні студентські квитки”, які використовуються під час проведення експерименту, містять таку графічну інформацію:

1. Персональні дані студента:

— прізвище, ім'я, по батькові та цифрову фотографію студента;

— назву навчального закладу, факультету (відділення), структурного підрозділу, форми навчання, групи (за наявності незмінної назви групи у навчальному закладі) студента;

— термін дії, серію та номер електронного студентського квитка;

— індивідуальний штрих-код квитка та додаткову інформацію навчального закладу (на вимогу навчального закладу);

2. Інформацію банка-емітента:

— торговельну марку НСМЕП;

— логотип банку-емітента;

— назву банку-емітента;

— банківський номер платіжної картки.

“Електронні студентські квитки” містять також електронну інформацію з ідентифікаційним додатком “Студентський квиток”, яка надійно зберігається в чіпі картки, у тому числі:

Лицьовий бік електронного студентського квитка.

Зворотний бік електронного студентського квитка.

— файл загальних параметрів студента;
— файл записів щодо пільг;
— файл коду платіжної одиниці, в якій надаються пільги, тощо.

У проекті використовуються картки з чіп-модулями сімейства SLE66CxxP (картки НСМЕП-2 з операційною системою УкрКОС v.2.0 та програмами додатків УкрКОІН v.2.0), які мають високий ступінь захисту трансакцій за рахунок використання TDES криптографічних алгоритмів.

ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ СИСТЕМИ

Після закінчення реалізації пілотного проекту буде проаналізовано його результати. В разі успіху проект буде поширено на інші навчальні заклади України.

Досвід впровадження та роботи системи (у тому числі інформаційно-аналітичної системи обліку та відшкодування пільг) може бути запропонований Міністерству праці та соціальної політики України та Міністерству транспорту і зв'язку України для застосування у разі впровадження в Україні соціальної картки для обліку пільг, що надаються пільговим категоріям населення відповідно до законодавства України.

Технологія “Електронного студентського квитка” розглядається в рамках технології “Соціальної картки”. Отже, проект впровадження “Електронного студентського квитка” можна вважати першим кроком на шляху втілення в життя програми впровадження “Соціальної картки” із використанням технології НСМЕП.

Дані про випуск електронних студентських квитків

№ п/п	Вищий навчальний заклад	Місто	Кількість емітованих електронних студентських квитків
1	НТУУ “Київський політехнічний інститут”	Київ	5 142
2	Національний транспортний університет	Київ	1 784
3	Київський національний університет технологій та дизайну	Київ	1 891
4	Харківський інститут банківської справи УБС НБУ	Харків	140
5	Львівський інститут банківської справи УБС НБУ	Львів	1 206
6	Українська академія банківської справи НБУ	Суми	384
Усього			10 547

Дослідження/

Оцінка вартості облігацій з урахуванням ризику неплатежу

**Леонід
Долінський**

Доцент кафедри економіко-математичних методів Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана. Кандидат економічних наук

**Андрій
Галкін**

Здобувач кафедри економіко-математичних методів Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана

Облігаційні схеми фінансування відіграють важливу роль у розвитку економіки. Це пояснює науковий та практичний інтерес до проблеми моделювання параметрів облігаційних позик, зокрема до питання врахування кредитних ризиків при оцінці вартості облігацій.

Однією з важливих умов економічного розвитку держави є активно функціонуючий фондовий ринок. Український ринок цінних паперів перебуває на стадії становлення та має певні особливості, зумовлені специфікою національної економіки. Так, за даними Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку (ДКЦПФР), починаючи з 2005 року спостерігається чітка тенденція до зростання обсягів облігаційних позик та відповідно обсягів торгів облігаціями на українському фінансовому ринку (див. графік).

За станом на кінець 2006 року обсяг торгів облігаціями становив 77.32% від загального обсягу торгів на фондовій біржі “Перша фондова торговельна система” (ПФТС). Обсяг торгів боргових цінних паперів (корпоративні облігації, муніципальні облігації, ОВДП) на ПФТС за період січень—листопад 2006 року становив 17.766 млрд. грн. Можна стверджувати, що боргові цінні папери (насамперед облігації) є домінуючим сегментом організованого фондового ринку України.

Важлива роль, яку відіграють облігаційні схеми фінансування у розвитку економіки країни, пояснює науковий та практичний інтерес до проблеми моделювання параметрів облігаційних позик і зокрема до питання врахування кредитних ризиків при оцінці вартості облігацій.

Згідно із Законом “Про цінні папери та фондовий ринок” [1] в Україні дозволено розмішувати відсоткові, цільові та дисконтні облігації. Зазначимо, що навіть при відкритому випуску в багатьох випадках емісію цільових і дисконтних облігацій не можна вважати ринковою. Зазвичай такі облігації не мають вільного обігу на організованому фондовому ринку, оскільки випущені під конкретну схему фінансування (наприклад, так звані “будівельні” цільові облігації, що випускаються на квадратні метри житла у конкретному будинку). На нашу думку, в аспекті економіко-математичного моделювання доцільно розглядати насамперед ринкові інструменти, а саме процентні (купонні) облігації.

Нагадаємо класичну формулу для обчислення внутрішньої вартості купонної облігації з рівними купонними виплатами, що здійснюються через однакові проміжки часу:

$$V = \sum_{i=1}^n \frac{C}{(1+r)^i} + \frac{N}{(1+r)^n}, \quad (1)$$

де C — розмір купонної виплати;

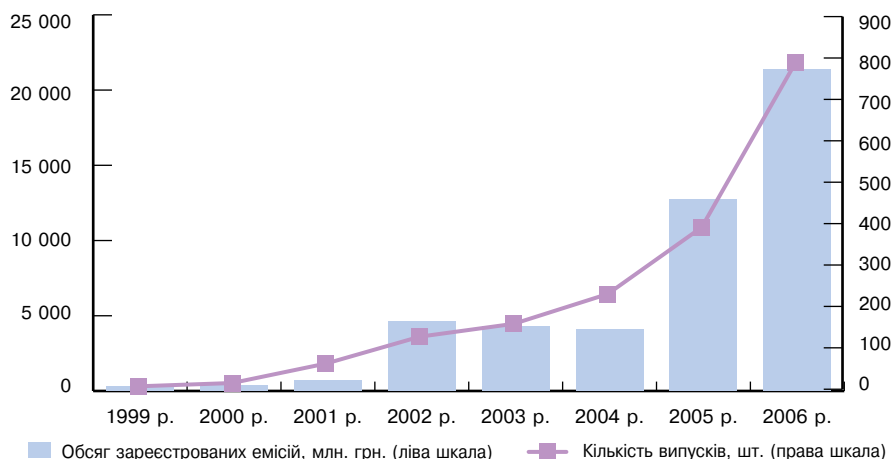
r — ставка дисконтування, приведена до розміру періоду здійснення виплат (місячна, квартальна, піврічна, річна);

N — номінал облігації;

n — кількість купонних виплат.

Цю класичну формулу (1) шляхом додавання членів геометричної прогресії

Динаміка випуску облігацій в Україні за 1999–2006 рр.

можна привести до такого виразу:

$$V = \frac{C}{r} \times (1 - (1+r)^{-n}) + N \times (1+r)^{-n} = \frac{C}{r} + \left(N - \frac{C}{r}\right) \times (1+r)^{-n}. \quad (2)$$

З використанням другої особливої граници та її наслідків можна здійснити такі перетворення:

$$\lim_{r \rightarrow 0} (1+r) = e^r.$$

Тоді при малих значеннях ставки дохідності r справедливим є такий вираз:

$$(1+r)^{-n} = e^{-rn}. \quad (3)$$

Враховавши рівняння (3) у формулі (2), отримаємо вираз для обчислення внутрішньої вартості купонної облигації:

$$V = \frac{C}{r} + \left(N - \frac{C}{r}\right) \times e^{-rn}. \quad (4)$$

Така заміна часто використовується у працях західних учених, зокрема у [2]. В умовах, коли річна ставка дисконтування становить близько 4–6%, така заміна справді є коректною. Нехай ставка дисконтування за рік становить 6%, виплати за облигацією здійснюються щомісячно, тоді відповідна ставка дисконтування $r = 0.005$, кількість періодів виплат $n = 36$. Зробимо обчислення для визначення коректності проведення заміни (3):

$$\frac{1}{(1+0.005)^{36}} \approx 0.8356.$$

$$e^{-0.005 \times 36} \approx 0.8352.$$

Із наведеного прикладу видно, що розбіжність результатів становить приблизно 0.04%

Проаналізуємо можливість проведення описаної заміни в сучасних українських умовах. Річна ставка дисконтування у нашій країні сьогодні становить у середньому 12–15%. Найчастіше за вітчизняними купонними облигаціями передбачаються щоквартальні виплати. Нехай випущено облигацію строком на 2 роки зі щоквартальними виплатами ($n = 8$). Річна ставка дисконтування становить 12%, а відповідна щоквартальна ставка $r = 0.03$. Тоді:

$$\frac{1}{(1+0.03)^8} \approx 0.7894.$$

$$e^{-0.03 \times 8} \approx 0.7866.$$

Відповідно похибка такої заміни становить 0.35%. Розбіжність результатів зростатиме зі збільшенням кількості виплат n . Проте якщо виплати будуть щомісячними, тобто відповідна місячна ставка дисконтування r буде нижчою, точність результатів зросте.

Отже, незважаючи на те, що результати є точнішими за меншої ставки дисконтування, заміну (3) можна використати й у вітчизняних умовах

при щомісячних виплатах або за відносно невеликої кількості купонних виплат.

Як уже зазначалося, одним із основних аспектів визначення вартості облигацій в умовах трансформаційної економіки України є оцінка та врахування ризику неплатежу (або кредитного ризику) за цим борговим зобов'язанням.

Однією з основних кількісних характеристик оцінки ступеня ризику дефолту є ймовірність неплатежу або навпаки — ймовірність його відсутності. Вартість облигації з урахуванням ризику неплатежу (дефолту) можна визначити так:

$$V^* = V \times P, \quad (5)$$

де V — внутрішня вартість облигації; P — ймовірність відсутності дефолту протягом усього строку існування облигації.

Під дефолтом ми розуміємо неспроможність емітента вчасно та в повному обсязі погасити необхідні виплати за облигацією. Частота настання дефолту за певною облигацією, що визначається частотою нестачі в емітента коштів для оплати, є величиною сталою для даного емітента, даного боргового зобов'язання та відповідних розмірів і періодичності виплат.

Дефолт за купонною облигацією можна змодельовувати на основі пуассонівського потоку подій [3]. Обґрунтуємо можливість моделювання настання дефолту за купонною облигацією за допомогою пуассонівського процесу. За механізмом купонної облигації передбачається періодичне здійснення n купонних виплат, що являють собою здійснення n експериментів. У будь-якому з періодів здійснення купонних виплат можливе настання неплатежу, причому момент настання такої події є випадковим. Можливість виникнення несплати на певному етапі залежить лише від фінансових можливостей емітента у цей момент часу, а не від того, що було в минулому. Стосовно стаціонарності описуваного процесу, як зазначалося, інтенсивність виникнення стану неплатоспроможності емітента є сталою для кожного емітента й відповідної облигації.

У загальному вигляді для пуассонівського потоку ймовірність появи випадкової події k разів протягом проміжку часу t обчислюється за формулою:

$$P_k(t) = \frac{(\lambda t)^k}{k!} \times e^{-\lambda t}, \quad (6)$$

де λ — інтенсивність потоку.

Показник інтенсивності λ є основною характеристикою потоку та ви-

значає частоту появи випадкової події за одиницю часу.

Відповідно до виразу (6) ймовірність відсутності випадкової події дефолту ($k = 0$) протягом усього строку дії облигації (протягом n купонних виплат) для пуассонівського потоку можна визначити за формулою:

$$P = e^{-\lambda t}, \quad (7)$$

де λ — інтенсивність неплатежу.

Опишемо застосування характеристики інтенсивності λ для купонних облигацій. У даному випадку показник λ характеризує можливу частоту настання випадкової події дефолту стосовно погашення виплат за певною купонною облигацією. Важливим аспектом визначення інтенсивності λ є його відповідність прийнятому розміру періоду здійснення купонних виплат. Наприклад, якщо купони за цінним папером виплачуються щоквартально, то і період дослідження необхідно розбивати на квартали.

Показник інтенсивності λ можна визначити двома шляхами.

1. За експертним методом експерт вивчає дані, що характеризують платоспроможність емітента, і спираючись на свій досвід, знання та проведенний аналіз платоспроможності емітента, встановлює рівень λ відповідно до спроможності емітента погасити купонні виплати і номінал облигації.

Наведемо невеликий числовий приклад. Нехай випущено купонну облигацію строком на 4 квартали зі щоквартальними купонними виплатами. Проаналізувавши дані щодо платоспроможності емітента, експерт встановив $\lambda = 1/20$. Тоді ймовірність відсутності дефолту за даним борговим зобов'язанням становить:

$$P = e^{-\frac{1}{20} \times 4} \approx 0.82.$$

Необхідно наголосити, що будь-яка експертна оцінка містить елемент суб'єктивності, тому розглянемо інший спосіб визначення параметра інтенсивності λ .

2. Другий шлях визначення інтенсивності λ передбачає проведення об'єктивного ретроспективного аналізу даних, що стосуються передусім наявних у емітента коштів для здійснення купонних виплат і погашення номіналу. Основним показником, що характеризує можливість емітента погасити виплати за цінним папером, ми вважаємо показник *чистого операційного доходу (ЧОД)*. Оскільки ЧОД — це дохід підприємства після забезпечення його життєдіяльності (відтворення), то можна сказати, що на погашення виплат за облигацією немож-

ливо виділити суму коштів, більшу за чистий операційний дохід емітента.

Отже, для визначення λ з урахуванням розміру періоду здійснення купонних виплат (місяць, квартал, півріччя, рік) проводять аналіз ЧОД за попередні періоди й обчислюють, у скількох періодах відносно загальної кількості періодів аналізу величина ЧОД була меншою за відповідні виплати за облігацією. Параметр λ є відношенням числа періодів неплатоспроможності емітента за даним борговим зобов'язанням до загальної числа періодів ретроспекції.

Наведемо приклад для пояснення описаного механізму. Нехай випущено облігацію строком на один рік зі щомісячними купонними виплатами. Для визначення λ проаналізуємо дані стосовно обсягу ЧОД емітента за чотири попередні роки та порівняємо їх із розміром виплат за облігацією. Проведений аналіз засвідчив, що в одному із 48 періодів ретроспекції ЧОД емітента був меншим за обсяг необхідних виплат. Відповідно $\lambda = 1/48$. Тоді ймовірність відсутності дефолту за даним борговим зобов'язанням становить:

$$P = e^{-\frac{1}{48} \times 12} \approx 0.78.$$

Основним питанням, яке необхідно вирішити при застосуванні цього методу, є визначення глибини ретроспекції. Адже при збільшенні кількості періодів купонних виплат необхідно обирати доволі велику кількість періодів даних щодо ЧОД емітента. На жаль, часто неможливо збільшити глибину ретроспекції в умовах української економіки, адже сучасна історія більшості вітчизняних підприємств налічує лише кілька років. Крім того, збільшення кількості періодів ретроспекції може призвести до зниження точності результатів у зв'язку з тим, що дані стосовно платоспроможності емітента включатимуть застарілу інформацію.

Сформулюємо задачу визначення глибини ретроспективного аналізу: скільки необхідно взяти періодів спостереження l , аби із надійністю α стверджувати, що відносна частота виникнення неплатоспроможності (коли ЧОД є меншим за розмір виплати щодо облігації) $W(A)$ дорівнюватиме λ з допустимою похибкою ε .

Для розв'язання описаної задачі визначення кількості періодів ретроспекції для отримання певної інтенсивності потоку подій при заданому рівні надійності використаємо теорему Бернуллі та застосуємо до неї

нерівність Чебишева. Згідно із теоремою Бернуллі [4] якщо ймовірність появи випадкової події A у кожному з l незалежних експериментів є величиною сталою і дорівнює p , то при необмеженому збільшенні числа експериментів $l \rightarrow \infty$ ймовірність відхилення відносної частоти появи випадкової події $W(A)$ від імовірності p , взятої за абсолютною величиною на ε ($\varepsilon > 0$), прямуватиме до одиниці зі зростанням l . Або у формалізованому вигляді:

$$\lim_{l \rightarrow \infty} P(|W(A) - p| < \varepsilon) = 1 \quad (8)$$

згідно з уведеними позначеннями.

Застосувавши нерівність Чебишева для теореми Бернуллі, отримаємо:

$$P(|W(A) - p| < \varepsilon) \geq 1 - \frac{pq}{l\varepsilon^2}, \quad (9)$$

де $q = 1 - p$ — ймовірність відсутності події A .

Скориставшись наведеними виразами (8, 9), можна розв'язати задачу визначення необхідної кількості експериментів.

Сформулюємо таку задачу: скільки необхідно здійснити експериментів l , аби з надійністю α стверджувати, що відносна частота появи випадкової події $W(A)$ дорівнюватиме λ з допустимою похибкою ε .

Виходячи з наведених вище співвідношень, маємо:

$$P(|W(A) - \lambda| < \varepsilon) = 1 - \frac{\lambda(1-\lambda)}{l\varepsilon^2}. \quad (10)$$

Звідси:

$$\alpha = 1 - \frac{\lambda(1-\lambda)}{l\varepsilon^2}. \quad (11)$$

Тоді

$$l = 1 - \frac{\lambda(1-\lambda)}{(1-\alpha)\varepsilon^2}. \quad (12)$$

Отриманий вираз (12) дає змогу обчислити необхідну кількість періодів спостереження за ЧОД емітента з метою визначення рівня інтенсивності λ згідно зі сформульованою задачею визначення глибини ретроспекції.

Наведемо числовий приклад визначення кількості періодів ретроспекції.

Нехай випущено облігацію строком на 12 місяців зі щомісячними купонними виплатами. Проаналізовано дані стосовно обсягу ЧОД емітента за три попередні роки. На основі порівняння ЧОД з обсягами виплат за облігацією визначено λ . Проведений аналіз засвідчив, що в одному із 36 періодів ретроспекції ЧОД емітента був меншим за обсяг необхідних виплат. Відповідно $\lambda = 1/36 \approx 0.0278$. Визначимо, скільки необхідно взяти періодів спостереження l для отримання точного рівня λ із заданою надійністю $\alpha = 0.9$ та допустимою похибкою $\varepsilon = 0.05$.

Згідно з виразом (12) отримаємо:

$$l = \frac{0.0278 \times (1 - 0.0278)}{(1 - 0.9) \times 0.05^2} \approx 108.$$

Отже, аби отримати точний рівень λ , що відхилятиметься від значення $\lambda = 1/36$, не більш як на $\varepsilon = 0.05$ із заданою надійністю $\alpha = 0.9$, необхідно проаналізувати дані за 108 місяців, або за 9 років діяльності емітента.

За наявності таких даних потрібно проаналізувати дані стосовно щомісячного обсягу ЧОД емітента за дев'ять попередніх років та обчислити відповідне значення параметра λ . Після цього можна розрахувати ймовірність відсутності дефолту на основі виразу (7).

Із наведеного числового прикладу зрозуміло, що основним недоліком цього методу є необхідність здійснювати спостереження за фінансовим станом емітента за великий проміжок часу. Ситуація особливо ускладнюється, якщо виплати за облігацією здійснюються рідше, ніж один раз на місяць, наприклад, раз на квартал або півріччя, адже тоді проаналізувати чистий операційний дохід емітента за відповідний проміжок часу практично нереально та й недоцільно.

Перейдемо до визначення внутрішньої вартості облігації з урахуванням кредитного ризику. Вартість облігації з урахуванням ризику неплатежу можна записати в такому вигляді:

$$V^* = \left(\frac{C}{r} + \left(N - \frac{C}{r} \right) \times \frac{1}{(1+r)^n} \right) \times e^{-\lambda n}. \quad (13)$$

А для тих випадків, коли можливо застосувати вираз (4), можна отримати таке рівняння:

$$V^* = \left[\frac{C}{r} + \left(N - \frac{C}{r} \right) \times e^{-m} \right] \times e^{-m} = \frac{C}{r} \times e^{-\lambda n} + \left(N - \frac{C}{r} \right) \times e^{-(r+\lambda)n}. \quad (14)$$

Наведемо числовий приклад застосування отриманих співвідношень.

Нехай випущено облігацію номіналом $N = 5000$ грн., купонні виплати $C = 50$ грн. та здійснюються щомісячно, строк обігу облігації $n = 6$ місяців, річна ставка дисконтування становить 12%, відповідно місячна ставка $r = 1\%$. На основі проведеного аналізу платоспроможності емітента обчислено інтенсивність дефолту $\lambda = 1/36$. Обчислимо вартість такої облігації з урахуванням кредитного ризику:

$$V^* = \left(\frac{50}{0.01} + \left(5000 - \frac{50}{0.01} \right) \times \frac{1}{(1+0.01)^6} \right) \times e^{-\frac{1}{36} \times 6} = 5188.41 \times 0.8465 \approx 4391.89 \text{ (грн.)}.$$

Оскільки ймовірність відсутності дефолту $P \approx 0.85$, вартість облігації з урахуванням ризику неплатежу становить 4391.89 грн.

Вартість такої облігації також мож-

на визначити на основі виразу (14):

$$V^* = \left[\frac{50}{0.01} + \left(5000 - \frac{50}{0.01} \right) \times e^{-0.01 \times 6} \right] \times e^{-\frac{1}{36} \times 6} = 5188.35 \times 0.8465 \approx 4391.85 \text{ (грн.)}$$

Оскільки виплати здійснюються щомісячно, то похибка при використанні заміни (3) є незначною, а відповідна вартість описаної облігації з урахуванням кредитного ризику, розрахована з використання виразу (14), становить 4391.85 грн.

Таким чином, отримані співвідношення (13)—(14) дають змогу скоригувати вартість облігації з урахуванням ризику неплатежу, що є особливо актуальним у сучасних українських умовах.

ВИСНОВКИ

Запропоновано підхід та отримано відповідні співвідношення для визначення вартості купонної облігації

з урахуванням ризику неплатежу. Розроблений підхід до моделювання та оцінки кредитного ризику облігацій на основі пуассонівського потоку має певні недоліки:

1) його не можна використовувати для коригування вартості безкупонних (безпроцентних) облігацій, оскільки у них відсутній потік виплат;

2) запропонована методологія має певні обмеження щодо практичного використання, які визначаються передусім складністю обчислення параметра інтенсивності дефолту λ та необхідністю здійснення спостережень за фінансовим станом емітента протягом надто великого для українських підприємств проміжку часу.

Зважаючи на зазначені недоліки запропонованого підходу, автори планують присвятити наступну працю розробці інших методів визначення

ймовірності дефолту, що дадуть змогу отримати прийнятніші для практичного застосування результати.

Література

1. Закон України “Про цінні папери та фондовий ринок” № 3480-IV від 23 лютого 2006 року.

2. Giesecke Kay. Credit risk modeling and valuation: an introduction. 24 October 2004 // Cornell University Ithaca NY.

3. Жлуктенко В.І., Наконечний С.І., Савіна С.С. Стохастичні процеси та моделі в економіці, соціології, екології: Навч.-метод. посібник. — К.: КНЕУ, 2002. — 226 с.

4. Жлуктенко В.І., Наконечний С.І., Савіна С.С. Теорія ймовірностей і математична статистика: Навч.-метод. посібник. У 2-х ч. — Ч. 1. Теорія ймовірностей. — К.: КНЕУ, 2000. — 304 с.

Теорія і практика/

Бухгалтерський облік в управлінні банком

Для сучасного етапу розвитку вітчизняної банківської системи характерні суттєві трансформаційні процеси у здійсненні діяльності, запровадженні нових видів банківських продуктів та послуг, розширенні сфери міжнародного співробітництва. За таких обставин, вважає автор статті, бухгалтерський облік нелогічно розглядати тільки як систему спостереження, вимірювання та реєстрації фактів фінансово-господарської діяльності банківської установи. Йдеться про необхідність розв'язання важливої практичної проблеми — забезпечення в межах системи бухгалтерського обліку потреб багатьох груп користувачів, інтереси яких істотно відрізняються.

Оперуючи системою рахунків бухгалтерського обліку в банках України та застосовуючи в обліковій процедурі основоположні принципи міжнародних стандартів фінансової звітності, вдалося забезпечити відображення у балансі банку реальних показників стану його активів, зобов'язань і капіталу. Втім, навіть достовірні дані, зафіксовані у звітності й узагальнені з використанням єдиних для всіх банків України принципів оцінки і розкриття інформації, не задовольняють потреби різнопланових користувачів ані за обсягом, ані за змістом.

Тому слід вести мову про формування інформаційно-аналітичної інфраструктури банку, в центрі якої — бухгалтерський апарат. Саме бухгалтери, на “кого інформаційна індустрія має звичку дивитися згори донизу”, очолюють усі революційні зміни в інформаційній інфраструктурі [1, с. 132].

Сьогодні, як зазначає вітчизняний дослідник проблем з обліку С.Ф.Голов,

“цілком зрозуміло, що традиційні погляди на бухгалтерський облік і фінансову звітність потребують перегляду з урахуванням потреб управління, зростання ролі інтелектуального капіталу як ключового фактора успіху в конкурентоспроможності, сучасних інформаційних технологіях” [2, с. 117]. Недарма професор М.С.Пушкар називає систему обліку генератором інформаційних ресурсів [3, с. 355].

Потрібно розвивати облік, який може забезпечити інформацію для економіки на основі знань. Економіка, що базується на знаннях, потребує розробки перспектив на майбутнє з урахуванням і минулого, і сучасного [4, с. 100—101].

На ринку банк буде неідеальним без широкого використання сучасних інформаційних систем і технологій, оскільки обсяги інформації, яка циркулює у банківській сфері, вже навіть важко піддаються підрахунку.

У 1993 році Національний банк Ук-

**Любомира
Кіндрацька**

Завідувач кафедри обліку в кредитних і бюджетних установах та економічного аналізу Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана.
Доктор економічних наук, професор

раїни прийняв стратегічне рішення щодо впровадження системи електронних міжбанкських платежів (СЕП НБУ). Це зробило можливим об'єднання всіх комерційних банків України засобами електронної пошти в єдиний інформаційний простір.

Відома істина "хто володіє інформацією — той володіє світом" із кожним днем не лише не втрачає своєї актуальності, а навпаки, підтверджує реальність сьогодення, що вкрай важливо для діяльності банків. Володіючи широким спектром інформації, керівництво банку має можливість обґрунтувати раціональні зміни у стратегії і тактиці ведення банківського бізнесу. Втім, практика висуває дедалі складніші завдання, розв'язання яких потребує великого обсягу інформації системного характеру, і переважна її частина формується завдяки процедурі бухгалтерського обліку. Сукупність ефективних способів та методів ведення й організації обліку дає змогу уникнути надмірного ризику при здійсненні діяльності і дати об'єктивну оцінку ефективності й результативності діяльності банку. Сформована бухгалтерська інформація виконує важливу функцію в системі захисту банку від банкрутства, підвищуючи якість керування банком та активно впливаючи на коригування управлінських рішень відповідно до умов конкуренції, нестабільності фінансових ринків.

У цьому зв'язку слід вести мову про стрижневу особливість інформації, сформованої в межах інтегрованої облікової системи банку, як цінного банківського ресурсу. Трактуючи інформацію як рівноцінний банківського ресурсу забезпечує зміщення акцентів в управлінських рішеннях з формальної оцінки кількісних параметрів на глибоку професійну, якісну діагностику всіх напрямів фінансової діяльності кожного окремого банку і банківської системи загалом.

Певна річ, інформаційний, як і будь-який інший ресурс, набуває ознак корисності тільки за умови, що управлінці можуть отримувати з нього або створити з його допомогою нові товари чи послуги. З урахуванням цього обліковий процес слід опрацьовувати у такий спосіб, щоб забезпечити:

- ◆ розподіл обов'язків та повноважень при здійсненні банківських операцій;
- ◆ документування, тобто своєчасне, повне та достовірне відображення змісту кожної проведеної операції з використанням даних первинних документів;

- ◆ нагромадження та надання детальної інформації про операції з обов'язковим фіксуванням даних про їх виконавців, визначенням балансових і позабалансових вимог і зобов'язань тощо;

- ◆ контроль якості активів та їх захист від втрат;

- ◆ встановлення ймовірних та облікованих ризиків;

- ◆ адекватну систему внутрішнього контролю;

- ◆ надання вказівок щодо здійснення платежів;

- ◆ зберігання інформації про всі операції, здійснені банком;

- ◆ конфіденційність інформації;

- ◆ можливість прогнозування банківської діяльності.

Такі вимоги до облікового процесу банку зумовлюють необхідність пов'язувати поняття результативної бухгалтерської інформації із системою, в межах якої ця інформація продукується, тобто з інтегрованою обліковою системою банку. Врешті, підвищується корисність інформації та організованість самої системи.

Концепцію корисності інформації для управління банком необхідно формувати з урахуванням мети її використання в процесі управління: від того, як окреслено мету, залежить ефективність реалізації концепції. Якісні характеристики як атрибути облікової інформації мають тенденцію підвищувати свою корисність. Тому мета концепції корисності полягає в забезпеченні потрібної змістової наповнюваності інформації, що дасть змогу отримати чітку картину щодо напрямів діяльності банку, його фінансового стану та перспектив розвитку.

Це означає, що інформація має відповідати таким основним вимогам:

- ◆ бути зрозумілою чинним і потенційним кредиторам та інвесторам;

- ◆ давати вичерпні відомості про суми, час і ризики, пов'язані з очікуваними доходами;

- ◆ відтворювати картину стану та змін матеріальних, фінансових ресурсів банку, його зобов'язань, складу і джерел надходжень.

По суті йдеться про дотримання таких якісних характеристик інформації: 1) стійкість у часі; 2) поширюваність (можливість використання у процесі здійснення аналізу всіма банками України); 3) сприйнятливості до об'єктивного контролю (зовнішнього і внутрішнього).

Кожний окремих цикл виконання банківської операції забезпечується відповідними інформаційними і фінансовими потоками, які слід розглядати в сукупності. Саме тому інформаційно-фінансове середовище є ідеальним провідником усіх складових банківського бізнесу, що забезпечує досягнення мети діяльності банку і підвищення рівня його ліквідності й конкурентоспроможності.

Інформаційні системи сучасного банку орієнтовано на вимоги оптимального, науково обґрунтованого управління. Втім, зазначена потреба задовольняється ще не повною мірою. Це, з одного боку, має наслідком неоперативність інформаційних даних за обсягом, а з другого — їх дублювання. Слід застосовувати комплексний підхід до інформаційного забезпечення всієї сукупності управлінських рішень: до кожного конкретного об'єкта управління та банку загалом.

Повного інформаційного забезпечення потребують такі елементи організаційного управління:

- ◆ активи, зобов'язання і капітал банку як цілеспрямовані компоненти;

- ◆ структура управління банком — усі центри відповідальності;

- ◆ інформаційний зв'язок, що є засобом об'єднання компонентів управління банком в одне ціле;

- ◆ процес управління як здатність до адаптації і саморегуляції.

Формування інформації за цими компонентами забезпечує її чітку спрямованість на прийняття ефективних управлінських рішень. Такий підхід до формування інформації уможливить переорієнтацію управлінських рішень з формальної оцінки кількісних параметрів діяльності банку на глибоку професійну, якісну та своєчасну діагностику його фінансового стану. До параметрів якісної діагностики відношу оцінку: бізнес-перспектив діяльності банку, його фінансової стійкості, якості процедур управління; якості менеджменту.

Чим більший банк, тим вищою є значущість якісної діагностики, складність інформаційних технологій: тількино банк зупиниться (навіть на дуже короткий час) у плані формування інформації — він одразу здаватиме свої позиції. Отже, роль і значення облікової системи в управлінні банком досить значні. Втім, облікову систему не варто отожднювати з простим набором бухгалтерських регістрів і процедур обліку. Ефективна облікова система дає можливість отримувати всю потрібну інформацію для управління банком, складання податкової, фінансової, управлінської звітності, гарантувати високий рівень точності й повноти інфор-

мації. В межах облікової системи діють облікові механізми.

Поняття “обліковий механізм” застосовуємо за наявності певного конкретного облікового результату — інформації, яка під дією зовнішніх і внутрішніх чинників впливу започатковує іншу, але вже у певний спосіб опрацьовану інформацію. Сукупність облікових механізмів у відтворенні реальної картини діяльності банку утворює його облікову політику. Її складовими елементами завжди будуть початкові й підсумкові господарські явища і процеси, а також зовнішні і внутрішні чинники, що впливають на них. За такого підходу слід означити поняття цінності інформації, що формується в межах облікової системи банку, оскільки неправильне застосування положень облікової політики призводить до негативних наслідків у обліковому механізмі і навпаки.

Визначаючи цінність інформації, треба виходити з того, що облікові факти за своєю природою — об’єктивні; механізми, які їх пов’язують у процесі ведення банківської діяльності, також об’єктивні і тільки облікова політика — суб’єктивна. Отже, бухгалтерський облік банку, по-перше, є взаємодією компонентів складної об’єктно-суб’єктно-суб’єктивної системи. По-друге, це нелінійна система, її рух має не механічну, а квантову природу, тобто підпорядковується принципам самоорганізації і саморозвитку. Перехід від одного стійкого стану бухгалтерського обліку до іншого здійснюється через певну методологічну невизначеність, тобто невідпрацьованість необхідного методологічного інструментарію. Через це реалізацію об’єктно-суб’єктно-суб’єктивної дійсності облікової системи необхідно поширювати на всі елементи балансу банку: активи, капітал, зобов’язання за будь-яких змін підходів до їх оцінки, а відтак і методик обліку.

При формуванні облікової політики потрібно брати до уваги вплив обраних методів і принципів на фінансові результати, а також соціальні та економічні наслідки прийнятих рішень і визначати корисність інформації. Загальна тональність регулювання облікової політики може бути різною. У країнах Європейської співдружності, які досягли певного ступеня гармонізації систем бухгалтерського обліку і фінансової звітності, вимоги до формування облікової політики тією чи іншою мірою окреслено законодавством. Утім, підходи до формування її елементи облікової політики різняться.

Необхідність регулювання облікової політики пояснюється тим, що користувачі фінансової звітності не можуть дати оптимальну оцінку інформації, а тому регулювання має бути єдиним захисником їх інтересів.

Правові засади формування облікової політики на підприємствах України регламентовано Законом “Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні” та положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку, які надають підприємствам право самостійно формувати облікову політику.

Розкриття інформації про облікову політику і вплив змін облікової політики на фінансові результати регламентується П(С)БО6, М(С)БО1. Водночас із метою запровадження єдиних організаційних засад бухгалтерського обліку та звітності в установах банків України постановою Правління Національного банку України від 30 грудня 1998 року № 566 затверджене Положення “Про організацію бухгалтерського обліку та звітності в банківських установах України”.

Як відомо, правила формування облікової політики прямо залежать від змісту бухгалтерських стандартів, рекомендацій, тлумачень, положень, які використовуються при складанні фінансової звітності. Приймаючи рішення щодо розкриття облікових даних, слід враховувати важливість їх сутності для розуміння користувачами змісту звітів і методів відображення результатів і подій, наведених у них. Способи опрацювання облікової політики в різних банках не рівнозначні, що зумовлює різні економічні наслідки для них і користувачів облікової інформації, внаслідок чого вони стали предметом сучасних наукових досліджень.

Самостійність банків у прийнятті рішень щодо формування облікової політики породжує певні проблеми, пов’язані з повнотою розкриття інформації. Мета сучасного регулювання облікової політики зводиться до стирання відмінностей у способах відображення, оцінках, а також методах надання фінансової інформації і скорочення коливань кількості та якості інформації у фінансових звітах. Тому облікова політика, зміст якої встановлюється вимогами міжнародних стандартів фінансової звітності, положеннями стандартів бухгалтерського обліку України і нормативними документами НБУ, спрямована на обмеження кількості методологічних альтернатив, доступних для вибору окремими банками.

Обліковий процес у банках за умов

реформування будується за ознаками креативного обліку як підходу, згідно з яким перевага надається сутності над формою. Саме креативний метод відображення банківської діяльності покладено в основу методологічного обґрунтування напрямів реформування бухгалтерського обліку в банківських установах України. Зміст основної концепції реформування полягає в тому, що бухгалтерський облік за умов ринкових відносин, на противагу попередній практиці його ведення, за своєю методологією має істотно оновитися завдяки запровадженню принципів міжнародних стандартів обліку і фінансової звітності та відповідних національних положень.

У процесі реформування було враховано такі переваги вітчизняної практики організації бухгалтерського обліку, як глибока розробка теоретичних питань обліку та контролю, багаторічний досвід застосування плану рахунків і єдиних форм обліку, централізоване забезпечення нормативними документами.

Водночас програма реформування охопила такі кардинальні зміни, що їх варто характеризувати як нову ідеологію обліку, сформовану на підставі базових методів міжнародних стандартів підготовки фінансової звітності: нарахування доходів і витрат за звітними періодами; резервів для компенсування можливих збитків від проведення активних банківських операцій; переоцінки матеріальних та нематеріальних активів з урахуванням їх справедливої вартості на дату складання балансу. У результаті основна мета реформування — це створення інформаційної бази, здатної забезпечити реальну оцінку стану і змін власного капіталу, активів і зобов’язань банку.

Література

1. Друкер П.Ф. *Задачи менеджмента в XXI веке* / Пер. с англ.: Учебн. пособие. — М.: Издательский дом Вильямс, 2001. — 272 с.
2. Голов С.Ф. *Концепція подальшого розвитку бухгалтерського обліку в Україні* / *Фінанси, облік і аудит: Зб. наук. праць. Спец. вип.* / Відп. ред. В.Г.Лінник. — К.: КНЕУ, 2006. — 412 с.
3. Пушкар М.С. *Система обліку як генератор інформаційних ресурсів* / *Фінанси, облік і аудит: Зб. наук. праць. Спец. вип.* / Відп. ред. В.Г.Лінник. — К.: КНЕУ, 2006. — 412 с.
4. Эдвинсон Л. *Корпоративная долгота. Навигация в экономике, основанной на знаниях*. — М.: ИНФРА-М, 2005. — 248 с.

**Іван
Свиנוус**

Доцент кафедри обліку та аудиту
Хмельницького національного
університету. Кандидат
економічних наук

За статистикою, особисті підсобні господарства населення України вирощують більше двох третин валового виробництва картоплі та овочів, виробляють половину молока та близько третини яєць. При цьому вони практично позбавлені банківського кредитування. Автор аналізує оптимальні шляхи кредитування банками та іншими кредитно-фінансовими установами особистих селянських господарств у сучасних умовах України.

Кредитування

Кредитування діяльності особистих селянських господарств: сучасний стан і проблеми

У період адаптації до життя в умовах ринкової економіки значна частина населення опинилася на межі бідності. Пошук способів виживання, забезпечення прийнятної рівня життя стало насущною проблемою для мільйонів людей. Особливо гостро ця проблема виявилася для значної частини сільського населення, котра за час проведення структурної перебудови в країні втратила робочі місця, а отже, джерело постійних доходів. Держава ж не в змозі подолати бідність лише за рахунок заходів соціальної підтримки.

Будь-яка економічна діяльність потребує залучення ресурсів. Фінансові джерела посідають у цьому ряду одне з перших місць: успіх розвитку кожної галузі, регіону, місцевості, у тому числі сільської, багато в чому визначається наявністю доступу до джерел фінансування.

Інфраструктура кредитування представлена в Україні переважно комерційними банками, котрі, як відомо, націлені на роботу в основному із середнім і великим бізнесом, а тому не в змозі належним чином задовольнити потреби у фінансових ресурсах дрібних підприємців. Відсутність джерел кредитування особливо гостро відчувається на селі, де наймасовішою формою організації виробництва є дрібні домогосподарства — особисті селянські господарства (ОСГ). Відповідно до Закону “Про особисте селянське господарство” ОСГ — це господарська діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних стосунках і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг із використання майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму.

Як бачимо, ОСГ не визнаються суб’єктами підприємництва. Хоча в

сільській місцевості нині це фактично одна з основних форм зайнятості населення і найістотніше (а для багатьох — єдине) джерело одержання доходів. Веденням ОСГ в Україні зайнято близько 15 млн. сімей. У їхньому розпорядженні перебуває понад 6 млн. га сільськогосподарських угідь. За даними Міністерства сільського господарства України, 2002 року в особистих підсобних господарствах населення вирощено понад 30 млн. тонн картоплі (93% від усього валового виробництва), 11 млн. тонн овочів (81%), вироблено близько 17 млн. тонн молока (50%) та близько 10 млрд. штук яєць (27%). Таким чином, дрібні особисті селянські господарства — це найбільший виробник сільськогосподарської продукції в Україні.

На жаль, проблемам кредитування особистих селянських господарств науковці-економісти не приділяють належної уваги. Більшість із них вважає, що така форма організації праці немає перспективи подальшого розвитку, тому недоцільно займатися проблемою кредитування ОСГ [1]. А проте в умовах перехідної економіки особисті селянські господарства, як свідчать статистичні дані, стали єдиним товаровиробником багатьох видів сільськогосподарської продукції. Тому ОСГ, як і колективні сільськогосподарські підприємства, також повинні мати доступ до всіх фінансових ресурсів, у тому числі й кредитних.

М.О.Борхунов [2] вважає, що особисті селянські господарства не можуть отримувати банківський кредит, оскільки не є суб’єктами підприємницької діяльності. На думку В.І.Гайдука [3], основним кредитором господарств населення повинен стати переробник, якому вони реалізують свою сільськогосподарську продукцію.

Основна мета цієї статті — проаналізувати сучасний стан кредитування особистих селянських господарств і запропонувати дієвий механізм їх кредитування.

Як свідчать результати проведеного

нами торік опитування власників ОСГ, лише 53 приватники із 250 опитаних скористалися кредитами. При цьому джерела кредитування дуже різні: так, у комерційному банку позики отримали лише 5 приватників, у кредитній спілці — 1, у компанії агробізнесу — 10, до комерційної позики вдалися 36 осіб. Середній розмір позики терміном на 12 місяців становив 6—7 тис. грн. під 17—20% річних. Кредити використовувалися головним чином на придбання сільськогосподарських машин та навісного інвентарю до них (40 приватників), решта — на придбання сільськогосподарських тварин та на будівництво господарських споруд.

Проблема доступу сільських підприємців до фінансових ресурсів пов'язана не тільки з розмірами їхнього господарства. Одержання банківського кредиту на селі часто ускладнюється віддаленістю банківських структур, проблемами із заставним забезпеченням, відсутністю в сільських жителів постійних і формально підтверджених доходів, неможливістю знайти поручителів, складністю процедури оформлення кредиту. Комерційні банки уникають кредитування дрібних сільських підприємців через високі операційні витрати, пов'язані з невеликими розмірами кредитів, віддаленістю сільських поселень, високою ризиковістю сільськогосподарського виробництва і слабко розвинутою системою страхування, а іноді й у зв'язку з відсутністю у банків фахівців із кредитування агробізнесу. В даний час у Хмельницькій області жодна філія комерційних банків не має справи з господарствами населення. Серед основних причин такі:

1. Високий ризик неповернення кредиту власниками особистих селянських господарств через ризиковість виробництва сільськогосподарської продукції;

2. Юридичний статус особистого селянського господарства (комерційні банки не мають права надавати кредити на здійснення виробничої діяльності позичальникам, які не є суб'єктами підприємницької діяльності);

3. Відсутність гарантії третьої сторони (на сьогодні органи місцевої влади не мають права бути гарантом повернення кредиту власниками особистих селянських господарств).

Слід зауважити, що приватники також неохоче звертаються до комерційних банків з приводу отримання кредиту. Основна причина — це об'єкт і вартість застави.

Отже, нині існує ціла низка проблем, які стають на перешкоді креди-

туванню господарств населення.

Досить дивну позицію щодо кредитування селянських господарств зайняли переробні підприємства, хоча ОСГ є одними з головних постачальників сировини. В ході вивчення даної проблеми з'ясувалося, що більшість переробних підприємств не укладає договори з приватними товаровиробниками сільськогосподарської продукції — ті реалізують надлишки продукції на основі усної домовленості. Щоправда, за відповідного контролю з боку місцевих органів влади трапляються випадки кредитування індивідуальних сільськогосподарських товаровиробників під майбутній урожай. У такому разі переробні підприємства укладають договори з власниками особистих підсобних господарств на закупівлю сільськогосподарської продукції.

Як свідчить практичний досвід, приватники брали кредити в основному на розширення особистих господарств та на споживчі цілі. При цьому працівники фінансових відділів висували низку вимог. По-перше, власник приватного господарства мусив оформити договір на реалізацію надлишків сільськогосподарської продукції за фіксованою ціною. По-друге, слід було представити гарантом третю особу, бажано суб'єкта підприємницької діяльності, який є постійним партнером переробного підприємства, тобто — колективне сільськогосподарське підприємство. По-третє, висувалися складні для селян вимоги щодо вартості й об'єкта застави. В більшості випадків об'єктами застави ставали автомобілі та будівлі і споруди, які перебувають у приватній власності особистого селянського господарства. Одне слово, практика кредитування переробниками приватних сільськогосподарських товаровиробників не набула значного поширення.

Згідно з результатами нашого дослідження основним кредитором на селі зазвичай є фізична особа. Чим же приваблює комерційна позика власника особистого селянського господарства? По-перше, відсутністю процедури оформлення кредиту. По-друге, комерційна позика в більшості випадків надається у вигляді безвідсоткового кредиту, оскільки приватники часто беруть позичку в осіб, з якими перебувають у родинних чи дружніх стосунках. І по-третє, не вимагається застава.

Проте надання подібних позик — це анахронізм розвинутого суспільства. Оскільки позичка надається без юридичного оформлення, кредитор піддається досить значному ризику неповернення кредиту. Фактично він не має

юридичного права на примусове стягнення позички з позичальника.

В інший спосіб оформляється комерційна позика для фізичних осіб — представників торгово-посередницьких структур, що діють на ринку сільськогосподарської продукції. Їх основною метою є забезпечення у майбутньому поставок сільськогосподарської продукції на ринок. Головна вимога до позичальника — реалізація виробленої продукції за договірними цінами: здебільшого ціни на продукцію нижчі за ринкові. Юридично позика оформляється у вигляді видачі позичальником нотаріально завіреної розписки. Як свідчать багаторічні спостереження, кількість позик, отриманих власниками приватних господарств від торгово-посередницьких структур, зростає. У такому співробітництві зацікавлені обидві сторони, адже це сприяє збільшенню виробництва сільськогосподарської продукції.

Деякі приватники беруть кредити у представників тіншового валютного ринку. Рівень позичкових ставок при цьому на 2—3% нижчий, ніж у комерційних банках. Об'єктом застави, як правило, є дорогоцінні метали, коштовне каміння. До речі, така категорія кредиторів поширена лише в нерозвинутих країнах.

Нині, на нашу думку, існує три основних джерела кредитування приватного сектору сільськогосподарського товаровиробництва.

Перше джерело — *банківське мікрокредитування*. Для отримання кредиту від власника особистого селянського господарства вимагається успішна робота протягом хоча б останнього сезону, підтвердження права власності на землю, наявність майна і клопотання місцевих органів влади. Об'єктом застави можуть бути техніка і нерухомість, що перебувають у приватній власності. Брати ж у заставу землю наразі не дозволяється чинним законодавством України. Доцільно було б приймати в заставу майбутній урожай, але за умови його страхування. Проте додаткові витрати призведуть до зростання вартості кредитів для власників приватних господарств. Утім, основною умовою отримання кредиту залишаються гарантії фінансово стабільної третьої сторони.

Друге джерело — *кредитна кооперація*. В сільській місцевості кредитне кооперування має специфічні особливості, котрі спонукають виділити його в самостійну сферу фінансових відносин:

- ♦ близькість до місця проживання;
- ♦ довірчі стосунки між учасниками;
- ♦ надійність оцінки кредитоспро-

можності учасників;

- ♦ солідарна субсидіарна відповідальність членів кооперації;
- ♦ можливість оперувати вкладеннями й позиками невеликих розмірів;
- ♦ безприбуткове визначення ціни послуг;
- ♦ гнучкі процентні ставки тощо.

Саме кредитні спілки мають здійснювати належне кредитування особистих селянських господарств. Зазвичай кредит використовується для таких цілей:

- ♦ розширення особистого селянського господарства;
- ♦ відновлення засобів, що вийшли з ужитку, налагодження виробництва (ремонт старих підсобних приміщень, придбання техніки для підвезення кормів тощо);
- ♦ покриття тимчасової нестачі обігових коштів (придбання кормів, насіння і т. п.).

Збір необхідних документів — процес нескладний. Безпосередньо клієнт повинен пред'явити:

1. Витяг із господарської книги;
2. Довідку про склад сім'ї;
3. Клопотання сільської ради про виділення позичкових коштів фізичній особі, яка звернулася за позикою (наявність цього документа бажана, але не обов'язкова);
4. Договір поруки.

Перші три з перелічених документів можна отримати в сільській раді. Дого-

вір поруки заповнюється гарантми потенційного позичальника, чії підписи також завіряються в сільській раді.

Решта документів — заявка і бізнес-план — складаються спільно з фахівцем кредитної спілки. Довідки про свої доходи поручителі отримують за місцем роботи (для працюючих осіб) чи в службі соціального забезпечення (для пенсіонерів).

Правилами кредитної спілки передбачено три варіанти погашення позики та сплати відсотків:

1. Щомісячне погашення відсотків і основного боргу. Цей варіант зручний для клієнтів, котрі мають регулярні надходження коштів (заробітна плата, пенсія, виручка від реалізації молока тощо);
2. Щомісячне погашення відсотків і щоквартальне погашення основного боргу. Цей порядок розрахунку за кредитними зобов'язаннями прийнятний для позичальників, які мають сезонну форму надходження доходу (наприклад, від реалізації м'яса, картоплі, птиці). Якщо позичальник не в змозі щомісяця погашати відсотки, спілка приймає процентні платежі за три місяці у формі попередньої оплати;
3. Одноразове погашення відсотків і щоквартальне погашення основного боргу.

Як свідчить досвід, деякі позичальники прагнуть якомога швидше розрахуватися з кооперативом, не чекаючи закінчення терміну позики. Од-

нак у цьому випадку, відповідно до умов договору позики, відсотки пере-рахуванню не підлягають.

І нарешті, третє джерело кредитування приватного сектору сільськогосподарського товаровиробництва — *кредитування переробними і торгово-посередницькими структурами, котрі надають позики під майбутнє постачання виробленої продукції*. На нашу думку, це джерело нині найефективніше, адже воно витримало перевірку часом і довело свою спроможність.

Література

1. Адукова А.Н. Оценка эффективности ЛПХ. Рыночная трансформация сельского хозяйства: десятилетний опыт и перспективы. — М.: 2002. — С. 138—140.
2. Борхунов Н.А. Цены как стимул и ориентир для субъектов аграрного рынка. Личное и коллективное в современной деревне. — М.: 1997 — С. 182-183.
3. Гайдук В.И. Хозяйства населения Краснодарского края. Рыночная трансформация сельского хозяйства: десятилетний опыт и перспективы. — М.: 2002. — С. 147—148.
4. Добрынин В.А. Актуальные проблемы экономики агропромышленного комплекса. — М.: Изд. МСХА, 2001. — 401 с.
5. Калугина З.И. Личные подсобные хозяйства сельского населения: проблемы и перспективы. — Новосибирск: Наука. 1984. — 190 с.

Про введення в обіг ювілейної монети “Іван Огієнко”

Національний банк України, продовжуючи серію “Видатні особистості України”, 12 червня 2007 року ввів в обіг ювілейну монету номіналом 2 гривні, присвячену видатному українському вченому, громадському та церковному діячеві Івану Огієнко (1882—1972). Іван Іванович Огієнко — філолог, літературознавець, засновник і ректор Кам'янець-Подільського українського державного університету, був міністром освіти і міністром віросповідань Української Народної Республіки. Іван Огієнко зробив значний внесок у розвиток української культури і мовознавства.

Монету виготовлено з нейзильберу. Категорія якості карбування — спеціальний анциркулейтед, маса монети — 12,8 г, діаметр — 31,0 мм, тираж — 35 000 штук. Гурт монети — рифлений.

На аверсі на дзеркальному тлі у центрі розміщено напис — **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ**, над яким — малий Дер-

жавний герб України, під написом — номінал та рік карбування монети: **2 / ГРИВНІ / 2007**, а також чотири трикутні сектори, прикрашені рослинним орнаментом у стилі бароко, та логотип Монетного двору Національного банку України.

На реверсі зображено портрет Івана Огієнка, праворуч і ліворуч від якого на трикутних сегментах розміщено роки життя: **1882—1972**, унизу ліворуч півколом напис — **ІВАН ОГІЄНКО**.

Художники — Володимир Таран, Олександр Харук, Сергій Харук. Скульптори — Святослав Іваненко, Володимир Атаманчук.

Ювілейна монета номіналом 2 гривні “Іван Огієнко” є дійсним платіжним засобом України та обов'язкова до приймання без будь-яких обмежень за її номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

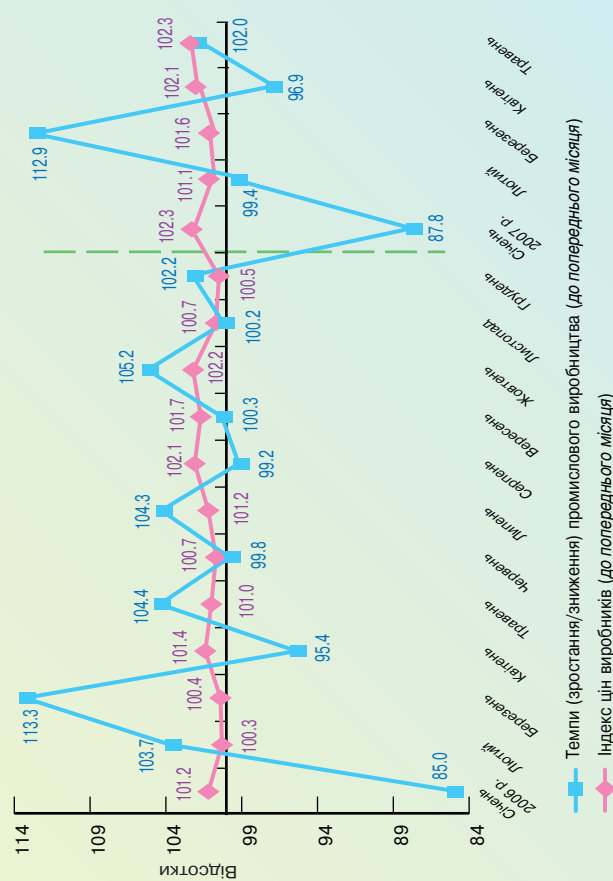

Основні макроекономічні показники розвитку України у травні 2001–2007 років

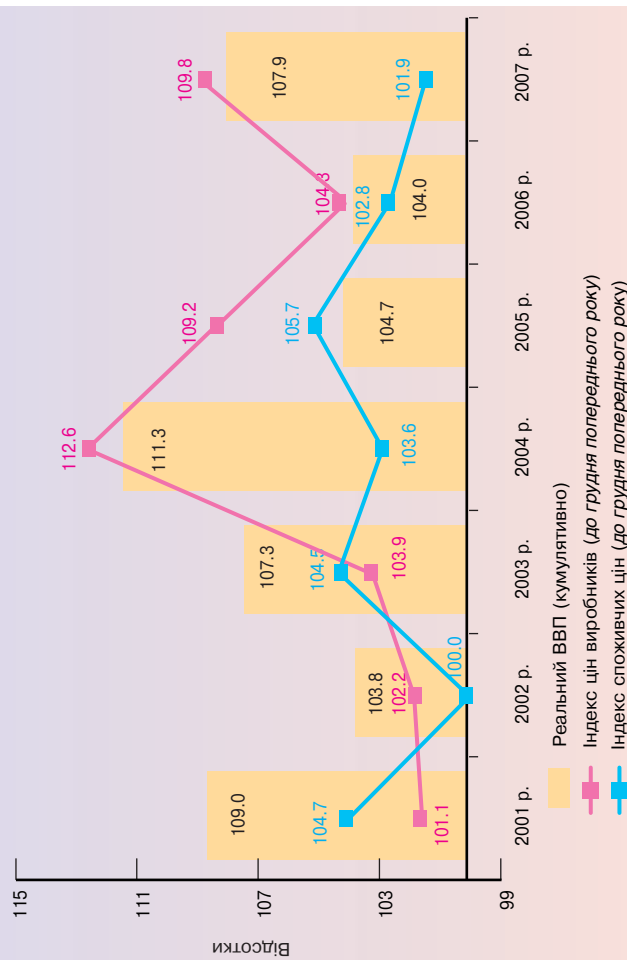
Показники	Травень 2001 р.	Травень 2002 р.	Травень 2003 р.	Травень 2004 р.	Травень 2005 р.	Травень 2006 р.	Травень 2007 р.
Реальний ВВП (до відповідного місяця попереднього року)	110.9	102.6	108.3	110.3	103.6	108.5	107.7
Реальний ВВП (кумулятивно)	109.0	103.8	107.3	111.3	104.7	104.0	107.9
Темпи (зростання/зниження) промислового виробництва (до попереднього місяця)	100.9	97.8	97.5	97.2	95.7	104.5	102.0
Темпи (зростання/зниження) промислового виробництва (кумулятивно)	119.1	105.5	111.9	117.6	106.2	102.6	112.1
Індекс споживчих цін (до попереднього місяця)	100.4	99.7	100.0	100.7	100.6	100.5	100.6
Індекс споживчих цін (до грудня попереднього року)	104.7	100.0	104.5	103.6	105.7	102.8	101.9
Індекс цін виробників (до попереднього місяця)	100.0	101.5	100.3	102.1	101.6	101.0	102.3
Індекс цін виробників (до грудня попереднього року)	101.1	102.2	103.9	112.6	109.2	104.3	109.8

Відсотки

Темпи (зростання/зниження) промислового виробництва та індекс цін виробників промислової продукції

Реальний ВВП, індекс споживчих цін та цін виробників промислової продукції у травні 2001–2007 рр.

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготовлено працівниками департаменту статистики та звітності Національного банку України.

**Петро
Рябченко**

Колекціонер

Історія вітчизняної та зарубіжної боністики багата цікавими фактами і подіями. На жаль, чимало її сторінок донині лишаються малознаними й маловивченими. Одна з них пов'язана з використанням в обігу в роки громадянської війни досить екзотичного різновиду грошових знаків — чеків багаторазового використання.

Дослідження/

Чеки... багаторазового використання

ПЕРЕДІСТОРІЯ

Незмінним атрибутом будь-якої суспільної формації — атрибутом, який характеризує важливий аспект діяльності людства, — є товарно-грошові відносини і їх універсальна складова — гроші. У ході своєї еволюції гроші багато разів видозмінювалися — від певного товару як грошового еквівалента (худоба, срібло, золото, мідь тощо) до паперових грошових знаків.

Паперові гроші (асигнації) на території України вперше з'явилися у 1769 році, коли вона перебувала в складі царської Росії. Разом із ними прийшла й інфляція. Так, якщо наприкінці 1800 року курс паперового рубля становив 66.1/4 коп., то в 1810-му його середньорічне значення вже дорівнювало 25.2/5 коп. Це спричинилося до небаченого зростання цін на товари та продукти харчування.

У червні 1810 року підписано маніфест про новий устрій монетної системи. Головною монетною одиницею Росії оголошено срібний рубль вартістю 4 золотники і 21 частка чистого срібла. Планувався випуск необхідної кількості срібної (рубль, полтинник, 20, 10 і 5 коп.) та мідної (2, 1, 1/2 коп.) розмінної монети.

Утім, паперові гроші (асигнації) та срібні (монети), як і раніше, продовжували обертатися за власними, особливими курсами.

У 1843 році в обігу з'явилися якісно нові паперові гроші — державні кредитні білети за срібним курсом. Однак вартість рубля щодо срібла з різних причин (війни, кризи, економічні потрясіння) продовжувала поступово знижуватися. Не допомогло навіть вилучення з обігу та поетапне знищення кількох мільйонів рублів кредитками. Дефіцит державного бюджету частково покривався за рахунок зовнішніх та внутрішніх позик. Слід сказати, що довіра населення до позик була високою: держателі позик дуже шкодували, коли наставав час їх погашення. Річ у тім, що за позиками банки впродовж кількох десятиліть двічі на рік виплачували від 4 до 5 відсотків, і на ці дивіденди можна було безбідно жити. Чи багато тепер в Україні людей, котрі живуть на відсотки?

1896 року було запроваджено монометалевий (золотий) паритет рубля та забезпечено його стійку конвертованість. Грошовий обіг у країні було впорядковано. Напередодні 1899 року 33% обігу припадало на золоту і 10% — на срібну монету. Основу монетної системи становив рубль, який містив 0.7742 г (17.424 частки) чистого золота. Власник золотого злитка міг вільно надати його для карбування монет 900-ї проби вартістю 15, 10, 7.5 і 5 рублів. Кредитні білети мали номінали 500, 100, 50, 25, 10, 5, 3 й 1 рубль. Настав період найстійкішого обігу рубля не лише всередині країни, а й усюди в світі. Рубль володів усіма п'ятьма функціями грошових знаків — міри вартості, засобу обігу, засобу платежу, засобу нагромадження і світових грошей.

Що це таке, нам, на жаль, зрозуміти важко, позаяк в останні 80 літ нічого подібного у країні не було і, певно, вже ніколи не буде. Максимальна кількість функцій грошей, з якими ми стикалися, — всього три. А на початку 1990-х років у колишніх республіках СРСР ходили гроші, котрі могли виконувати всього лиш одну функцію — засобу платежу: це були гроші одноразового використання.

Після Жовтневого перевороту 1917 року Україна проголосила себе незалежною державою. В Києві і Житомирі під час громадянської війни влада змінювалася одинадцять разів. Відповідно змінювалися і грошові системи. Їх розмаїття вражає. Кожен український уряд емітував власні гроші; в усіх великих містах самоврядна вла-

Бланк чека Державного банку Російської імперії. На таких бланках здійснювали емісію грошових знаків багаторазового використання кредитно-фінансові установи багатьох українських та російських міст. Аверс. Початок ХХ століття.

да також випускала свої гроші; окупаційні режими зарубіжних країн теж вводили в Україні власні гроші. До 1922 року за всіх властей приймали царські грошові знаки. Радянська Росія у 1918 році випустила так звані совзнаки, які до 1924 року змінювали один одного майже щороку.

У цій статті мова піде про досить екзотичний різновид грошей, роль яких виконували звичайні банківські чеки. Історія появи цих грошових сурогатів така. Через нестачу розмінних грошей місцеві відділення Держбанку надавали кредитним установам міста право випускати обов'язкові до обігу чеки на суму вкладів, які зберігались у банках. На зворотному боці чека наносили спеціальний текст (акцепт) із дозволом на обіг чека протягом певного періоду.

Цим правом скористалося багато банків України та Росії.

УКРАЇНСЬКІ ЧЕКИ

В Україні чеки багаторазового використання випускали зокрема у Києві, Житомирі та Миколаєві.

Київ

Київська контора Державного банку в 1918 році ввела в обіг чеки п'яти номіналів: 100, 200, 400, 500 і 1 000 рублів. Ці чеки, на жаль, надзвичайно рідкісні — відомі лиш одиничні екземпляри, які знаходяться у приватних колекціях. Державні музеї України їх не мають. Колекційна вартість таких чеків може сягати сотень і тисяч доларів.

Зазначимо, що в Києві, крім контори Держбанку, чеки вводили в обіг також інші банки. У 1920 році Український народний кооперативний банк випустив чеки номіналами 100, 1 000 і 3 000 рублів. Ці чеки мали 12 варіантів за номерами рахунків і такими фірмами:

- ◆ 10001 Київський кредитовий союз кооперативних установ “Союзбанк”;
- ◆ 10002 Дніпровський союз споживчих союзів України “Дніпросоюз”;
- ◆ 10003 Центральний український сільськогосподарський кооперативний союз “Централ”;
- ◆ 10004 Український кооперативний страховий союз “Укострахсоюз”;
- ◆ 10005 Всеукраїнський кооперативний видавничий

союз “Книгоспілка”;

◆ 10006 Центральний обласний союз кооперативних товариств “Когорсоюз”;

◆ 10007 Центральний союз кооперативів півночі Лівобережної України та Білорусі “Крайсоюз”;

◆ 10008 Київський союз кооперативних обществ та товариств “Райсоюз”;

◆ 10009 Київська краєва спілка молочарських спілок “Молочарсоюз”;

◆ 10010 Київський центральний загальногромадянський кооператив “Городской потребитель”;

◆ 10011 Київський центральний робітничий кооператив “Жизнь”;

◆ 10012 Союз робітничих споживчих товариств Південно-Західної України “Сорапсоюз”.

Кількома роками пізніше — в 1924-му, після здійснення грошової реформи і введення в обіг рублів золотом, Всеукраїнський кооперативний банк “Українбанк” випустив чеки номіналами 1, 3 і 5 карбованців золотом. Колекційна вартість цих чеків — близько 100 доларів за екземпляр.

Житомир

У фундаментальній праці Інституту історії України НАНУ “Гроші в Україні” (Київ, 1998. — С. 67) стверджується, що в Житомирі в різні часи наданим Держбанком правом випускати обов'язкові до обігу чеки скористалися 10 кредитних установ. Однак у приватних колекціях світу представлено лише 7 житомирських кредитних установ — емітентів чеків багаторазового використання:

- ◆ Управа Агрономічної організації Міністерства продовольства Південно-Західного фронту (термін дії чеків — до 6 березня 1918 року; номінали — 50 і 100 рублів);
- ◆ Товариство взаємного кредиту (15 — 16 квітня 1918 року; номінали — 25, 50, 100 і 200 руб.);
- ◆ Волинська губернська земська каса дрібного кредиту (лютий — березень 1918 року; номінали — 50 і 100 руб.);
- ◆ З'єднаний банк Волинської губернії (березень 1918 року; номінали — 40, 50, 60, 100, 200 та 500 руб.);
- ◆ Повітова земська управа (квітень 1918 року; номінал — 100 руб.);
- ◆ Житомирське відділення Азовсько-Донського комерційного банку (січень — травень 1918 року; номінали — 25, 50, 60, 100, 200, 250, 300, 500 і 1 000 руб.).

Чек Управи Агрономічної організації Міністерства продовольства Південно-Західного фронту на бланку Житомирського відділення Державного банку. Номінал 50 рублів. Аверс і реверс. 1918 р. Ксерокопія.

Право емітувати чеки на бланках Держбанку та його відділень мали десятки установ Російської імперії. Назву установи-емітента писали від руки або проставляли штампелем та підтверджували печаткою.

Привертають увагу чорні (на ксерокопіях) та білі (на оригіналах) “мітки” на чеках. Це наскрізні пробивки — ними позначали погашені після закінчення строку їх дії грошові знаки багаторазового використання, хоча іноді вони виконували також функцію позначки певного емісійного випуску (див. пробивки на владикавказьких чеках).

Чек Управи Агрономічної організації Міністерства продовольства Південно-Західного фронту на бланку Житомирського відділення Державного банку. Номінал 100 рублів. Аверс. 1918 р. Ксерокопія.

Чек Житомирського Товариства взаємного кредиту. Номінал 100 рублів. Аверс. 1918 р. Ксерокопія.

Чек Волинської губернської земської каси дрібного кредиту на бланку Житомирського відділення Державного банку. Номінал 100 рублів. На лицьовому боці — відбиток печатки установи з короною і Хрестом; на звороті (внизу) — штамп Азовсько-Донського комерційного банку та Чехословацького Товариства взаємного кредиту. Аверс і реверс. 1918 р. Ксерокопія.

Крім перелічених вище, знайдено кілька екземплярів зразків 500-рублевих чеків з печаткою "У.С.С.Р." із п'ятикутною зіркою та підписом по діагоналі тимчасового управління.

Чеки перших випусків на лицьовому боці (аверсі) заповнювали від руки; на зворотному боці (реверсі) ставили штампель про обов'язковий обіг. Виготовлялися вони на фірмових бланках Державного банку з водяними знаками.

Другий випуск теж здійснено на фірмових бланках місцевого відділення Держбанку, але вже друкарським способом, з обох боків. Щоб прискорити роботу і відру-

кувати якомога більше чеків, використовували машини для виготовлення цінних паперів.

Третій випуск здійснено друкарським способом на бланках голубого кольору без філіграні.

Четвертий друкували на білому, без водяних знаків папері з блідо-голубим відтінком аверса і діагональними лініями на ньому.

10 травня 1920 року, вже після тимчасової окупації міста поляками, проведено останню емісію чеків — на папері жовтого кольору.

Розрізняють чеки також за печатками — царською (з ко-

Чек Житомирської повітової земської управи. Номінал 100 рублів. Аверс і реверс. 1918 р. Ксерокопія.

Зразок чека Житомирського відділення Азовсько-Донського комерційного банку на бланку Житомирського відділення Державного банку. Номінал 500 рублів. Аверс. 1919 р. Ксерокопія.
На лицьовій стороні — виразний відбиток печатки Житомирського відділення Народного банку з написом “У.С.С.Р.” і п’ятикутною зіркою в центрі, які свідчать, що в місті на той час панувала більшовицька влада.

роною і без неї), українською (із тризубом), є навіть чеки зі штампом чехословацького Товариства взаємного кредиту.

Колекційна вартість житомирських чеків багаторазового використання — від 30 доларів і вище.

Слід сказати, що зустрічаються також чеки із наддруковками Житомирського відділення Держбанку. Їх знаходимо на 1 000-гривневих знаках Державної скарбниці, державних кредитних білетах, не кажучи вже про класичні випадки таких наддруровок на 5-процентних короткострокових зобов’язаннях Держказначейства.

Миколаїв

Миколаївське відділення Державного банку підготувало до випуску в 1918 році чеки номіналами 100, 250, 500 і 1 000 рублів. На них проставлено номери, але дату не зазначено. Потреба в цих чеках, очевидно, відпала і вони — напіввиготовлені, у невеликій кількості — так і лишилися незадіяними.

Колекційна ціна цих чеків нині досить висока і становить приблизно 200 доларів за екземпляр.

РОСІЙСЬКІ ЧЕКИ

Інших класичних випадків застосування чеків для багаторазового використання в Україні не виявлено. Проте відомо, що випуск чеків широко практикували також у деяких містах Росії: Краснодарі, Владикавказі, Ставрополі, Єйську, Хабаровську, Владивостоці та інших містах.

Краснодар

Краснодар у 1918 році називався Катеринодаром. Катеринодарське відділення Державного банку випустило в 1918—1920 роках гарантовані чеки номіналами 50, 100, 200, 300 і 500 рублів з термінами обігу 3 і 6 місяців. Чеки відрізняються в основному печатками. Найчастіше зустрічаються печатки із зображенням орла і написами та-кого змісту:

- ◆ “Екатеринодар. Отд. Государственный Банк” (малий орел);
- ◆ “Государственного Банка Екатеринодарское отделение” (великий орел);
- ◆ “Екатеринодарское отделение Государственного Бан-

Гарантований чек Катеринодарського відділення Державного банку. Номінал 100 рублів. Аверс. 1918 р.

ка” або “Екатеринодарское отдел. Государственного Банка” (великий орел);

◆ “Екатеринодарская Краевая Контора Государственного Банка” (великий орел без корони);

◆ “Государственный Банк отдел зернохранилищ” (великий орел без регалій);

◆ “Медведовское к-тное товарищ. Куб. Обл. Кавказск. отд. ст. Медведовская”;

◆ Сберегательной кассы № 279.

На жаль, гарантовані чеки Катеринодара досі детально не вивчені. Найповніше грошовий обіг Північного Кавказу описано О.Г.Барановим у монографії “Денежное обращение и эмиссии бумажных денежных знаков на Северном Кавказе в 1917—1920 годах” (Москва, 2004), матеріали якої використано в цій статті, однак аналізу катеринодарських чеків я там не знайшов.

До моїх рук випадково потрапило кілька десятків катеринодарських чеків, і я виявив іще низку кредитних організацій, які їх випускали¹: “Городской Общественный Банк”, “Русский для Внешн. Торг. Банк”, “Кореневское кредит. Т-во”, “Отд. Зернохранилищ”, “Городской Общественный Банк”, “Отдел Волжско-Камского Коммерческого Банка”, “Кавказское отделение Крестьянского Поземельного Банка”, “Брюховецкое Ссудо-Сберегательное Об-во”, “Кубанский Центр. Союз Учреждений Мелкого Кредита”, “Общество Взаимного Кредита”, “Северо-Кавказский Коммерческий Банк”, “Казначейство”, “Некрасовское ссудо-сберегательное общество”, “Реальное училище” тощо. Це далеко не весь список кредитних організацій Катеринодара, причетних до випуску чеків багаторазового використання, проте мені не відомі колекції з повнішим їх переліком.

Армавір

Армавірське відділення Держбанку випустило в 1918 році “тверді гарантовані чеки” з термінами “I.VII” і “I.XII” номіналами 3, 5, 10, 25, 40, 50, 100, 150, 200, 300 і 500 рублів. На кожному чеку проставлено дату випуску, серію, номер, а також печатку і штамп кредитної установи, яка його випустила. Серед таких установ — армавірські відділення Азовсько-Донського, Волзько-Камського, Російсько-Азіатського, Російського для зовнішньої торгівлі, Північно-Кавказького, Торгово-Промислового банків та Друге Армавірське Товариство взаємного кредиту.

Акцептований чек зазвичай застосовували при внутрішніх розрахунках організацій і приватних осіб за товари та послуги. Банк приймав чек за наявності коштів на рахунок чекодержателя; частковий акцепт не допускався.

Чеки друкували у друкарні Нестерова на хорошому німець-

¹ Назви установ подаються так, як їх віддруковано на чеках.

Чеки, випущені Армавірським відділенням Державного банку номіналом 300 рублів та Армавірським відділенням Російського банку для зовнішньої торгівлі номіналом 40 рублів. Аверси й реверси. 1918 р.

кому папері з водяним знаком у вигляді хвилястих ліній. Зауважимо, що чеки з першим терміном — до 1 грудня — були випущені від імені Кубанської крайової ради; мали нехитру віньетку, що за формою нагадувала грушу. Загальна сума емісії становила 4 000 000 руб. Випуск чеків із терміном до 1 липня здійснено від імені виконкому ради народних депутатів на суму 48 000 000 руб. Влітку 1918 року з Москви через Царицин надійшло 5 000 000 руб. совзнаками. Частина чеків для підвищення їх престижу обміняли за рахунок цих коштів. У вересні 1918 року, коли в Армавірі на доволі тривалий час утвердилася влада Добровольчої армії, випуск чеків було припинено. Їх погашення, почате за панування білих, закінчилося у 1920 році, вже за радянської влади, і збіглося з анулюванням донських і денікінських грошей. У каси банків населення повернуло чеків на суму близько 42 000 000 руб. Серед них було дуже багато фальшивих номіналами 25, 40, 150 і 300 руб. на загальну суму понад 5 000 000 рублів.

Єйськ

Єйське відділення Державного банку, вірогідно, здійсни-

Гарантований чек Єйського відділення Державного банку. Номінал 10 рублів. Аверс. 1919 р.

Новоросійський чек номіналом 25 рублів, випущений Чорноморським губернським центральним виконавчим комітетом. Аверс. 1918 р.

Новоросійськ

У Новоросійську здійснено не менше семи випусків грошових сурогатів шляхом наддруковок відділення Держбанку та Народного банку на облігаціях і купонах "Займа Свободы" і військових позик. Була також спроба зробити окремих випуск чеків, використавши наявні чеків книжки. На бланку цих чеків друкарським способом нанесено наддруковку емітента: "Черноморский Губернский Центральный. Исполнительный. Комитет. Новороссийское Отде-

Твердий чек Ставропольського відділення Державного банку. Номінал 3 рублі. Аверс і реверс. 1919 р.

ление” і зазначено номінал: 3, 5, 10, 25, 50, 75 або 100 руб. Дату випуску, назву юридичної особи — отримувача чека проставляли окремо. Частина чеків збереглася у бланках, готових було дуже мало. Колекційна вартість новоросійських чеків нині становить сотні доларів.

Ставрополь

Грошовий голод, який виник на Північному Кавказі у 1917—1918 роках, особливо гостро відчувався у Ставрополі. У місті приймали гроші мінераловодських самоуправлінь, донські й денікінські гроші, купюри Терської республіки, п'ятигорські “колоски”, катеринодарські векселі, влади-кавказькі чеки і навіть грошові знаки далеких країв — Азербайджану, Туркестану, Ашхабада.

Ставропольське відділення Державного банку було зацікавлене у задоволенні потреб насамперед власної клієнтури (установ, вкладників, торговців), тому передусім випустило крупніші купюри, а вже потім дрібні: 1, 5, 10 руб., а ще пізніше — 3 руб.

Випуск чеків провадився у три етапи і пов'язаний із трьома датами — 1 березня та 15 травня 1918 року і 1 лютого 1919 року. Цими датами визначався різновид випуску. Що ж до друкування грошей, то воно було безупинним і тривало до вересня 1919 року включно, тобто до часу появи в місті грошей збройних сил Півдня Росії.

Перший випуск здійснено 1 березня 1918 року. Він налічував чеки чотирьох номіналів: 25, 50, 100 і 500 руб. Були використані чекові книжки Державного банку з різними текстами залежно від номіналу купюри.

На всіх чеках додруковано слова: “Ставропольское отделение”, “1 марта 1918 г.”, “Управляющий”, “Контролер” і суму номіналу прописом.

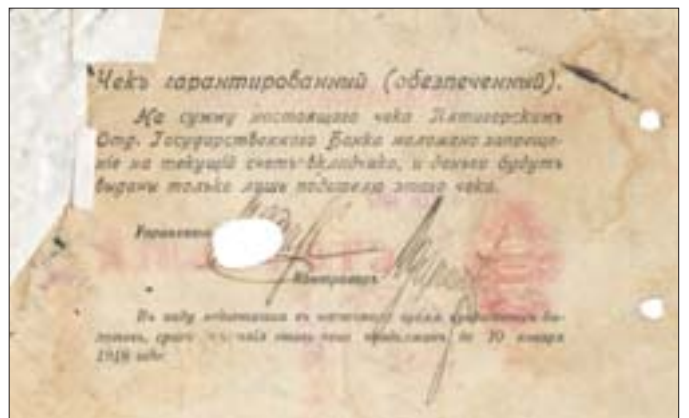
Випуск здійснювався або від імені самого банку, або від імені установ із акцептом банку на звороті. В першому випадку текст акцепту був таким: “Настоящий денежный знак (твердый чек) выпущенный Ставропольским отделением Государственного банка взамен кредитных билетов, сполна обеспечен ценностями, принадлежащими сему отделению банка. Настоящий чек действителен до 1 августа 1918 г.”. При випуску грошей від імені установ на лицьовому боці містилася проставлена штампом назва установи, підписи її керівників і, як правило, печатка; текст на звороті був іншого змісту: “Чек гарантированный (обеспеченный). Настоящий твердый чек обеспечен Ставропольским отделением Государственного банка в полной сумме наложением запрещения на текущий счет вкладчика и деньги по нему будут выданы только лишь подателю этого чека. Ввиду недостатка в настоящее время кредитных билетов срок действия этого чека продолжен до 1 августа 1918 г., в течение какого времени он имеет хождение наравне с кредитными билетами”.

Березневі чеки часто мають штамп про продовження строку дії — до 1 травня, 1 серпня 1919 р. або до 1 січня 1920 р.

Радянській адміністрації після захоплення міста Червоною Армією ідея застосування чекових книжок для друкування грошей теж сподобалася. Відділення Народного банку 17 березня 1920 року випустило чеки гарантовані (забезпечені) номіналами 100 і 250 руб. із терміном дії до 1 липня 1920 року. Останні випуски ставропольських чеків є раритетними.

П'ятигорськ

П'ятигорське відділення Державного банку здійснило два випуски грошей із застосуванням чекових книжок. Для першого використовувалися чеки загальнодержавного зраз-

Чек Пятигорського відділення Державного банку. Номінал 100 рублів. Аверс і реверс. 1917 р.

ка старого дореволюційного типу з текстами зі старою орфографією. Номінали чеків — 50, 100 і 200 руб.; терміни дії — до 10 січня, 15 лютого, 1 травня, 1 липня і 1 вересня 1918 року. Використовувалися бланки чеків із тристоронньою і чотиристоронньою рамками.

Після встановлення влади Тимчасового уряду Держбанк виготовив і розіслав бланки чеків із новою орфографією і орлом без регалій. На цих бланках були випущені гарантовані чеки номіналами 50, 100 і 200 руб. Фактів застосування чеків такого типу в інших містах із проставленням акцептів поки що не виявлено.

Владикавказ

Чеки Владикавказького відділення Державного банку, на відміну від чеків інших міст — найпоширеніші і є в усіх колекціях. Щоправда, мовиться лише про чеки, виготовлені на бланках голубого кольору з фіксованими номіналами: 1, 3, 5, 10, 25 і 50 руб. Бланки мали три- або чотиристоронню рамку. Траплялися чеки зі спеціальною пробивкою.

Крім голубих, зустрічаються також жовті чеки, як правило, маловивчені. Укладаючи “Полный каталог бумажных дензнаков и бон России, СССР, стран СНГ”, я мав нагоду дослідити ці чеки і внести їх у каталог. Дати випусків чеків обмежені термінами від 20 грудня 1917 року до 5 лютого 1918 року. Найчисленніші чеки серії Д номіналами 20, 25, 30, 40, 50, 100 і 300 руб. Потому йдуть чеки серії Е номіналами 20, 40, 50 і 100 руб.; серії Э номіналами 50, 100 і 200 руб.; серії Ю номіналами 100 і 200 руб.; серії Г: номінали на голубому бланку — 40 і 50 руб., на оливковому — 50, 100 і 325 руб., виписані на казначействі.

Є також два види чеків серії В — із тристоронньою рамкою номіналом 50 руб. та чотиристоронньою — на довільні суми. Всі жовті чеки мають водяні знаки і пробивки “14 ГБ”, які, очевидно, слугували позначкою даної емісії.

Зустрічаються також жовті чеки без серії та водяних знаків із друкарською наддруковкою казначейства номіналами 3, 15, 50 і 100 руб. та наддруковкою “Владикавказское отделение” різного типу штемпелями.

Жовті чеки застосовувалися раніше, ніж голубі, і спочатку їх випуск здійснювався шляхом надання всім чекам, котрі видавалися власникам поточних рахунків, права перебувати в обігу довше звичайного 10-денного строку. Термін дії подовжували, накладаючи на зворотному боці чека акцепт із банківською гарантією дійсності обігу чека нарівні з кредитними білетами протягом місяця від дня його видачі.

Усі чеки — часів Кубанського крайового уряду. Хоча на деяких можна помітити окрему печатку: “Втор. Отд. Народн. Банка”. Загалом налічується щонайменше сім окремих випусків владикавказьких чеків.

Після захоплення Владикавказа Добровольчою армією чеки було вилучено з обігу.

Грозний

Чеки грозненських банків із теми дослідження можна було б виключити з тієї причини, що вони випущені не від імені місцевого відділення Держбанку, а від імені комерційних установ — Російсько-Азіатського, Волзько-Камського та Азовсько-Донського банків, — а також казначейства. Але велика кількість грозненських чеків у колекціях дає змогу з'ясувати, які великі підприємства (переважно нафтопромислові) були

Чеки Владикавказького відділення Державного банку, випущені Терською спілкою дрібного кредиту (номінал 10 рублів) та Владикавказькою міською Управою (номінал 25 рублів). На 25-рублевому чеку — відбиток печатки міської Управи з короною і регаліями. На звороті чеків видруковано умови їх обігу та забезпечення, а також проставлено штемпелі Владикавказького відділення Державного банку. Аверси і реверси. Обидва чеки — 1918 року випуску.

У Грозному чеки випускало не місцеве відділення Держбанку, а комерційні фінансово-кредитні установи і казначейство. Даний чек номіналом 5 рублів емітовано Грозненським відділенням Азовсько-Донського комерційного банку. На лицьовому боці міститься штемпельний знак Нафтопромислового і торговельного товариства "Мазут". Аверс і реверс. 1918 р.

акціонерами і вкладниками цих банків.

Найбільшу колекцію грозненських чеків і загалом бонів Північного Кавказу мав Козловський, котрий мешкав у Грозному по вул. Леніна, 27. Та одного разу, ще за часів першої чеченської війни, мій лист на адресу колекціонера повернувся з поміткою: "В дом попала бомба"...

Хабаровськ

У лютому 1918 року в Хабаровську було встановлено радянську владу. Далраднарком випустив свої грошові знаки, так звані "красношюківки". Крім власних грошей, у пошуках шляхів швидшого подолання грошової кризи Далраднарком 27 липня 1918 року постановив ввести в обіг акцептовані Хабаровським відділенням Держбанку чеки за поточними рахунками вісімнадцяти місцевих установ, попередньо зазначивши на цих чеках їх суму.

Оскільки головною метою емісії було пом'якшення розмінної кризи, чеки випустили вартістю 5, 10, 15, 20, 25, 40, 50, 60, 70, 75, 80 і 100 руб. Були також окремі чеки номіналами 125, 140, 200, 250 руб. По одному чеку було акцептовано на суму 384 руб. 40 коп. і 3 000 рублів.

Акцептувалися чеки таких вісімнадцяти установ: Управління з будівництва Східно-Амурської залізниці; Контролю за будівництвом цієї залізниці, Амурської контрольної палати, Амурського товариства пароплавання і торгівлі, Хабаровського окр. арсеналу, Хабаровського повітового земського управління, Хабаровського міського Громадськ. Упр., Окружного інтенд. управління, Амурської річкової флотилії, Хабаровської поштово-телеграфної контори, окружного артилерійського управління, Хабаровського місцевого лазарету, Першої хабаровської жіночої гімназії, Хабаровської гімназії військового відомства, Хабаровського реального училища, Управління Приамурського поштово-тел. відомства, Табору військовополонених Хабаровського гарнізону, Товариства Сергіївського винокурного заводу.

Природно, ці чеки згодом зeszли з ринку.

Нестача грошових знаків і слабкість "красношюківки", надто маловартісних при триваючому падінні їх курсу, спонукали Хабаровське відділення Держбанку випустити акцептовані сторублеві чеки, які ходили нарівні з гроши-ма. Загальна сума емісії становила 2 359 400 рублів. Із часом ці чеки поступово пішли з ринку, обміняні по паритету на інші грошові знаки.

Владивосток

На початку 1920 року введено в обіг чеки Владивостоцького відділення Держбанку вартістю 1 000 рублів. Чеки були випущені на білому папері з водяними знаками — ромб із керенським орлом, — але невдовзі з'явилося багато підроблених купюр, виготовлених на цьому ж, викраденому з експедиції папері. Ознакою, що вирізняла їх серед справжніх чеків, була крапка над буквою Т: у вертикальному написі "Государственный банк" вона мала іншу форму, ніж крапки над рештою букв цих двох слів. Владивостоцьких чеків випущено на суму 502 050 000 руб.

Відповідно до закону від 5 червня 1920 року вони, як і сибзнаки, обмінювалися у співвідношенні 200 руб. = 1 руб. новими грішми і підлягали вилученню з обігу. На руках у населення залишилося 72 188 чеків, не пред'явлених до обміну.

У скарбницях банків із часів Омського уряду збереглося розмінне срібло на кілька мільйонів рублів. Згідно із законом Приморської земської управи від 19 жовтня 1920 року срібло ввели в обіг.

Прагнучи зробити грошові взаєморозрахунки зручнішими, а також утримати срібло в касі Держбанку, уряд видав постанову про обіг нарівні з розмінним сріблом акцептованих Держбанком чеків за поточними рахунками у дрібному сріблі, відкритими у Держбанку приватними особами та установами. Чеки, акцептовані номіналами 10, 25 і 100 рублів сріблом, збереглися в колекціях. Їх колекційна вартість — 20—40 доларів.

Сахалінська область

14 березня 1918 року Сахалінський обласний виконавчий комітет ради робітничих, солдатських і селянських депутатів і самоуправління постановив увести в обіг як грошові знаки чеки місцевого — Миколаївського-на-Амурі відділення Держбанку, відповідно їх проштемпелювавши.

Згідно із цією постановою чеки ходили в Сахалінській області нарівні з кредитними білетами, а отже, були обов'язкові до приймання до всіх видів платежів усіма особами, фірмами й установами, про що й мовилося у тексті, надрукованому на зворотному боці; там же зазначалося, що "выпущенные Николаевским-на-Амуре Отделением Государственного Банка чеки обеспечены хранящимся в Отделении Банка неприкосновенным запасом кредитных билетов 1 000-рублевого достоинства и в случае предъ-

явлення чеків на достаточну суму на эти (тысячерублёвые) билеты беспрепятственно обмениваются. Подделка преследуется законом”.

Чеки мали вартість 5, 25 і 100 руб. Купюри були виготовлені на бланках різного кольору: 5-рублеві — на чеках простих поточних рахунків сірого кольору, 25-рублеві — на жовтих чеках спеціальних рахунків, а 100-рублеві — на рожеватих чеках умовних поточних рахунків.

На лицьовому боці містилися: відбиток печатки Миколайівського-на-Амурі відділення Державного банку, цифрами і прописом зазначені номінали (синім кольором — 5 руб., червоним — 25 руб., зеленим — 100 руб.), а також підписи управляючого, контролера і касира.

Загальна сума емісії сягала 2 000 000 рублів.

Населення приймало чеки охоче і згодом, коли у зв'язку зі змінами політичного характеру грошова система зазнала ломки, попит на чеки відділення Держбанку зріс. Мешканці Сахалінської області надавали їм перевагу і перед проникаючими в край радянськими (хабаровськими, благовещенськими), і перед сибірськими грошовими знаками.

Обіцяне забезпечення — тисячорублеві кредитні білети — спершу справді було і зберігалося в касі відділення, але згодом, із вичерпанням емісії, було випущено з каси й забезпечення — кредитні білети. Зауважу, що сьогодні у колекціях 1 000-рублевих кредиток приблизно у 200 разів більше, ніж сахалінських чеків. А отже, й колекційна вартість їх відповідно нижча.

ПІСЛЯСЛОВО

Усі описані вище факти стосуються в основному часів громадянської війни. У період “великого грошотворення” 1990—1994 років у країнах колишнього СРСР відомий лиш один випадок використання бланків банківських чеків для випуску грошей. 1992 року в місті Нижній Тагіл у Росії Дзержинське відділення Промбудбанку СРСР виплачувало зарплату працівникам кооперативу “Пенсіонер” виробничого об'єднання “Уралвагон-завод” банківськими чеками номіналами 100 і 200 рублів, які приймалися місцевими магазинами.

Що ж до назви грошового знака — “чек”, то в Росії таких назв було більше сотні; якщо ж урахувати й інші, багатослівні назви (наприклад, “чек внутрішніх розрахунків” або “чек оплати праці” тощо), то в Росії таких налічувалося ще понад три десятки.

В Україні при створенні назв приватних або госпрозрахункових грошей фантазія теж просторилася широко: перших назв було близько 90, других — близько 30.

Щоб проводити дослідження і робити узагальнення, потрібна достатня кількість вихідних матеріалів. Оскільки серйозних державних колекцій паперових грошових знаків практично немає, можна спиратися лише на приватні збірки. Останні колекціонери, які збирали бони Росії ще з 1920-х років, ясна річ, наприкінці 80-х — на початку 90-х років минулого століття помирали. Я не знаю жодного випадку, коли б у сім'ї знайшлися продовжувачі справи діда — всі колекції були продані. У кращому разі збірку купляв заможний колекціонер і поповнював нею власну колекцію, а подвійні екземпляри продавав. Скажімо, найповніша збірка бонів Північної Росії і Північно-Західного краю, котра належала Корнілову² з Ленінграда, у повному обсязі була продана Светлову з міста Череповця і, знову ж таки, у повному комплекті перейшла до киянина Киришенка. Цікаво, що Киришенко купив її, вдавшись до певних хитрощів. Він, послав-

шись на мене, заїхав до Светлова додому — начебто випадково — і попросив показати колекцію. Досвідчений колекціонер може оцінити збірку з першого погляду. Вже попросившись, Киришенко раптом вернувся від дверей і ніби між іншим запитав, за яку суму Светлов міг би продати всю колекцію. Светлов відповів: за десять тисяч рублів. Зважаючи, що відбувалося це десь наприкінці 1980-х років, ішлося про дуже великі гроші — більше вартості двох нових “Жигулів”. Киришенко сказав: “Не ховайте колекцію, ось гроші”. Так без торгів була придбана одна з найбільших колекцій бонів Росії. А потім — розпорошена...

Збірка українського боніста Локтика (його прізвище є у переліку 200 боністів Радянського Союзу, котрі у 1924 році отримали перше видання каталогу приватних бонів СРСР) була викуплена і в повному обсязі вивезена в Канаду. Про це яскраво, з цікавими подробицями оповів у газеті “Московский бонист” голова Московського клубу боністів Рахлін. Навряд чи була в Союзі колекція більша, ніж у Локтика. Навіть збірку бонів Німеччини він мав повнішу, ніж знаменитий автор каталогу “Боны мира” німець А.Пік. Локтик з війною пройшов усю Німеччину, попутно реквізуючи в країні всі приватні збірки бонів. Потому він потрапив на японську війну. У званні капітана Локтик мав змогу відпускати полонених з японської армії додому. Він обіцяв прискорити їх звільнення, взявши клятву, що полонений, повернувшись додому, надішле на домашню адресу Локтика пачку паперових грошей, що вийшли з обігу, завтовшки у два пальці. Азіати посилали йому гроші близько десяти років поспіль.

...Цікаво, що відомий автор каталогу бонів Росії Микола Кардаков, який після громадянської війни проживав у Німеччині, за деякими неперевіреними даними, під час Другої світової направляв загони гестапівців за двома адресами — Локтика в Олександрії та Стасенка в Єнакієвому, прагнучи заволодіти їхніми колекціями. Достеменно відомо: обидва, йдучи на війну, зуміли так сховати свої збірки бонів, що гестапівці знайти їх не змогли. Перший сховав колекцію в курнику, під соломою в ящику, де неслися кури, а другий — у просмоленій дерев'яній бочці без залізних цвяхів і обручів, яку закопав на глибину понад три метри на городі.

Колекція Стасенка мала найповніший у світі розділ бонів України. Після його смерті збірку частинами викупив Якупенко. Володіючи найбільшою колекцією бонів Росії в цілому і України зокрема, він склав детальний каталог українських бонів з описом величезної кількості їх різновидів та найточнішими цінами. “Це буде пам'ятник українській боністиці, який налічуватиме кілька тисяч фотографій бонів і їх різновидів”, — говорив Якупенко. Пам'ятника не вийшло. Каталог після смерті його автора зберігся лише в електронному вигляді. Інститут історії України спільно з одним із найпотужніших вітчизняних банків виділили на видання каталогу 20 тисяч доларів, проте рідня вирішила публікувати його самостійно. Каталог так і не видано. Його електронний варіант (без фотоілюстрацій) є у кількох осіб, котрі не мають стосунку до сім'ї Якупенка.

Але в задуманому вигляді видати каталог уже неможливо, оскільки сім'я втратила колекцію. За словами дружини колекціонера, якийсь Роховець попросив надати колекцію для демонстрації в Національному музеї історії України. Після виставки унікальна збірка бонів вартістю близько мільйона доларів у сім'ю не повернулася... Окремі бони із цієї колекції час від часу з'являються у продажу. Новий “хазяїн” колекції іноді виступає на каналах українського телебачення в образі ортодоксального ребе, а живе, за чутками, у США.

Свого часу Якупенко пропонував музею Національного банку України придбати 50 найстаріших і рідкісних бонів з

² Тут і далі прізвища колекціонерів змінено.

його колекції. Бони пролежали в музеї близько року, але рішення про їх придбання так і не було прийнято. Врешті бони були розпорошені — їх розкупили приватні колекціонери. До цих бонів Якупенко додавав безцінну інформацію (відомості про наявність у приватних колекціях Радянського Союзу всіх паперових грошових знаків царської Росії 1769—1896 рр.), зібрану протягом 70—80-х років минулого століття і впорядковану у вигляді таблиць. За його даними, такі таблиці мали ще кілька відомих тогочасних колекціонерів російських бонів. Ця інформація донині залишається недоступною — власники таблиць тримають її у таємниці. Без неї неможливо правильно оцінити бони зазначеного періоду.

Стосовно вартості бонів, то вона зростає в десятки й сотні разів. За словами московських боністів, лише ті з них, хто вклав гроші в колекції бонів, не постраждали під час “чорного віторка” 1998 року. Якщо в 70—80-ті роки минулого століття за 5 тисяч рублів можна було придбати колекцію, що налічувала тисячу чудових бонів, з них кілька сотень рідкісних, то нині один 50-рублевий бон УССР 1920 року коштує 5 тисяч доларів. Свого часу мене ляляли всі колекціонери Союзу за високі ціни на бони, закладені в “Полном каталоге бумажных дензнаков и бон России, СССР, стран СНГ”, виданому в 2000—2005 роках. Сьогодні ті, каталожні, ціни в рази нижчі від ринкових.

У радянські часи неможливо було видати жодної книги з боністики: аналіз грошових знаків чомусь вважався

справою протиправною, антидержавною. Нині інші часи — можна публікувати найрізноманітніші книги і статті з цієї тематики. І такі книги є, вони видаються в Києві, Москві та інших містах колишнього СРСР. Шкода лише, що професійні історики, музейні працівники, фінансисти, економісти дуже рідко торкаються питань боністики.

Зауважимо також брак точної і достовірної інформації щодо сучасних випусків паперових грошей. Нам відомо, яку кількість усіх банкнот за номіналами було введено в обіг в СРСР у 1919—1937 роках, і навіть скільки з них повернуто в банківські установи під час обмінів і грошових реформ, а от скільки яких банкнот випустив Національний банк України за період 1992—2006 років, з’ясувати вельми проблематично.

Література

1. Рябченко П.Ф., Бутко В.И. Полный каталог бумажных дензнаков и бон России, СССР, стран СНГ (1769—2003): В 3-х томах. — К.: 2000—2005.
2. Мальшев А., Таранков В., Смиранный И. Бумажные денежные знаки России и СССР. — Москва. — 1991.
3. Баранов А. Денежное обращение и эмиссии бумажных денежных знаков на Северном Кавказе в 1917—1920 годах. — Москва, 2004.
4. Погребенский А. Денежное обращение Дальнего Востока. — Харбин, 1924.

Монети України

Про введення в обіг пам’ятних монет “Чиста вода — джерело життя”

Національний банк України 25 травня 2007 року ввів в обіг пам’ятні монети номіналами 20 і 5 гривень “Чиста вода — джерело життя”, присвячені одній із першооснов життя на Землі — воді. Монети мають привертати увагу суспільства до бережливого ставлення до природних багатств, зокрема річок, озер, морів.

Монету номіналом 20 гривень відкарбовано з використанням сучасних технологій виготовлення біметалевих монет із дорогоцінних металів. Загальна маса монети — 14,8 г. Метал внутрішнього кола — золото 916 проби, маса дорогоцінного металу в чистоті — 5,81 г; метал зовнішнього кола — срібло 925 проби, маса дорогоцінного металу в чистоті — 8,42 г. Категорія якості карбування — пруф-лайн, діаметр монети — 31,0 мм, тираж — 3 000 штук. Гурт монети — секторальне рифлення.

Монету номіналом 5 гривень відкарбовано з використанням сучасних технологій виготовлення біметалевих монет: зовнішнє коло — мідно-нікелевий сплав (CuNi25), внутрішнє — нордік (Cn15Zn21). Категорія якості карбування — спеціальний анциркулейтед, діаметр монети — 28 мм, маса — 9,4 г. Гурт монети — секторальне рифлення.

На аверсі обох монет у внутрішньому колі зображено крути, що розходяться на поверхні води від краплі, у верхній частині кола — ще одну краплю. По зовнішньому колу розміщено: малий Державний герб України (ліворуч), рік карбування монети — **2007** (праворуч), написи — **НАЦІОНАЛЬНИЙ БАНК УКРАЇНИ** (угорі), номінал: на монеті з дорогоцінних металів — **20 ГРИВЕНЬ**; на монеті з недорогоцінних металів — **5 ГРИВЕНЬ** (унизу) та логотип Монетного двору Національного банку України.

На реверсі обох монет у внутрішньому колі зображено символічну композицію — людина та водоспад. По зовнішньому колу розміщено напис: **ЧИСТА ВОДА — ДЖЕРЕЛО ЖИТТЯ**.

Художники — Володимир Таран, Олександр Харук, Сергій Харук. Скульптор — Роман Чайковський.

Пам’ятні монети номіналами 20 та 5 гривень “Чиста вода — джерело життя” є дійсними платіжними засобами України та обов’язкові до приймання без будь-яких обмежень за їх номінальною вартістю до всіх видів платежів, а також для зарахування на розрахункові рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

Основні показники діяльності банків України на 1 червня 2007 року

№ п/п	Назва показника	01.01. 2002 р.	01.01. 2003 р.	01.01. 2004 р.	01.01. 2005 р.	01.01. 2006 р.	01.01. 2007 р.	01.06. 2007 р.
1	Кількість зареєстрованих банків	189	182	179	181	186	193	193
2	Вилучено з Державного реєстру банків (з початку року)	9	12	8	4	1	6	0
3	Кількість банків, що перебувають у стадії ліквідації	35	24	20	20	20	19	19
4	Кількість діючих банків	152	157	158	160	165	170	173
4.1	Із них: з іноземним капіталом;	21	20	19	19	23	35	40
4.1.1	у тому числі зі 100-відсотковим іноземним капіталом	6	7	7	7	9	13	18
5	Частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків, %	12.5	13.7	11.3	9.6	19.5	27.6	27.6
Активи, млн. грн.								
1	Загальні активи (не скориговані на резерви за активними операціями)	50 785	67 774	105 539	141 497	223 024	353 086	421 315
1.1	Чисті активи (скориговані на резерви за активними операціями)	47 591	63 896	100 234	134 348	213 878	340 179	406 022
2	Високоліквідні активи	7 744	9 043	16 043	23 595	36 482	44 851	51 925
3	Кредитний портфель	32 097	46 736	73 442	97 197	156 385	269 688	326 175
3.1	У тому числі:							
	кредити, надані суб'єктам господарювання;	26 564	38 189	57 957	72 875	109 020	167 661	194 482
3.2	кредити, надані фізичним особам	1 373	3 255	8 879	14 599	33 156	77 755	99 827
4	Довгострокові кредити	5 683	10 690	28 136	45 531	86 227	157 224	195 456
4.1	У тому числі довгострокові кредити, надані суб'єктам господарювання	5 125	9 698	23 239	34 693	58 528	90 576	109 125
5	Проблемні кредити (прострочені та сумнівні)	1 863	2 113	2 500	3 145	3 379	4 456	5 630
6	Вкладення в цінні папери	4 390	4 402	6 534	8 157	14 338	14 466	14 969
7	Резерви за активними операціями банків	3 194	3 905	5 355	7 250	9 370	13 289	15 755
	Відсоток виконання формування резерву	85.4	93.3	98.2	99.7	100.05	100.1	100.2
7.1	У тому числі резерв на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями	2 963	3 575	4 631	6 367	8 328	12 246	14 323
Пасиви, млн. грн.								
1	Пасиви, всього	47 591	63 896	100 234	134 348	213 878	340 179	406 022
2	Балансовий капітал	7 915	9 983	12 882	18 421	25 451	42 566	48 571
2.1	У тому числі:	4 573	6 003	8 116	11 648	16 144	26 266	30 687
	сплачений зареєстрований статутний капітал							
2.2	частка капіталу в пасивах	16.6	15.6	12.9	13.7	11.9	12.5	12.0
3	Зобов'язання банків	39 676	53 913	87 352	115 926	188 427	297 613	357 451
3.1	У тому числі кошти суб'єктів господарювання;	15 653	19 703	27 987	40 128	61 214	76 898	83 894
3.1.1	із них строкові кошти суб'єктів господарювання	4 698	6 161	10 391	15 377	26 807	37 675	37 651
3.2	Кошти фізичних осіб;	11 165	19 092	32 113	41 207	72 542	106 078	120 018
3.2.1	із них строкові кошти фізичних осіб	8 060	14 128	24 861	33 204	55 257	81 850	93 549
Довідково								
1	Регулятивний капітал, млн. грн.	8 025	10 099	13 274	18 188	26 373	41 148	51 249
2	Адекватність регулятивного капіталу (H2)	20.69	18.01	15.11	16.81	14.95	14.19	14.38
3	Доходи, млн. грн.	8 583	10 470	13 949	20 072	27 537	41 645	23 097
4	Витрати, млн. грн.	8 051	9 785	13 122	18 809	25 367	37 501	20 882
5	Результат діяльності, млн. грн.	532	685	827	1 263	2 170	4 144	2 215
6	Рентабельність активів, %	1.27	1.27	1.04	1.07	1.31	1.61	1.45
7	Рентабельність капіталу, %	7.50	7.97	7.61	8.43	10.39	13.52	11.88
8	Чиста процентна маржа, %	6.94	6.00	5.78	4.90	4.90	5.30	4.92
9	Чистий спред, %	8.45	7.20	6.97	5.72	5.78	5.76	5.20

На замовлення "Вісника НБУ" матеріал підготовлено працівниками управління аналізу діяльності системи банків департаменту методології банківського регулювання та нагляду Національного банку України.

Основні монетарні параметри грошово-кредитного ринку України у травні 2007 року

Розміри діючої облікової ставки Національного банку України в 2004–2007 рр.

Дата введення у дію	Розмір діючої облікової ставки	Відсотки річні
09.06.2004 р.	7.5	
07.10.2004 р.	8.0	
09.11.2004 р.	9.0	
10.08.2005 р.	9.5	
10.06.2006 р.	8.5	
01.06.2007 р.	8.0	

Обсяги кредитів, наданих Національним банком для підтримання ліквідності банків України у травні 2007 р. (в розрізі інструментів)

Показники	2007 р.	У тому числі за травень	Відсотки
Обсяги рефінансування банків, усього	100.00	100.00	
У тому числі через:			
— кредити "овернайт", надані через постійно діючу лінію рефінансування	25.87	22.87	
— кредити рефінансування, надані шляхом проведення тендера	65.64	77.13	
— кредити рефінансування під заставу майнових прав на кошти банківського вкладу (депозиту), розміщеного в НБУ	8.49	—	
— операції своп	—	—	
— операції прямого РЕПО	—	—	
— стабілізаційний кредит	—	—	

Середньозважена процентна ставка за кредитами, наданими Національним банком для підтримання ліквідності банків України у травні 2007 р.

Показники	2007 р.	У тому числі за травень	Відсотки
Середньозважена процентна ставка за кредитами рефінансування, всього	9.58	9.35	
У тому числі за:			
— кредитами "овернайт", наданими через постійно діючу лінію рефінансування	10.32	10.00	
— кредитами, наданими шляхом проведення тендера	9.43	9.16	
— кредитами рефінансування під заставу майнових прав на кошти банківського вкладу (депозиту), розміщеного в НБУ	8.50	—	
— операціями своп	—	—	
— операціями прямого РЕПО (розрахунково)	—	—	
— стабілізаційним кредитом	—	—	

Процентні ставки банків за кредитами та депозитами у національній валюті у травні 2007 р.*

Показники	Травень 2007 р.	Відсотки річні
На міжбанківському ринку:		
за кредитами, наданими іншим банкам	2.2	
за кредитами, отриманими від інших банків	2.2	
за депозитами, розміщеними в інших банках	4.7	
за депозитами, залученими від інших банків	4.3	
На небанківському ринку:		
за кредитами**	13.4	
за депозитами	7.7	

* За щоденною звітністю банків; з урахуванням вартості пролонгованих кредитів (депозитів).

** Без урахування ставок за кредитами "овердрафт".

Темпи зростання грошової маси у травні 2007 р.

Агрегати грошової маси	01.01.2007 р.	01.02.2007 р.	01.03.2007 р.	01.04.2007 р.	01.05.2007 р.	01.06.2007 р.
Готівка. Гроші поза банками						
M0, % до початку року	100.0	94.2	95.7	98.7	104.2	104.7
M0 + переказані кошти в національній валюті						
M1, % до початку року	100.0	96.1	96.1	99.7	103.3	107.5
M1 + переказані кошти в іноземній валюті та інші кошти						
M2, % до початку року	100.0	98.1	100.0	103.9	107.6	110.0
M2 + цінні папери власного боргу банків						
M3, % до початку року	100.0	98.1	100.1	104.4	108.2	110.4

Примітка. Починаючи з 01.10.2006 р. встановлено такі нормативи обов'язкового резервування для формування банками обов'язкових резервів (постанова Правління Національного банку України від 15.09.2006 р. № 364): за строковими коштами і вкладками (депозитами) юридичних і фізичних осіб у національній валюті — 0.5; за строковими коштами і вкладками (депозитами) юридичних і фізичних осіб у іноземній валюті — 4; за коштами вкладів (депозитів) юридичних і фізичних осіб у національній валюті на вимогу та коштами на поточних рахунках — 1; за коштами вкладів (депозитів) юридичних і фізичних осіб у іноземній валюті на вимогу та коштами на поточних рахунках — 5.

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготовлено працівниками департаменту монетарної політики Національного банку України.

Інформація з першоджерел

Зміни і доповнення до Державного реєстру банків, внесені у травні 2007 р., а також зміни і доповнення до переліку операцій, на здійснення яких банки отримали банківську ліцензію та письмовий дозвіл Національного банку України на здійснення операцій, внесені у травні 2007 р.¹

А. Зміни і доповнення до Державного реєстру банків

Назва банку	Вид товариства	Зареєстрований статутний капітал, грн.	Дата реєстрації банку	Реєстраційний номер	Юридична адреса
м. Київ і Київська область					
"Товариство з обмеженою відповідальністю Комерційний банк "Експобанк"	ТОВ	88 895 200	26.12.1991 р.	75	м. Київ, вул. Золотоустівська, 2/4
Акціонерне товариство "ІНДУСТРІАЛЬНО-ЕКСПОРТНИЙ БАНК"	БАТ	400 000 000	10.02.1993 р.	149	м. Київ, вул. Пушкінська, 42/4
Закрите акціонерне товариство "АЛЬФА-БАНК"	ЗАТ	865 000 000	24.03.1993 р.	158	м. Київ, вул. Десятинна, 4/6
Відкрите акціонерне товариство акціонерний банк "Укргазбанк"	БАТ	400 000 000	21.07.1993 р.	183	м. Київ, вул. Єрванська, 1
Товариство з обмеженою відповідальністю комерційний банк "Столиця"	ТОВ	77 548 000	10.03.2004 р.	290	м. Київ, просп. Героїв Сталінграда, 12-г
Закрите акціонерне товариство "Український банк реконструкції та розвитку"	ЗАТ	72 000 000	19.03.2004 р.	292	м. Київ, вул. Горького, 180
Відкрите акціонерне товариство "Ерсте Банк" (колишня назва – Акціонерний комерційний банк "Престиж")	БАТ	300 000 000	25.01.2006 р.	303	м. Київ, вул. Прорізна, 6
Волинська область					
УніКредит Банк Товариство з обмеженою відповідальністю	ТОВ	543 673 470	28.02.1997 р.	265	м. Луцьк, вул. Данила Галицького, 14
Одеська область					
ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ "ФІНРОСТБАНК"	ТОВ	39 791 241	29.01.1993 р.	147	м. Одеса, просп. Академіка Глушка, 13
Відкрите акціонерне товариство Акціонерний банк "Південний"	БАТ	463 500 000	03.12.1993 р.	218	м. Одеса, вул. Краснова, 6/1
Харківська область					
Акціонерний комерційний банк "Меркурій"	ЗАТ	53 372 000	18.11.1992 р.	129	м. Харків, вул. Петровського, 23

Б. Зміни і доповнення до переліку операцій, на здійснення яких банки отримали банківську ліцензію та письмовий дозвіл Національного банку України на здійснення операцій

Назва банку	Юридична адреса	Банківська ліцензія		Письмовий дозвіл на здійснення операцій		Перелік операцій, на здійснення яких банки отримали письмовий дозвіл на здійснення операцій ²	Заходи впливу, які вжито до банків
		Номер	Дата	Номер	Дата		
1	2	3	4	5	6	7	8
м. Київ і Київська область							
Відкрите акціонерне товариство "БТА Банк"	м. Київ, вул. Щербакова, 35	25	08.11.2006 р.	25-4	22.05.2007 р.	1,2,3,4,5,6,7,8,+11,12,13,14,15,17,18,19,20,21,22	
Відкрите акціонерне товариство "Аграрний комерційний банк"	м. Київ, вул. Димитрова, 9а	53	19.06.2002 р.	53-2	20.01.2005 р.	1*,2,3,4*,5,6,7,8,12,13,14,15,18,19,20,21,22	Операцію 1 обмежено до 01.07.2007 р. у частині укладання агентських угод з юридичними особами з метою відкриття пунктів обміну іноземної валюти, відкриття власних обмінних пунктів та пунктів обміну працюючих агентів; операцію 4 зупи-

¹ "Офіційний список банків України, включених до Державного реєстру банків, та перелік операцій, на здійснення яких банки отримали банківську ліцензію та письмовий дозвіл Національного банку України на здійснення операцій" опубліковано у "Віснику НБУ" № 2, 2007 р. Зміни і доповнення, внесені до Державного реєстру банків та до переліку операцій, виділено червоним кольором. Примітки у колонці "Заходи впливу, які вжито до банків" викладено відповідно до рішень комісії з питань нагляду та регулювання діяльності банків. Назви банків подаються за орфографією статутів.

² **Банківські операції, які банки мають право здійснювати на підставі банківської ліцензії:** 1Л — приймання вкладів (депозитів) від юридичних і фізичних осіб; 2Л — відкриття та ведення поточних рахунків клієнтів і банків-кореспондентів, у тому числі переказ грошових коштів із цих рахунків за допомо-

1	2	3	4	5	6	7	8
							нено на строк до встановлення стабільного (щодоенно протягом місяця) розміру регулятивного капіталу відповідно до спеціальних ліцензійних вимог (57 740 тис. грн.)
Закрите акціонерне товариство "Український будівельно-інвестиційний банк"	м. Київ, бул. Лесі Українки, 30-в	213	20.09.2004 р.	213-2	18.05.2007 р.	1,2,3,5,6,7,8,12,13,14, 18,19,20,+21	
Товариство з обмеженою відповідальністю "БМ Банк"	м. Київ, бул. Т.Шевченка, 37/122	223	03.02.2006 р.	223-2	23.05.2007 р.	1,2,3,4,5,6,7,+8,12,13, 14,18,19,20	
Відкрите акціонерне товариство "Ерсте Банк"	м. Київ, вул. Прорізна, 6	224	29.05.2007 р.	224-1	29.05.2007 р.	1,2,3,4,5,6,7,8,12,13, 14,17,18,19,20	Примітка. Банківську ліцензію та письмовий дозвіл на здійснення операцій видано у зв'язку зі зміною назви банку
Дніпропетровська область							
ЗАКРИТЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО "АКЦІОНЕРНИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК "КОНКОРД"	м. Дніпропетровськ, вул. Артема, 94	230	22.05.2007 р.	230-1	22.05.2007 р.	1,2,3,4,5,6,7,12,13,14	

гою платіжних інструментів та зарахування коштів на них; 3Л — розміщення залучених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик. *Операції та угоди, які банки мають право здійснювати за наявності банківської ліцензії без отримання письмового дозволу:* 1Н — надання гарантій і поручительств та інших зобов'язань від третіх осіб, які передбачають їх виконання у грошовій формі; 2Н — придбання права вимоги на виконання зобов'язань у грошовій формі за поставлені товари чи надані послуги, беручи на себе ризик виконання таких вимог та приймання платежів (факторинг); 3Н — лізинг; 4Н — послуги з відповідального зберігання та надання в оренду (майновий найм) сейфів для зберігання цінностей і документів; 5Н — випуск, купівля, продаж і обслуговування чеків, векселів та інших оборотних платіжних інструментів; 6Н — випуск банківських платіжних карток і здійснення операцій з використанням цих карток; 7Н — надання консультаційних та інформаційних послуг щодо банківських операцій. *Операції, які банки мають право здійснювати за умови отримання письмового дозволу Національного банку України:* Операції з валютними цінностями: 1 — неторговельні операції з валютними цінностями; 2 — ведення рахунків клієнтів (резидентів і нерезидентів) в іноземній валюті та клієнтів-нерезидентів у грошовій одиниці України; 3 — ведення кореспондентських рахунків банків (резидентів і нерезидентів) у іноземній валюті; 4 — ведення кореспондентських рахунків банків (нерезидентів) у грошовій одиниці України; 5 — відкриття кореспондентських рахунків в уповноважених банках України в іноземній валюті та здійснення операцій за ними; 6 — відкриття кореспондентських рахунків у банках (нерезидентах) в іноземній валюті та здійснення операцій за ними; 7 — залучення та розміщення іноземної валюти на валютному ринку України; 8 — залучення та розміщення іноземної валюти на міжнародних ринках; 9 — операції з банківськими металами на валютному ринку України; 10 — операції з банківськими металами на міжнародних ринках; 11 — інші операції з валютними цінностями на міжнародних ринках; 12 — емісія власних цінних паперів; 13 — організація купівлі та продажу цінних паперів за дорученням клієнтів; 14 — здійснення операцій на ринку цінних паперів від свого імені (включаючи андерайтинг); 15 — здійснення інвестицій у статутні фонди та акції інших юридичних осіб; 16 — здійснення випуску, обігу, погашення (розповсюдження) державної та іншої грошової лотереї; 17 — перевезення валютних цінностей та інкасація коштів. *Операції за дорученням клієнтів або від свого імені:* 18 — операції з інструментами грошового ринку; 19 — операції з інструментами, що базуються на обмінних курсах та відсотках; 20 — операції з фінансовими ф'ючерсами та опціонами; 21 — довірче управління коштами та цінними паперами за договорами з юридичними та фізичними особами. *Депозитарна діяльність і діяльність із ведення реєстрів власників іменних цінних паперів:* 22 — депозитарна діяльність зберігача цінних паперів; 23 — діяльність із ведення реєстрів власників іменних цінних паперів.

Цифра зі знаком "+" означає номер операції, на здійснення якої банк одержав право; зі знаком "-" — втратив право, цифра із символом "*" означає номер операції, здійснення якої для даного банку певною мірою обмежене.

На замовлення "Вісника НБУ" матеріали підготувала головний економіст департаменту реєстрації та ліцензування банків Національного банку України Олена Сілецька.

ОФІЦІЙНИЙ КУРС ГРИВНІ ЩОДО ІНОЗЕМНИХ ВАЛЮТ, ЯКИЙ ВСТАНОВЛЮЄТЬСЯ НАЦІОНАЛЬНИМ БАНКОМ УКРАЇНИ ОДИН РАЗ НА МІСЯЦЬ (за травень 2007 року)*

№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс	№ п/п	Код валюти	Назва валюти	Офіційний курс
1	100 BGL	100 левів (Болгарія)	352.2709	17	434 LYD	100 лівійських динарів	398.4221
2	986 BRL	100 бразильських реалів	249.1981	18	470 MTL	100 мальтійських лір	1604.8719
3	051 AMD	10000 вірменських драмів	141.0260	19	484 MXN	100 мексиканських нових песо	45.9956
4	410 KRW	1000 вонів Республіки Корея	5.4351	20	496 MNT	10000 монгольських тугриків	43.3912
5	704 VND	10000 в'єтнамських донгів	3.1478	21	554 NZD	100 новозеландських доларів	374.7465
6	981 GEL	100 грузинських ларі	298.8166	22	586 PKR	100 пакистанських рупій	8.3210
7	344 HKD	100 доларів Гонконгу	64.5703	23	604 PEN	100 перуанських нових сол	158.9300
8	818 EGP	100 єгипетських фунтів	88.8303	24	642 ROL	100 румунських лейв	208.0102
9	376 ILS	100 ізраїльських нових шекелів	123.8352	25	682 SAR	100 саудівських ріялів	134.6415
10	356 INR	1000 індійських рупій	120.9146	26	760 SYP	100 сирійських фунтів	9.6725
11	364 IRR	1000 іранських ріалів	0.5457	27	901 TWD	100 нових тайванських доларів	15.2365
12	368 IQD	100 іракських динарів	0.3973	28	972 TJS	100 таджицьких сомоні	146.8365
13	196 CYP	100 кіпрських фунтів	1183.5965	29	952 XOF	1000 франків КФА	10.4652
14	417 KGS	100 киргизьких сомів	13.2720	30	152 CLP	1000 чилійських песо	9.5599
15	414 KWD	100 кувейтських динарів	1746.1964	31	191 HRK	100 хорватських кун	93.5150
16	422 LBP	1000 ліванських фунтів	3.3399	32	255	100 доларів США за розр. із Індією	404.0000

* Курс встановлено з 01.05.2007 р.

На замовлення "Вісника НБУ" матеріал підготовлено співробітниками департаменту валютного регулювання Національного банку України.

Офіційний курс гривні який встановлюється Національним банком

№ п/п	Код валюти	Назва валюти					
			01.05.2007 р.	02.05.2007 р.	03.05.2007 р.	04.05.2007 р.	05.05.2007 р.
1	036 AUD	100 австралійських доларів	419.5162	419.5162	419.5162	416.7413	416.7413
2	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	1009.8520	1009.8520	1009.8520	1006.8197	1006.8197
3	031 AZM	100 азербайджанських манатів	583.8150	583.8150	583.8150	584.3555	584.3555
4	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0235	0.0235	0.0235	0.0235	0.0235
5	208 DKK	100 датських крон	92.4782	92.4782	92.4782	92.2550	92.2550
6	840 USD	100 доларів США	505.0000	505.0000	505.0000	505.0000	505.0000
7	233 EEK	100 естонських крон	44.0333	44.0333	44.0333	43.9365	43.9365
8	352 ISK	100 ісландських крон	7.8587	7.8587	7.8587	7.9319	7.9319
9	124 CAD	100 канадських доларів	452.2294	452.2294	452.2294	455.6917	455.6917
10	398 KZT	100 казахстанських тенге	4.2076	4.2076	4.2076	4.2129	4.2129
11	428 LVL	100 латвійських латів	987.0652	987.0652	987.0652	986.4493	986.4493
12	440 LTL	100 литовських літів	199.5399	199.5399	199.5399	199.1012	199.1012
13	498 MDL	100 молдовських лейв	40.6815	40.6815	40.6907	40.7534	40.7534
14	578 NOK	100 норвезьких крон	84.6610	84.6610	84.6610	84.6413	84.6413
15	985 PLN	100 польських злотих	182.3351	182.3351	182.3351	182.9120	182.9120
16	643 RUB	10 російських рублів	1.9616	1.9616	1.9616	1.9628	1.9628
17	702 SGD	100 сингапурських доларів	333.1100	333.1100	333.1100	331.4161	331.4161
18	703 SKK	100 словацьких крон	20.4716	20.4716	20.4716	20.4491	20.4491
19	792 TRL	100 турецьких лір	377.7049	377.7049	377.7049	372.6051	372.6051
20	795 TMM	10000 туркменських манатів	9.7115	9.7115	9.7115	9.7115	9.7115
21	348 HUF	1000 угорських форинтів	28.0092	28.0092	28.0092	27.8672	27.8672
22	860 UZS	100 узбецьких сумів	0.4025	0.4025	0.4025	0.4022	0.4022
23	203 CZK	100 чеських крон	24.4611	24.4611	24.4611	24.4325	24.4325
24	752 SEK	100 шведських крон	75.3510	75.3510	75.3510	75.2034	75.2034
25	756 CHF	100 швейцарських франків	419.3120	419.3120	419.3120	417.1712	417.1712
26	156 CNY	100 юанів женьміньбі (Китай)	65.4698	65.4698	65.4698	65.5513	65.5513
27	392 JPY	1000 японських єн	42.3305	42.3305	42.3305	42.0540	42.0540
28	978 EUR	100 євро	688.9715	688.9715	688.9715	687.4565	687.4565
29	960 XDR	100 СПЗ	770.4960	770.4960	770.4960	769.1160	769.1160

			16.05.2007 р.	17.05.2007 р.	18.05.2007 р.	19.05.2007 р.	20.05.2007 р.	21.05.2007 р.
1	036 AUD	100 австралійських доларів	419.9699	419.0018	415.6617	415.6617	415.6617	414.9677
2	826 GBP	100 англійських фунтів стерлінгів	998.2755	1000.9301	998.1107	998.1107	998.1107	995.1579
3	031 AZM	100 азербайджанських манатів	585.5072	585.6430	585.9148	585.9148	585.9148	586.1869
4	974 BYR	10 білоруських рублів	0.0235	0.0235	0.0235	0.0235	0.0235	0.0235
5	208 DKK	100 датських крон	91.7430	91.9709	91.5743	91.5743	91.5743	91.3186
6	840 USD	100 доларів США	505.0000	505.0000	505.0000	505.0000	505.0000	505.0000
7	233 EEK	100 естонських крон	43.6944	43.8106	43.6234	43.6234	43.6234	43.4975
8	352 ISK	100 ісландських крон	7.9552	8.0258	8.0150	8.0150	8.0150	7.9732
9	124 CAD	100 канадських доларів	457.8856	459.1032	459.2639	459.2639	459.2639	460.8847
10	398 KZT	100 казахстанських тенге	4.2228	4.2235	4.1923	4.1923	4.1923	4.1881
11	428 LVL	100 латвійських латів	982.0009	984.3294	980.2643	980.2643	980.2643	977.5761
12	440 LTL	100 литовських літів	198.0042	198.5308	197.6825	197.6825	197.6825	197.1121
13	498 MDL	100 молдовських лейв	41.0890	41.0840	41.0723	41.0723	41.0723	41.0279
14	578 NOK	100 норвезьких крон	83.4404	83.8773	83.5230	83.5230	83.5230	83.2524
15	985 PLN	100 польських злотих	180.7071	180.8768	180.4850	180.4850	180.4850	179.7076
16	643 RUB	10 російських рублів	1.9579	1.9621	1.9568	1.9568	1.9568	1.9536
17	702 SGD	100 сингапурських доларів	332.6371	332.3896	331.2584	331.2584	331.2584	331.3801
18	703 SKK	100 словацьких крон	20.3098	20.3554	20.2618	20.2618	20.2618	20.1704
19	792 TRL	100 турецьких лір	377.7177	381.4619	381.8293	381.8293	381.8293	379.2636
20	795 TMM	10000 туркменських манатів	9.7115	9.7115	9.7115	9.7115	9.7115	9.7115
21	348 HUF	1000 угорських форинтів	27.4809	27.5584	27.3856	27.3856	27.3856	27.1335
22	860 UZS	100 узбецьких сумів	0.4015	0.4015	0.4015	0.4015	0.4015	0.4015
23	203 CZK	100 чеських крон	24.1810	24.2779	24.2817	24.2817	24.2817	24.1343
24	752 SEK	100 шведських крон	74.3442	74.5216	74.1387	74.1387	74.1387	73.8245
25	756 CHF	100 швейцарських франків	414.2193	414.3167	412.2972	412.2972	412.2972	411.5799
26	156 CNY	100 юанів женьміньбі (Китай)	65.6970	65.7384	65.8350	65.8350	65.8350	65.8528
27	392 JPY	1000 японських єн	41.9223	41.8899	41.6778	41.6778	41.6778	41.7539
28	978 EUR	100 євро	683.6690	685.4870	682.5580	682.5580	682.5580	680.5885
29	960 XDR	100 СПЗ	766.5953	768.3319	765.9616	765.9616	765.9616	764.9371

щодо іноземних валют, України щоденно (за травень 2007 року)

Офіційний курс

	06.05.2007 р.	07.05.2007 р.	08.05.2007 р.	09.05.2007 р.	10.05.2007 р.	11.05.2007 р.	12.05.2007 р.	13.05.2007 р.	14.05.2007 р.	15.05.2007 р.
	416.7413	413.4950	417.1313	417.1313	418.6359	420.1707	420.1707	420.1707	419.3615	420.3886
	1006.8197	1002.9738	1007.7056	1007.7056	1006.4369	1003.5456	1003.5456	1003.5456	999.6228	999.8166
	584.3555	584.4907	584.6938	584.6938	584.8969	584.9647	584.9647	584.9647	585.0324	585.2358
	0.0235	0.0235	0.0235	0.0235	0.0235	0.0235	0.0235	0.0235	0.0235	0.0235
	92.2550	91.9026	92.2698	92.2698	91.8761	91.6709	91.6709	91.6709	91.3931	91.8262
	505.0000	505.0000	505.0000	505.0000	505.0000	505.0000	505.0000	505.0000	505.0000	505.0000
	43.9365	43.7686	43.9429	43.9429	43.7590	43.6589	43.6589	43.6589	43.5266	43.7299
	7.9319	7.9153	7.9606	7.9606	7.8853	7.9376	7.9376	7.9376	7.8870	7.9349
	455.6917	457.0107	457.5176	457.5176	458.1018	455.9257	455.9257	455.9257	452.9416	455.7850
	4.2129	4.2337	4.2512	4.2512	4.2323	4.2090	4.2090	4.2090	4.1944	4.2048
	986.4493	982.9633	987.0191	987.0191	982.7458	980.4988	980.4988	980.4988	977.9480	982.6576
	199.1012	198.3406	199.1304	199.1304	198.2967	197.8433	197.8433	197.8433	197.2437	198.1651
	40.7534	40.7969	40.8500	40.8500	40.9421	41.0139	41.0139	41.0139	41.0977	41.0967
	84.6413	84.2557	84.6537	84.6537	84.1543	83.7252	83.7252	83.7252	83.2876	83.4573
	182.9120	182.6020	183.7750	183.7750	182.6249	181.5150	181.5150	181.5150	180.2369	181.7426
	1.9628	1.9597	1.9623	1.9623	1.9624	1.9591	1.9591	1.9591	1.9529	1.9569
	331.4161	332.3936	333.5553	333.5553	333.2582	332.8851	332.8851	332.8851	332.5081	333.1343
	20.4491	20.4183	20.5015	20.5015	20.3610	20.3423	20.3423	20.3423	20.2174	20.3735
	372.6051	373.0014	377.1572	377.1572	376.4041	376.4748	376.4748	376.4748	375.5200	378.2336
	9.7115	9.7115	9.7115	9.7115	9.7115	9.7115	9.7115	9.7115	9.7115	9.7115
	27.8672	27.7765	27.9268	27.9268	27.8495	27.5282	27.5282	27.5282	27.3940	27.6756
	0.4022	0.4022	0.4018	0.4018	0.4018	0.4018	0.4018	0.4018	0.4018	0.4018
	24.4325	24.3556	24.4100	24.4100	24.2519	24.1750	24.1750	24.1750	24.0890	24.1878
	75.2034	74.7836	75.0158	75.0158	74.5107	74.1990	74.1990	74.1990	73.8178	74.1201
	417.1712	415.5777	417.4352	417.4352	415.2338	414.6868	414.6868	414.6868	414.2849	414.3049
	65.5513	65.5510	65.5510	65.5510	65.6187	65.6392	65.6392	65.6392	65.7841	65.7529
	42.0540	41.9755	42.1014	42.1014	42.1886	41.9448	41.9448	41.9448	42.1803	41.9615
	687.4565	684.8305	687.5575	687.5575	684.6790	683.1135	683.1135	683.1135	681.0430	684.2245
	769.1160	767.8098	767.8098	767.8098	768.1894	767.3174	767.3174	767.3174	766.1824	767.3548
	22.05.2007 р.	23.05.2007 р.	24.05.2007 р.	25.05.2007 р.	26.05.2007 р.	27.05.2007 р.	28.05.2007 р.	29.05.2007 р.	30.05.2007 р.	31.05.2007 р.
	413.7750	415.2215	417.0207	415.3410	415.3410	415.3410	415.3410	413.9097	414.1349	413.4899
	994.5389	996.5926	1002.7156	1003.5821	1003.5821	1003.5821	1003.5821	1001.8753	1003.5371	997.3657
	586.3911	586.4592	586.8681	587.1410	587.1410	587.1410	587.1410	587.4142	587.6877	587.9613
	0.0235	0.0235	0.0235	0.0235	0.0235	0.0235	0.0235	0.0235	0.0235	0.0235
	91.0889	91.1591	91.4128	91.1405	91.1405	91.1405	91.1405	91.0881	91.5698	90.9751
	505.0000	505.0000	505.0000	505.0000	505.0000	505.0000	505.0000	505.0000	505.0000	505.0000
	43.3910	43.4233	43.5395	43.4039	43.4039	43.4039	43.4039	43.3813	43.6008	43.3136
	7.9658	8.0961	8.2216	8.1215	8.1215	8.1215	8.1215	8.1319	8.1740	8.1387
	464.6650	466.0313	466.2868	466.6877	466.6877	466.6877	466.6877	465.8686	466.8157	470.6973
	4.2034	4.2034	4.2090	4.1957	4.1957	4.1957	4.1957	4.1846	4.1383	4.1523
	975.1824	975.9078	978.3786	975.4726	975.4726	975.4726	975.4726	975.1049	979.8973	973.3017
	196.6294	196.7757	197.3022	196.6879	196.6879	196.6879	196.6879	196.5855	197.5801	196.2784
	40.9344	40.7676	40.6976	40.5564	40.5564	40.5564	40.5564	40.5528	40.5733	40.6229
	83.1299	83.5447	83.8868	83.7856	83.7856	83.7856	83.7856	83.8558	84.2332	83.4875
	180.1093	179.7141	179.7006	178.7168	178.7168	178.7168	178.7168	178.1316	178.7748	177.0125
	1.9544	1.9511	1.9501	1.9498	1.9498	1.9498	1.9498	1.9487	1.9496	1.9496
	330.9393	329.3074	330.2526	330.6671	330.6671	330.6671	330.6671	330.3663	330.6215	329.9464
	20.1496	20.1628	20.1892	20.1002	20.1002	20.1002	20.1002	19.9492	20.0477	19.8829
	381.8459	382.6680	381.4148	379.0812	379.0812	379.0812	379.0812	379.5194	381.5675	378.7147
	9.7115	9.7115	9.7115	9.7115	9.7115	9.7115	9.7115	9.7115	9.7115	9.7115
	27.2780	27.4139	27.5062	27.2227	27.2227	27.2227	27.2227	27.1693	27.3538	26.9972
	0.4010	0.4010	0.4010	0.4010	0.4010	0.4010	0.4010	0.4010	0.4007	0.4007
	24.1060	24.1051	24.1174	24.0381	24.0381	24.0381	24.0381	23.9780	24.1164	23.9135
	73.6462	73.9150	74.1217	73.8523	73.8523	73.8523	73.8523	73.8500	73.7080	72.8995
	409.9275	410.2572	411.9520	411.3908	411.3908	411.3908	411.3908	411.4010	413.3571	411.5564
	65.8642	65.9728	65.9872	65.9965	65.9965	65.9965	65.9965	65.9897	66.0155	66.0382
	41.5700	41.5628	41.5774	41.6130	41.6130	41.6130	41.6130	41.5150	41.5396	41.5111
	678.9220	679.4270	681.2450	679.1240	679.1240	679.1240	679.1240	678.7705	682.2045	677.7100
	763.9015	763.9870	764.4265	764.5329	764.5329	764.5329	764.5329	764.1801	765.5157	763.9928

На замовлення "Вісника НБУ" матеріал підготовлено співробітниками департаменту валютного регулювання Національного банку України.

АННОТАЦИИ

Валентин Берегуля. *Банки Крыма: традиции — основа для развития.*

Раскрыты особенности структуры региональной экономики, темпов развития банковского сектора, совместной работы банкиров над активизацией кредитного рынка.

Людмила Патрикац, Светлана Липинская. *Интеграция Украины в европейское и мировое финансовое пространство.*

Отчет о Второй международной научно-практической конференции “Интеграция Украины в европейское и мировое финансовое пространство”, проходившей во Львове 31 мая — 1 июня 2007 года.

Янтарный праздник, подаренный “Хрещатику”.

Информация о презентации нового культурного меценатского проекта музея-выставки украинского янтаря, которую презентовал столице банк “Хрещатик” и которая открылась в Национальном заповеднике “Софія Київська”.

Анна Карчева. *Использование методов непараметрической статистики для оценки риска ликвидности банков.*

Излагается оптимальный, с точки зрения автора, математический метод оценки риска ликвидности банков.

Андрей Папуша. *Глобализация в банковской сфере.*

Отчет о Второй международной научно-практической конференции “Международная банковская конкуренция: теория и практика”.

Основные показатели деятельности банков Украины на 1 июня 2007 года.

Изменения и дополнения к Государственному реестру банков, внесенные в мае 2007 г., а также изменения и дополнения к перечню операций, на осуществление которых банки получили банковскую лицензию и письменное разрешение Национального банка Украины на осуществление операций, внесенные в мае 2007 г.

Владимир Мищенко, Вера Крылова, Евгений Швец. *Эволюция банковского надзора: европейский опыт.*

Анализируются изменения в организации банковского надзора в странах ЕС. Рассматриваются новые современные подходы к созданию систем банковского надзора.

Практические вопросы банковской деятельности: валютное регулирование и валютный контроль.

На вопросы читателей, касающиеся особенностей валютного регулирования и валютного контроля, отвечают специалисты юридического департамента Национального банка Украины.

Александр Дзюблюк. *Денежная система Украины: глобализационные факторы влияния.*

Рассматривается сущность глобализации и особенности ее влияния на национальную денежную систему посредством образования валютных зон и валютной экспансии.

Основные макроэкономические показатели развития Украины в мае 2001—2007 годов.

Рынок государственных ценных бумаг Украины в мае 2007 года.

Леонид Долинский, Андрей Галкин. *Оценка стоимости облигаций с учетом риска неплатежа.*

Предложен подход и получены соответствующие соотношения для определения стоимости купонной облигации с учетом риска неплатежа.

Дмитрий Положенко. *Управление государственными финансами Украины в условиях экономического роста.*

Рассматриваются основные направления усовершенствования управления финансовыми ресурсами в Украине.

Станислав Игнатенко, Лилия Барановская. *Правовые и учетные особенности отдельных разновидностей факторинговых операций.*

Проанализированы нормы главы 73 “Факторинг” Гражданского кодекса Украины и информация ряда коммерческих банков о порядке проведения ими факторинговых операций, исследованы варианты условий договоров факторинга, даны предложения, касающиеся порядка накопления и систематизации в бухгалтерском учете информации о фактических последствиях факторинговых операций.

Любомира Киндрацкая. *Бухгалтерский учет в управлении банком.*

Автор исследования приходит к выводу, что программа реформирования бухгалтерского учета, основанная на применении международных стандартов подготовки финансовой отчетности и отечественной практики организации бухгалтерского учета, в связи с кардинальными изменениями может быть охарактеризована как новая идеология учета.

Владимир Харченко, Роман Капралов. *“Электронный студенческий билет” — первый шаг к внедрению “социальной карточки”.*

Обстоятельный рассказ о предыстории появления нового электронного инструмента, совмещающего функции документа и платежной карточки, о технологии, особенностях применения, первых шагах его внедрения и перспективах.

Иван Свиноус. *Кредитование деятельности личных крестьянских хозяйств: современное состояние и проблемы.*

Анализируются оптимальные пути кредитования банками и другими кредитно-финансовыми учреждениями личных крестьянских хозяйств в современных условиях Украины.

Основные монетарные параметры денежно-кредитного рынка Украины в мае 2007 года.

Учетная ставка НБУ, объемы кредитов, предоставленных Национальным банком для поддержания ликвидности банков Украины, средневзвешенная процентная ставка по кредитам, предоставленным Национальным банком для поддержания ликвидности банков Украины, процентные ставки банков по кредитам и депозитам в национальной валюте, динамика роста денежной массы по состоянию на 01.06.2007 г.

О выпуске в обращение юбилейной монеты “Иван Огієнко”.

Официальное сообщение о выпуске в обращение и нумизматическое описание юбилейной монеты номиналом 2 гривни, посвященной выдающемуся украинскому ученому, общественному и церковному деятелю Ивану Ивановичу Огієнко (1882—1972). Фотоизображение аверса и реверса монеты.

Петр Рябченко. *Чеки... многоразового использования.*

Известный украинский коллекционер исследует один из наименее известных и наименее изученных разделов бонистики — историю уникальных денежных знаков — чеков многоразового использования, имевших хождение в Украине и России в годы гражданской войны.

О выпуске в обращение памятных монет “Чиста вода — джерело життя”.

Официальное сообщение о выпуске в обращение и нумизматическое описание памятных монет номиналами 20 и 5 гривень, посвященных одной из первооснов жизни на Земле — воде. Фотоизображения аверса и реверса монет.

Официальный курс гривни к иностранным валютам, устанавливаемый Национальным банком Украины один раз в месяц (за май 2007 года).

Официальный курс гривни к иностранным валютам, устанавливаемый Национальным банком Украины ежедневно (за май 2007 года).

ANNOTATIONS

Valentyn Berehulia. *Crimean banks: traditions as a basis for development.*

Given are the peculiarities of the regional economy viz. its structure and banking sector development. Showed are the results of the joint efforts of Crimean bankers aimed at credit market animation.

Liudmyla Patrikats, Svitlana Lipinska. *Ukraine's integration in the European and world financial environment.*

Report on the Second International Scientific Conference held in the City of Lviv on 31 May – 1 June 2007.

The Amber Festival organized by Khreschatyk Bank.

Information about the opening of the Ukrainian Amber Museum in the National Cultural Heritage Conservation Site "Sophia Kyivska" under the patronage of Khreschatyk Bank.

Hanna Karcheva. *Use of nonparametric statistics methods for bank liquidity risk assessment.*

The author gives the mathematical method for bank liquidity risk assessment.

Andrii Papusha. *Globalization in the banking sphere.*

Report on the Second International Scientific Conference *International banking competition: theory and practice.*

Major indicators of the activities of Ukrainian banks as of 1 June 2007.

Amendments to the State Register of Banks and to the list of transactions for whose performance banks were granted a banking license and NBU permission in writing made in May 2007.

Volodymyr Mischenko, Vira Krylova, Yevhen Shvets. *Banking supervision development: European experience.*

Given are the changes in banking supervision organization in EU countries. Considered are the up-to-date approaches to the establishment of banking supervision systems.

Practical aspects of banking activity: foreign exchange regulation and foreign exchange control.

NBU Legal Department experts answer the readers' questions about foreign exchange regulation and foreign exchange control.

Oleksandr Dziubliuk. *Monetary system of Ukraine: globalization factors.*

Considered is the essence of globalization and its impact on the national monetary system through the formation of monetary areas and monetary expansion.

Major macroeconomic indicators of the development of Ukraine in May 2001 – 2007.

Government securities market of Ukraine in May 2007.

Leonid Dolynskiy, Andrii Halkin. *Bond value appraisal taking into account the non-payment risk.*

Suggested is the approach and driven are the respective formulae for appraising coupon bond value taking into account the non-payment risk.

Dmytro Polozenko. *Management of the public finance of Ukraine in the context of economic growth.*

Considered are the fundamental ways of managing the public finance of Ukraine.

Stanislav Ihnatenko, Liliia Baranovska. *Legal and accounting peculiarities of some factoring transactions.*

Discussed are the regulations of Article 73 of the Civil Code of Ukraine as well as the information provided by a number of commercial banks about the procedure of their factoring transaction conduct. Investigated are factoring agreement versions, given are the recommendations with respect to the procedure of accumulating and systemizing data on the actual consequences of factoring transactions in accounting.

Liubomyra Kindratska. *Accounting in bank management.*

The author comes to the conclusion that the accounting reform program based on the application of the international accounting standards and domestic accounting standards, due to the drastic changes, can be characterized as a new accounting ideology.

Volodymyr Kharchenko, Roman Kapralov. *Electronic student card – the first step towards social card introduction.*

Given is a circumstantial account of the history of a new electronic instrument combining the functions of a document and a payment card as well as the usage particularities, first steps towards introduction and prospects.

Ivan Svyynous. *Crediting for household activities: present state and problems.*

Discussed are the optimal ways of crediting households by banks and other financial institutions in present day conditions.

Major monetary parameters of the monetary market of Ukraine in May 2007.

NBU discount rate, volumes of NBU credits for support of banks' liquidity, average weighted interest rates on NBU credits for support of banks' liquidity, interest rates of banks on national currency loans and deposits, dynamics of money supply growth as of 1 June 2007.

Putting into circulation the commemorative coin "Ivan Ohienko".

Official report on putting into circulation the 2 hryvnia commemorative coin dedicated to prominent Ukrainian academician and public figure Ivan Ohienko. Obverse, reverse and numismatic description of the coin are enclosed.

Petro Riabchenko. *Multi-use checks.*

A noted Ukrainian collector investigates one the least known and explored numismatics branches, the history of unique payment facilities, the multi-use checks that circulated in Ukraine and Russia during the Civil War.

Putting into circulation the commemorative coin "Pure water – the life spring".

Official report on putting into circulation the 20 and 5 hryvnia commemorative coins dedicated to the one of the life fundamental elements, the water. Obverse, reverse and numismatic description of the coin are enclosed.

Official exchange rate of hryvnia against foreign currencies established monthly by the National Bank of Ukraine (in May 2007).

Official exchange rate of hryvnia against foreign currencies established daily by the National Bank of Ukraine (in May 2007).